

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM İKTİSADI VE FİNANSİ ANABİLİM DALI

MUDAREBENİN KURUMSALLAŞMASI:

VAKIF OLARAK UYGULANMA POTANSİYELİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FEYZA NUR ÜSTÜN

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMA ZİŞAN KARA

AKSARAY 2024

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM İKTİSADI VE FİNANSI ANABİLİM DALI

MUDAREBENİN KURUMSALLAŞMASI:
VAKIF OLARAK UYGULANMA POTANSİYELİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FEYZA NUR ÜSTÜN

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMA ZİŞAN KARA

AKSARAY 2024

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 1 ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Feyza Nur

Soyadı :Üstün

Bölümü : İslam İktisadı ve Finansı (Tezli Y.L)

İmza :

Teslim tarihi : 22.02.2024

TEZİN ADI:

Mudarebenin Kurumsallaşması: Vakıf Olarak Uygulanma Potansiyeli

Institutionalization of Mudarabah: Potential for Implementation as a Foundation

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimiz ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Feyza Nur Üstün

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Feyza Nur Üstün tarafından hazırlanan “Mudarebenin Kurumsallaşması: Vakıf Olarak Uygulanma Potansiyeli” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Aksaray Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatma Zişan Kara

İktisat Anabilim Dalı\ Aksaray Üniversitesi

Üye: Doç. Dr. Mehteran Furkani

İslam Hukuku Anabilim Dalı\ Aksaray Üniversitesi

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Rahime Hülya Öztürk

İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı\ Selçuk Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 05/02/2024

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nuntarih ve..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, bir tarafın sermayesini diğer tarafın bilgisini, kapasitesini, iş gücünü koyduğu ortaklık türü olan mudarebe araştırılmış, katılım bankaları, para vakıfları, risk sermayesi şirketleri incelenmiş olup günümüzde uygulanma potansiyeli tartışılmıştır.

Akademik çalışmalar, kişinin sadece sahnede sergilediği performansdır. Bu performans öncesinde bilgi birikimlerini, zorlukları, fedakârlıkları, umutları, yaşanmışlıkları barındırmaktadır. Bu süreçte yanında yardımcı olacak insanların varlığı çalışmayı yapmak için en önemli itici güçtür. Bundan dolayı hayatımda ve bu çalışma sürecinde bana destek olan kişilere teşekkür etmeyi kendime borç bilirim.

Öncelikle yüksek lisans dönemim boyunca öğrencisi olduğum, seminer ve tez çalışmalarında desteğini benden esirgemeyen, ufkumu genişleten, gayretimi arttıran danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fatma Zişan Kara'ya teşekkür ederim. Çalışmamıza katkı sunan değerli hocalarım Doç. Dr. Mehterhan Furkani'ye ve Dr. Öğr. Üyesi Rahime Hülya Öztürk'e teşekkür ederim. Lisans döneminden itibaren öğrencisi olduğum, benim bu alana ilgim olduğunu keşfetmemi sağlayan ve bu alanda bana katkıda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Hadi Ensar Ceylan'a teşekkürü borç bilirim.

Erasmus programıyla Cezayir'de eğitim görmeme vesile olan, yüksek lisans dönemimin daha verimli geçmesine katkıda bulunan Aksaray Üniversitesi Dış İlişkiler Koordinatörlüğüne; beni bu süreçte yalnız bırakmayan Öğr. Gör Meryem Arslan'a ve Öğr. Abdallah Noui' e teşekkür ederim.

Hayatımın her döneminde yanımda olan, sevgilerini benden eksik etmeyen, gayretimi görüp beni destekleyen, başarılarımla gurur duyan, bana motivasyon kaynağı olan anneme, babama, kardeşlerime ve arkadaşlarıma; kararlarımda beni destekleyen, bana yol gösteren, fikirlerime güvenen, birlikte hayatımıza anlam kattığımız yol arkadaşım, sevgili eşim Davud Üstün'e sonsuz teşekkür ederim.

Kalplerimizi çeşitli hidayet ve tesellileriyle ferahlatan, gözlerimize nur vererek basiret sahibi kılan, bu hayatı yaşamak, imar etmek için gerekli tüm kabiliyetlerle bizi donatan ve rehber gönderen Rabbimize sonsuz şükürler olsun.

Feyza Nur Üstün

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MUDAREBENİN KURUMSALLAŞMASI:
VAKIF OLARAK UYGULANMA POTANSİYELİ
(Yüksek Lisans)
Feyza Nur Üstün, Aksaray 2024

ÖZET

Mudarebe emek sermaye ortaklığına dayanan ticari bir akitir. Bu akit, İslamiyet'ten önce de kullanılmış bir akitir ve İslam hukukunda da caiz kabul edilmiştir. Bu akit İslam hukuk kitaplarında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. İslam kaynaklarında helal yollarla ticaret yapmak, ortaklık kurmak, parayı dönüşüme sokmak, üretime dâhil etmek vs. övülen eylemlerden olmuştur. Faiz, kumar ve tekelleşme gibi haksız kazanca, hakların gaspına yol açacak eylemler için ciddi tedbirler almaktadır. Ticareti, ortaklığı, risk paylaşımını, dayanışmayı kapsayan Mudarebe uygulaması, adil paylaşımı sağlayacak, İslami finans için alternatif olabilecek bir uygulamadır. Osmanlı iktisat hayatında ve para vakıflarında uygulanan mudarebe, günümüzde katılım bankalarında kullanılmaktadır. Bu kurumların fon toplama kısmında çok fazla kullanılan mudarebe, fon kullandırma kısmında fazla tercih edilmemiştir. Bunun birçok nedeni bulunmaktadır fakat başlıca nedeni uygulanmasında yüksek risk barındırmasıdır ve uygulanma bakımından diğer finansal işlemlere göre daha zor bir yapıda bulunmasıdır. Mudarebe ortaklığı, yatırım amaçlı kurulan ortaklıktır. Mudarebe işletmek, yatırım yapılan işletmecinin kazancına bağlı bir kar paylaşımı veya zarar etme riski taşımaktadır. Sürecin şeffaf ve güvenilir şekilde gerçekleşmesi için işletme sahibinin özel olarak denetlenmesi gereklidir. Böyle bir denetim, riski biraz daha azaltacak yatırımcıları bu ortaklık konusunda daha çok cesaretlendirecektir. Ancak banka birçok işlem yaptığı ve müşteri ağı çok geniş olduğu için bunun uygulanması banka bünyesinde meşakkatli bir süreci oluşturur. Yatırım sadece dövize, hisse senetlerine para yatırıp bir bireysel kazanç elde etmek değil, sermaye, emek, toprak, girişimcilik unsurlarını içinde barındıran üretimin devamlı gerçekleştiği, her kesimin fayda göreceği sürdürülebilir bir finansal süreci ifade etmektedir. Bunun için uzun vadeli fonlara ihtiyaç vardır. Kısa vadeli fonlar piyasadaki değişikliklerden daha çok etkilenmektedir ve bu durum hızlı fiyat değişikliklerine yol açmaktadır. Uzun vadeli yatırımlar daha fazla kar getirir ve büyüme potansiyeli kısa vadeli yatırımlara göre daha çoktur. Ayrıca kısa vadeli işlemlerde alım satım işlemleri daha sık gerçekleştiği için yatırım maliyetlerini arttırmakta ve yatırım faaliyetlerinin azalmasına yol açmaktadır. Bundan dolayı mudarebe esaslı yatırım faaliyetlerinin banka bünyesinde aktif şekilde kullandırılması zordur. Yatırım için uzun vadeli fonlar gereklidir ve vakıflar uzun vadeli fonlara sahip kurumlardır. Tek bir finansman aracı kullanıp, kullandırması ve yatırım faaliyetlerinin artırılması adına faaliyet yürütmeleri

açısından vakıflar daha uygun yapıya sahip bağımsız kuruluşlardır. Para vakıfları ve İslam bankalarının aksine, tek bir finansal işlem üzerine kurumsallaşan risk sermayesi şirketleri emek- sermaye ortaklığı sayesinde çok sayıda kişiye fon kullandırmakta ve teknolojik yeniliklere, girişim faaliyetlerine öncülük etmektedir. Mudarebenin de bu şekilde vakıf modelinde kurumsallaşması, kamunun ihtiyaçlarına karşılık veren vakıf geleneğini devam ettirmek, İslami finans alanında alternatif kurum oluşturmak, insanların İslam hukukuna uygun yöntemlerle kredi ihtiyacını gidermek ve yatırım faaliyetlerini arttırıp finansal sürdürülebilirlik ve etkin kaynak yönetimi sağlamak bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışmada, mudarebe akdi Hanefi fikhî çerçevesinde ele alınmış, Mudarebe esaslı kurulan, İslami finans kurumları arasında yer alan Para vakıfları ve katılım bankaları detaylıca incelenip, mudarebenin vakıf olarak kurumsallaşmasına yönelik bir şema oluşturulmuş ve uygulanma potansiyeli tartışılmıştır.

Bilim Kodu: 118308

Anahtar Kelimeler: Para Vakıfları, Katılım Bankası, Risk Sermayesi, Mudarebe, Yatırım, Girişimcilik, Fon Kullanımı

Sayfa Sayısı: 105

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatma Zişan Kara

AKSARAY UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
INSTITUTIONALIZATION OF MUDARABAH:
POTENTIAL FOR IMPLEMENTATION AS A FOUNDATION
(Master's Degree)
Feyza Nur Üstün, Aksaray 2024

ABSTRACT

Mudarabah is a commercial contract based on labor-capital partnership. This contract was used before Islam and is considered permissible in Islamic law. This contract is discussed in detail in Islamic law books. In Islamic sources, trading in halal ways, establishing partnerships, transforming money, including it in production, etc. are praised actions. It takes serious measures against actions such as interest, gambling and monopolization that will lead to unjust gain and usurpation of rights. Mudarabah, which encompasses trade, partnership, risk sharing and solidarity, is a practice that will ensure fair sharing and may be an alternative for Islamic finance. Mudarabah, which was practiced in Ottoman economic life and money foundations, is used in participation banks today. Mudarabah, which is widely used in the fund collection part of these institutions, is not preferred in the fund disbursement part. There are many factors for this, but the main reason is that it involves high risk in its implementation and is more difficult to implement than other financial transactions. Mudarabah partnership is a partnership established for investment purposes. Operating a Mudarabah carries a risk of profit sharing or loss depending on the earnings of the investee operator. In order for the process to take place in a transparent and reliable manner, the business owner needs to be specially audited. Such an audit will reduce the risk a little more and encourage investors to enter into this partnership. However, since the bank conducts many transactions and its customer network is very wide, the implementation of this is an arduous process within the bank. Investment is not only about investing money in foreign currency or stocks and making an individual gain, but also about a sustainable financial process that includes the elements of capital, labor, land and entrepreneurship, where production takes place continuously and all segments will benefit. For this, long-term funds are needed. Short-term funds are more affected by changes in the market and this leads to rapid price changes. Long-term investments are more profitable and have more growth

potential than short-term investments. In addition, since buying and selling transactions occur more frequently in short-term transactions, it increases investment costs and leads to a decrease in investment activities. Therefore, it is difficult to actively utilize mudarabah-based investment activities within the bank. Investment requires long-term funds and foundations are long-term funds. Foundations are more suitable or independent organizations in terms of using and lending a single financing instrument and carrying out activities to increase investment activities. Unlike money foundations and Islamic banks, venture capital companies, which are institutionalized on a single financial transaction, provide funds to a large number of people through labor-capital partnership and pioneer technological innovations and entrepreneurial activities. The institutionalization of mudarabah in the waqf model in this way is important in terms of continuing the tradition of waqf that responds to the needs of the public, creating an alternative institution in the field of Islamic finance, meeting people's credit needs in accordance with Islamic law, increasing investment activities and ensuring financial sustainability and effective resource management. In this study, the mudarabah contract is discussed within the framework of Hanafi jurisprudence, money foundations and participation banks, which are among the Islamic financial institutions established on the basis of mudarabah, are examined in detail, a scheme for the institutionalization of mudarabah as a foundation is created and its potential for implementation is discussed.

Science Code: 118308

Keywords: Money Foundations, Participation Bank, Venture Capital, Mudarabah, Allocation of Funds, Entrepreneurship

Page Number: 105

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Fatma Zişan Kara

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU.....	ii
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	iii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
KISALTMALAR	xiii
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
MUDAREBE AKDİNİN KURULMASI.....	6
1.1. Mudarebe Kavramı.....	6
1.2. Akit Olarak Mudarebe Ortaklığı.....	7
1.2.1.Mudarebe Akdinin Kurulması	8
1.2.1.1. Mudarebe Akdinde Sermaye Unsuru	10
1.2.1.1.1. Mudarebe Akdinde Kar Unsuru.....	11
1.2.1.1.1.1. İşletmecinin Mudarebe Akdi Sonucunda Yapabileceği Tasarruflar.....	14
1.2.2. Mudarebe Akdinin Sonlandırılması.....	15
İKİNCİ BÖLÜM.....	17

KATILIM BANKASI KURUMUNDA MUDAREBE ÖRNEĞİ.....	17
2.1. Bankacılık Kavramı ve İlk Bankacılık Faaliyetleri.....	17
2.1.1. İslam Bankası	19
2.2. Türkiye’de Katılım Bankacılığı.....	21
2.2.1. Katılım Bankalarında Finansal İşlemler	23
2.2.1.1. Özel Cari Hesaplar	24
2.2.1.1.1. Mevduat Parası.....	25
2.2.1.2. Kar ve Zarara Katılma Hesapları (Mudarebe)	25
2.2.1.2.1. Mudarebenin Katılım Bankalarında Az Tercih Edilmesinin Sebepleri.....	30
2.2.1.2.1.1. Katılım Hesaplarında Risk Unsuru	32
2.2.2. Fon Kullandırma Yöntemleri.....	33
2.2.2.1. Sukuk	34
2.2.2.1.1. Yatırım Vekâleti	36
2.2.2.1.1.1. Müşareke	37
2.2.2.1.1.2. İcare\ Leasing	38
2.2.2.1.1.3. Tekafül	39
2.2.2.1.1.4. Murabaha	40
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	42
VAKIF VE ŞİRKET KURUMUNDA MUDAREBE ÖRNEĞİ.....	42
3.1. Vakıf Tanımı ve Mahiyeti.....	42
3.1.2. Vakıf Hükümleri	44
3.1.2.1. Vakıf Çeşitleri.....	46
3.2.1. Osmanlı’da İktisadi Yaşam ve Para Vakıfları.....	48

3.2.1.1. Para Vakıflarında Kullanılan Finansal İşlemler	55
3.2.1.1.1. Para Vakıfları ve Mudarebe	59
3.3. Mudarebenin Vakıf Olarak Kurumsallaşması.....	60
3.4. Şirket ve Mudarebe.....	65
3.4.1. İslam’da Girişimcilik	65
3.4.1.1. Türkiye’de Girişimcilik	66
3.4.2. Şirket.....	68
3.4.2.1. İslam Hukuku’nda Şirket ve Şirket Türleri	69
3.4.2.2. Türk Hukuku’nda Şirket ve Şirket Türleri.....	71
3.4.2.2.1. Risk Sermayesi Şirketleri ve Mudarebe	73
SONUÇ	77
KAYNAKÇA.....	81
EK 1. Tez Değerlendirme Formu	89

KISALTMALAR

AAOIFI: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institution (Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu)

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

GSYF: Girişim Sermayesi Yatırım Fonu

İŞKUR: Türkiye İş Kurumu

KGF: Kredi Garanti Fonu

KOBİ: Küçük ve Orta Ölçekli İşletme

KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

ÖFK: Özel Finans Kurumları

SPK: Sermaye Piyasası Kanunu

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TDV: Türk Diyanet Vakfı

TİKA: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

TKBB: Türkiye Katılım Bankaları Birliği

TL: Türk Lirası

TMK: Türk Medeni Kanunu

TMSF: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TTGV: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: İşletmeci Tarafından Katılma Hesabına Para Yatırma Kaydı.....	26
Tablo 2: Kar Payı Tahakkuk Kaydı.....	26
Tablo 3: Katılım Bankalarının 2023 Yılına Ait Kar Paylaşım Oranları	28
Tablo 4: Katılım Bankalarında 2023\Haziran Dönemi İtibariyle Kullandırılan Fonların Toplamı	34
Tablo 5: Katılım Bankalarının 2023 Yılına Ait Toplam Sukuk İşlem Hacmi	35
Tablo 6: Vakfiyelerde Belirtilen Sermaye Miktarı Açısından Vakıfların Dağılımı	56
Tablo 7: 2010- 2021 Yıllarına Göre Türkiye'nin Dünyadaki Girişimcilik Potansiyeli	66
Tablo 8: 2010- 2021 Yılları Arasında Girişimciler İçin Finansman Oranları	67

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sermayedar Olan Müşterilerin Katılım Bankası Aracılığıyla Yatırımcı Müşteri İle Arasındaki Mudarebe Ortaklığı	27
Şekil 2: Mudarebe Ortaklığının Vakıfta Uygulanma Modeli	61

GİRİŞ

İlişkilere derinlik kazandıran, insanları birbirine bağlayan ve hakları yerli yerine koymayı sağlayan şey, hukuk kurallarından önce ahlaki kurallardır. Din insanın kuşandığı ahlaktır. Bu ahlak insan ve insan hayatını ilgilendiren her şeyi tümüyle kapsamaktadır. İnsanın dini değer ve yargıları, onun yaşayış biçimini, fiillerini etkilemektedir. Geçmişten günümüze var olan her din, insana ve topluma bir yaşam ve davranış çerçevesi çizmiştir.

İslam'da esas olan dinin, canın, aklın, neslin, malın korunmasıdır. Allah (cc) Kuran-ı Kerimde “*Allah yolunda harcama yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin, kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever*¹” buyurmaktadır. Kişi bazen fitratına, Allah'ın buyruklarına aykırı hareket ederek kendisini tehlikeye atmaktadır. Oysa onun buyruklarına uygun davranmak hem bu dünya, hem de ahiret için insana faydalar sağlar. Allah insanı eşref-i mahlûkat olarak yaratmış, bu dünyayı onun kullanımına sunmuştur. Ona eylemde bulunması, hayatını imar etmesi için çeşitli kabiliyetler vermiştir.

İslam bu zamana kadar Müslümanların hayatını inşa etmesinde büyük etken olmuştur. Siyasal, sosyal ve iktisadi alanlarda sınırlanır belirlemiş, bir çerçeve oluşturmuştur. “*Eşyada aslolan ibahadır*” mucibince, İslam'da bireyle mübahlık esası doğrultusunda, tasarruflarında belirli sınırları koruma şartıyla serbest olmuş, siyasal, sosyal ve iktisadi alanı da boşluklu bırakmamış, Müslümanın iktisat hayatının nasıl olması gerektiğine dair esaslar belirtilmiştir. Ayetlerde, faiz, tefecilik, garar, haksız kazanç yasaklanmış, helal yoldan kazanç elde etmek, sonra bu kazancı insanlar arasında dolaşıma sokmak emredilmiştir. Faiz ayetlerde katı bir şekilde yasaklanmıştır². Allah (cc) şöyle buyurmaktadır; “*İnsanların mallarında artış olsun diye faizli ödünç verdikleriniz Allah katında artmaz. Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte (manevi karlarını) kat kat arttıranlar*

¹ Kur'an-ı Kerim Meâli, çev. Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011) el- Bakara 2\195.

² el- Bakara 2\276,278,279.

onu verenlerdir.³” Faiz ayette de belirtildiği gibi herhangi bir fayda sağlamamakta, aksine toplumda maddi, manevi buhranlara yol açmaktadır. Faiz, mal varlığının tek elde toplanmasına yol açıp, toplumda adil olmayan paylaşımına sebebiyet vermektedir.

Kur’an da faizle mücadele etmek için adil paylaşımı gerçekleştirmek, insanların sıkıntısını gidermek, üretmek, imar etmek için çeşitli helal yollar sunulmaktadır. Kur’an’da şöyle buyrulmaktadır; *“Onlar (takva sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever.”*⁴ Bu ayette infak etmeye, vakfetmeye vurgu vardır. Vakfetmek kişinin malının menfaatini, Allah rızası için vermesidir. Zekât, sadaka, vakıf uygulamalarıyla servetin tek elde birikmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Hz. Muhammed (sav) Medine pazarındaki, ticaret için çıktığı yolculuklardaki uygulamaları, halifelerin, âlimlerin kamu maslahatı için getirdikleri yenilikler, koydukları hükümler insanların iktisadi muamelelerinde rehber olmuştur.

Servetin hayır amacıyla dağıtılmasında vakıflar önemli bir yere sahiptir. İslamiyet’ten önce vakfa benzeyen iktisadi anlayışa ve uygulamalara rastlanılmış olsa da; vakıfların varlığı Hz. Muhammed (sav) uygulamalarıyla gündeme gelmektedir. Hz. Muhammed (sav) kendisi vefatından sonra beyaz bir at, bir silah ve vakıf olan bir arazi bırakmış ve vakfetmeyi sahabelerine de tavsiye etmiştir.

Vakıf uygulamaları Osmanlı döneminde yaygın olarak kullanılmış ve konunun ayrıntılı tasnifi bu uygulamalara göre yapılmıştır. Vakıflar, Osmanlı döneminde çoğu alanda hizmet vermiş, devletin en önemli kurumu olmuştur. Para vakıfları, bu uygulamalardan biridir. Gayrimenkullerin vakfedilmesi konusunda âlimler ittifak ederken, paranın vakfedilmesi konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Daha önce sadece gayrimenkul mallar vakfedilirken, Osmanlı Döneminde paralar da vakfedilmeye başlamış ve dolayısıyla birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Osmanlı devletinin resmi mezhebi olması nedeniyle Hanefi mezhebinin görüşleri esas alınmış, para vakıfları örfte dayandırılarak kabul edilmiştir. Paranın vakfedilmesi, örfte bulunan buğday ve arpanın vakfedilmesi hükmüne kıyas edilmiştir.

İnsanlar her dönemde olduğu gibi Osmanlı döneminde de borçlarını kapatmak, iş kurmak için sermayeye ihtiyaç duymuşlardır. Bu dönemde %50- %60 faiz oranlarıyla vatandaşa borç veren tefeciler türemiş, bu durum insanları zamanla sıkıntıya sokmaya başlamıştır. Para vakıfları, hayır işlerinin yanında, kullandığı İslami finansal araçlarla vatandaşa kredi imkânı

³ er- Rûm 30\39.

⁴ Âl-i İmrân 3\134.

sağlamış, iktisadi açıdan alternatif kurumlar haline gelmiştir. Osmanlı ekonomisinde önemli bir yeri olan, vatandaşlara ve devlete finansman sağlayan para vakıfları günümüz Katılım Bankalarının da temelini oluşturmaktadır. İslam hukukunda caiz görülen finansal araçların kullanıldığı Para vakıfları ve Katılım Bankaları çoğu yönden benzerlik gösterse de kuruluşu bakımından birçok farklılıkları ve problemleri beraberinde getirmektedir. Bu iki kuruma her ne kadar âlimler tarafından cevaz verilse de faiz probleminden ve tartışmalarından tamamen kurtulmuş değillerdir.

Katılım bankalarının, adını aldığı kelime manasıyla da ortaklık kurma, yatırım yapma amacını taşıdığı görülmektedir. Bunun için bir gayret olduğu tartışma konusu değildir. Fakat Katılım bankalarında işletilmek istenen ortaklıklar, kurulumundan dolayı ve taşıdığı risklerden dolayı fazla tercih edilmemektedir. Bu ortaklıklardan en önemlisi de mudarebe ortaklığıdır. Mudarebe ortaklığının mahiyetini ve gelecekteki önemini idrak etmek büyük önem taşımaktadır. Mudarebe yöntemi İslam'dan önce de kullanılmış olup, İslam'dan sonra kapsamı genişlemiş, sınırları çizilmiş ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

İslam dinine göre bir kimsenin kazanç elde etmesinin helal, yani meşru yollarından birisi de emek sahibi için, sermaye ortaya koymaktır. Helal kazancı emreden, ticareti özendiren ayetler⁵; Peygamber efendimizin sünneti⁶; sahabenin uygulamaları mudarebe yönteminin meşru olduğuna dair dayanak oluşturmaktadır. Kur'an ve sünnette mudarebeye işaret eden ifadeler kullanılsa da, Mudarebe akdinin asıl dayanağı icmadır. İbnü'l Münzir (ö. 318/930)⁷ nakit para ile yapılan mudarebe akdinin meşruluğu konusunda İslam âlimlerinin icma yaptığını bildirmektedir (Affane, 2007:277). Bu uygulama, birikimlerini yönetecek yetenek, kapasite ve deneyime sahip olmayan sermaye sahipleri ile bilgi, deneyim ve donanıma sahip olup da sermaye bulamayan girişimcileri bir araya getirecek yol ve yöntemlerin bulunması ihtiyacıyla yakından ilgilidir. Bazı unsurlarının belirsiz olması nedeniyle, bu akdi genel kaidenin bir istisnası sayan hukukçular olmasına rağmen, mudarebenin meşruiyeti konusunda Müslüman âlimler arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır.

Bu çalışmada mudarebe, Hanefi hukukçuların kitapları incelererek ele alınmıştır. Kâsânî (ö. 587/1191), (2003) *Bedaius Senai Fi Tertibiş Şerai*, Serahsi (ö. 483/1090 (?)), (2008) *Mebcut*, Mevsilî (ö. 683/1284), (2013) *El İhtiyar Li Talilil Muhtar*, Kudurî (ö. 428/1037), (2018) *el-*

⁵ el-Müzzemmil 73/20; el-Cuma 62/10; el-Bakara 2/198.

⁶ “Sözü ve muamelesi doğru, dürüst tüccar; (kıyamet gününde) peygamberler, peygamberleri tasdik eden doğru kimseler ve şehitlerle beraber olacaktır.” Tirmizî, Büyü’, 4.

⁷ Görüşleri etrafında Münzirîyye adıyla bir mezhep oluşan müctehid âlimdir (Bkz. Kallek, 2000).

Muhtar isimli fıkıh kitapları ve Küçük (2017)'nin derlediği mecelle kaideleri bu bölüme kaynaklık etmiştir.

Mudarebe toplumların hukuklarına, ticari yaşantılarına göre uygulama açısından farklılık gösterse de o zamanın ihtiyaçlarına cevap vermiştir. Müslüman toplumlarda kullanılan bu yöntem sonrasında commenda⁸ adıyla Avrupa'ya geçmiş ve şuan farklı ülkelerde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Günümüz dünya ekonomisinde önemli bir yere sahip olan Risk Sermayesi Şirketlerinin, mudarebe ile çok benzer bir işleyişi olmasından dolayı mudarebenin de kurumsallaşma potansiyelinin yüksek olduğu kanaatini taşımaktayız.

Çalışmanın amacı İslami finans aracı olan mudarebenin vakıf olarak kurumsallaşmasının mümkün olup olmadığı ve finansal sürdürülebilirlik, etkin kaynak yönetimi, sosyal etki açısından yaratabileceği değeri ortaya çıkarmaktır. Bu çerçevede çalışmada mudarebe, para vakıfları ve katılım bankacılığında kullanımı bakımından incelenmiş, mudarebe ile işleyiş bakımından benzer olan risk sermayesi şirketleri bağlamında ele alınmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla mudarebenin vakıf olarak kurumsallaşmasının finansal sürdürülebilirlik ve etkin kaynak yönetimi açısından olumlu katkılar sağlayabileceği hipotezinden yola çıkılmaktadır. Bu yönüyle mudarebenin vakıf olarak kurumsallaşmasına yönelik olarak yapılmış müstakil bir çalışma olması tezin özgünlüğünü oluşturmaktadır.

Literatürde yapılan çalışmalar mudarebenin daha çok, İslam ticaret hukukunda, şirketler kapsamında araştırıldığını, finansal işlem olarak Katılım Bankalarındaki durumunun incelendiğini, avantajlarını ve dezavantajlarını ortaya koymaktadır (Şekerci, 1981; Gedikli, 1998; Ellek, 2006; Erol, 2002; Çelik, 2017; Çelik ve Erol, 2002; Cevherli, 2023). Farklı olarak, mudarebe, çağdaş fıkıh literatüründe incelenmiş, batıdaki şirketler ve Osmanlı'daki şirketlerle birlikte ele alınmış, mudarebenin risk sermayesi ile benzerliği ortaya konmuştur (Çizakça, 1993; Çizakça ve Layikel, 1999; Kumaş, 2007; Özcan, 2003).

Çalışmada İslami finans kuruluşları olan İslami finans kuruluşları olan katılım bankaları ve para vakıfları fon toplama ve kullandırmaları bakımından verilerle incelenmiş, mudarebeyle uygulanması aynı olan risk sermayesi araştırılmıştır. Sonrasında Türkiye'deki girişimcilik potansiyeli araştırılıp, bu potansiyelin mudarebe vakfı üzerinden olumlu olarak artacağına

⁸ Commenda kelime manası olarak “*emanet etmek*”, “*vekâlet vermek*”, “*teklif etmek*” manalarına gelmektedir. Mudarebe yöntemi 10. Yüzyıldan itibaren Commenda adı ile Avrupa'da uygulama alanı bulmuş ve Avrupa ticaretinde diğer ortaklık işlemleri için de öncü olmuştur. 20. Yüzyıla gelindiğinde Mudarebe ortaklığının en önemli aşaması risk sermayesi ile tamamlanmıştır (Çiller ve Çizakça, 1989: 152).

dair bir hipotez ortaya konmuştur. Çalışmanın sonucunda da buna uygun bir model ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çerçevede çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde emek-sermaye ortaklığına dayalı mudarebe akdi, kuruluş unsurları ile birlikte incelenmiş olup önemine değinilmiştir. İkinci bölümde mudarebe akdini, günümüzde finansal araç olarak kullanan Katılım Bankaları incelenmiş, banka verileri ile desteklenerek topladığı ve kullandığı fonlar ele alınmıştır. Mudarebe esaslı katılım hesapları ayrıntılı bir şekilde araştırılmış, az tercih edilmesine yönelik literatür taraması yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise vakıf ve şirket kurumu incelenmiş, kuruluş yapıları bakımından ele alınmıştır. Mudarebe akdinin, Osmanlı Devletinde uygulandığı para vakıfları araştırılmış, bu kurumda da katılım bankalarına benzer şekilde çok fazla tercih edilmediği saptanmıştır. Günümüzde, mudarebe ortaklığına çok benzer bir uygulama ile işletilen Risk Sermayesi Şirketleri de araştırılmıştır. Bunun akabinde mudarebenin bir vakıf modelinde uygulanabilirliğine dair bir yaklaşım ortaya konmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUDAREBE AKDİNİN KURULMASI

1.1. Mudarebe Kavramı

Mudarebe kelimesi “*darb*” kökünden türemiştir. Darabe kelimesi sözlükte “*para basmak*”, “*kazık çakmak*”, “*tüccar veya savaşçı olarak seyahat etmek*”, “*rızık aramak*”, “*hızlı hareket etmek*” anlamlarına gelmektedir (Şekerci, 1981). Mudarebe kelimesi ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ Nisa Suresi 101. ayette geçen “*darabtüm fi’l- ard*” ifadesinden alınmış bir kelimedir. Bu kelimeye “*yola çıkmak*”, “*sefere çıkmak*”, “*yol gitmek*”, “*adım atmak*” gibi manaları verilmektedir. Araplar ticaret için “*sefere çıkmak*” anlamında bu ifadeyi kullandığı için Kur’an’da geçen “*mudarebe*” ifadesi “*ticaret yapmak ve rızık aramak için sefere çıkmak*” şeklinde yorumlanmaktadır. Çünkü genellikle kar elde etmek için sefere çıkılmaktadır (Kâsânî, 2003:3). İstilahta mudarebe, “*karda ortak olmak için, sermaye ortaya koymak ve bu sermayeyi işletmek*” olarak tarif edilmektedir (Mevsîlî, 2013:19).

,Medineli halk bu akit için “*Mukaraza*” kelimesini kullanmaktadır. Buna kaynak Hz. Osman (r.a)’nın rivayeti gösterilmektedir. Hz. Osman (r.a)’nın bir kimseye, “*mukâraza*” yaparak sermaye verdiği nakledilmektedir. Bu kelime ise “*karz*” kelimesinden türemektedir. Sermaye sahibinin sermayesinin bir kısmındaki kullanım hakkından feragat edip, mukâraza akdiyle işletmecinin harcamasına imkân sunduğu için “*kesmek*” manasına gelen “*karz*” kelimesi kullanılmaktadır. Adlandırmadaki farklılığın sebebi, hukuk metinlerinde geçen türetme ve kullanım farklılıklarından kaynaklanmaktadır (Kâsânî, 2003:3) Kazanç için yola çıkmasından dolayı işi yapan emek sahibine “*mudarib*”, sermaye sahibine “*rabbü’l-mal*” veya borç veren anlamına gelen “*mukarız*” denilmektedir (Serahsi, 2008:21).

1.2. Akit Olarak Mudarebe Ortaklığı

Kur'an'da geçen “*Yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan rızınızı arayın.*⁹”, “*Rabbinizden bir lütuf istemenizde sizin için bir günah yoktur.*¹⁰”, “*Bazılarınız, Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde yol gidecek.*¹¹” ifadeleri helal ve meşru yöntemlerle yapılan ticaretin meşru olduğuna delil olarak gösterilmektedir (Kâsânî, 2003:4). Hz. Muhammed, Hz. Hatice ile mudarebe ortaklığı kurmuş ve bazı durumlarda sahabenin parasını mudarebe yoluyla işletmesini onaylamıştır. Hz. Ömer'in yetimlerin parasını ve beytülmaldeki paraları mudarebe yoluyla işlettiği rivayet edilmektedir (Mevsîlî, 2013:19). Ebu Hanife (ö. 150/767)'nin ticaretle geçindiği ve ticari işlerini ortaklık yoluyla işlettiği, kazancıyla da yardımlar yaptığı kaynaklarda geçmektedir (Ebû Hanife, 2015:14).

Bazı insanlar ticaret yapmak için gerekli zamana, yeterli kapasiteye, beden gücüne, ticari zekâyâ sahipken bunu yapmak için gereken sermayeye sahip değildirler. Sermaye sahipleri de ticaret yapmak için gerekli zamana ve iş gücüne sahip olamayabilirler. Bu durum elde olan imkânların değerlendirilememesine ve maddi, manevi zararların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir (Küçük, 2017: 1951). Bundan dolayı mudarebe, insanlar için ihtiyaçtır ve meşru bir işlemdir. Allah'ın yarattığı, insanların istifadesine sunduğu yeryüzünün inşa edilmesi, sistemin düzgün bir şekilde işlemesi için iş birliğine, güçlerin birleştirilmesine, ortak hareket etmeye ihtiyaç vardır.

İslam'da faizin yasak olması, iş ortaklıklarının gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. Ortaklık, kazanca ortak olmanın yanında mülke ortak olmayı da ifade etmektedir. İslam hukukunda şirket kelimesi ortaklık manasında kullanılmaktadır. Şirketin meşruiyeti Kur'an-ı Kerim ve sünnetle sabittir. Nisa suresi, 12. ayette geçen “*üçte birine ortak olurlar*” ifadesi doğrudan şirkete işaret etmektedir. İnsanlar hayatları boyunca çeşitli yollarla ortaklıklar kurmuşlardır. İslam kaynaklarında da Hz. Muhammed (sav) döneminden günümüze kadar kurulan ortaklıklar hakkında bilgilere yer verilmiştir.

İslam hukukunda ortaklıkların tasnifine üçüncü bölümde yer verilmektedir. Müzâraa, müsâkât, mudarebe ortaklıkları hem mal hem de emekle kurulan iş ortaklıklardandır. Müzâraa, ortaklardan birinin arazisini kattığı, diğerinin ise ziraat yapmakla katıldığı şirket türüdür. Mahsulün bir kısmına karşılık, ziraat yapmak üzerine kurulmuş bir akittir (Mevsîlî,

⁹ el- Cuma 62\10.

¹⁰ el- Bakara 2\198.

¹¹ el- Müzzemmil 73\20.

2013:12). Ziraî ortaklığı ifade etmektedir. Müsâkât ortaklığı ise bir tarafı ağaçların, diğer tarafı bakım ve sulama işinin oluşturduğu şirket türüdür. Elde edilen mahsul, taraflar arasında belirli bir oranda paylaştırılmaktadır (Bilmen, 2016: 154).

Mudarebe ortaklığı ise kar paylaşımı amacıyla, bir tarafın sermayesini, diğer tarafın iş gücünü ortaya koyduğu şirket türüdür (Mevsili, 2013:19). Mudarebe, belirli bir ticaret yapmak için bir tarafın parayı tedarik ettiği ve diğerinin yönetimi sağladığı İslami bir akitir (IIBI, 2023). Hukukta bağlayıcılığı olması bakımından bir işin akit üzerine kurulması önem taşımaktadır. Akitle birlikte bu işten doğacak hak ve sorumluluklar belirli hale gelmektedir.

Akit kelimesi, Arapçadaki العقد kelimesinden gelmektedir. Akit evlilik, vasiyet, alım- satım gibi hukuki muamelelerde iki tarafın karşılık olarak sorumluluğu yüklenmesi ve bunun üzerine sözleşmeleridir. Akit sözleşmesi, icap ve kabulle kurulmaktadır (Bilmen, 2016: 30). Kur'an- ı Kerim'de "Ey İman edenler, akitlerinizi (gerekliliklerini) yerine getirin"¹² ayeti buyrulmaktadır. Burada geçen akit kelimesi, geniş manada olup verilen tüm akitleri kapsamaktadır. İslam fıkhiında dinen sakınca görülmeyen nesneler üzerine, açık bir şekilde şartların belirtilmesi ve karşılıklı rıza ile yapılan anlaşma olarak geçmektedir. Vadeli borçlarla ilgili olan müdâyaneye ayeti¹³, akdin nasıl kurulacağına dair metodu ayrıntılı şekilde ifade etmektedir.

1.2.1.Mudarebe Akdinin Kurulması

Diğer akitler gibi mudarebe akdi de ehliyet sahibi kişilerin, karşılıklı irade beyanlarıyla yani icap ve kabulle kurulmaktadır. Ehliyet sahibi olmasından şart, kişinin akıl sahibi ve mümeyyiz olmasıdır (Serahsi, 2008:23). İcap, akdin kesin olarak kurulmasını temin eden ve akdin amacını açık bir şekilde ifade eden sözdür. "Bu malı sana mudarebe olarak veya muamelat olarak verdim", "Bu ortaklıktan senin payın üçte birdir" veya "Bu sermaye ile

¹² el- Mâide 5\1.

¹³ Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, akli ermeyen veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adaletle daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir (el- Bakara 2\282).

bir eşya al ve bu eşyadan kar elde edersen şu kadarı senin olsun ” şeklinde ifade edilmektedir (Mevsîlî, 2013:19).

Kabul ise akit üzere anlaşıldığını ifade eden her türlü sözdür. “*Kabul ettim*” veya bu anlama gelecek farklı ifadeler de kabul edilmektedir (Kâsânî, 2003:6). Bu beyanların ikrah(zorlama), hile ile olmaması kişinin hür iradesiyle olması şarttır. İcap ve kabulün aynı ortamda yapılması gerekli görülmektedir. Hanefî ve Maliki hukukçulara göre aynı ortamda bulundukları süre zarfında kabulün, icabın hemen ardından kabul edilmesi şart olmamaktadır (Gedikli, 1998: 129).

Hanefî fıkhnına göre mudarebenin rüknü, karşılıklı olarak irade beyanının ifade edilmiş olması, sıhhat şartları ise iki tarafın akdin konusunu oluşturan sermaye ve işle ortaya çıkan karın oran olarak belirlenmesidir (Kâsânî, 2003:9; Mevsîlî, 2013:19).

Mudarebe kuracak kişilerin ehliyet sahibi olmasından maksat vekâlet verme ve vekâlet kabul edebilmesidir. Bu akit emanet ve vekâleti içinde barındıran bir akittir. Sermayeyi işletecek taraf sermayenin vekili ve onun emanetçisi konumundadır. Kasten zarara uğratmadığı takdirde bu zarardan sorumlu olmamaktadır (Şekerci, 1981: 302). Akdin kurulmasıyla işleten taraf, sermaye üzerinde alım satım yapma gibi tasarruf haklarına sahip olmaktadır. Sermayedar, sermayenin işletilmesi konusunda belli bir şart koşmadıysa, işleten kişi sermaye sahibinin verdiği mutlak serbestlikle akla uygun şekilde, karı gözeterek sermayeyi istediği gibi çalıştırabilmektedir. İşletme sahibinin güvenilir olması, sermayedarın malını işletirken onun vekili olması, kar ortaya çıktığı zaman sermayedarı kara ortak etmesi gibi hükümler akdin bu çerçevesini güvence almak bakımından önem arz etmektedir.

Mudarebe akdinin şartları sekiz madde ile özetle şu şekilde ifade edilmektedir:

1. Sermaye sahibi vekâlet vermeye, işletme sahibi vekâlet kabul etmeye ehliyet sahibi olmalıdır.
2. Sermaye, tedavüldeki paralardan olmalıdır.
3. Sermaye, akitte belirli olmalıdır.
4. Sermaye, mevcut, hazır durumda olmalıdır.
5. Sermaye, işletme sahibine teslim edilmelidir. Çünkü sermaye, işletme sahibine teslim edilmedikçe sermayede tasarruf etmesi mümkün olmaz.
6. Kar oranı önceden belirlenmiş olmalıdır.
7. İşletme sahibinin, sermayeden elde edilecek kardan alacağı pay, akitte yazılı olmalıdır.

8. İşletme sahibine verilecek pay, kardan olmalıdır. Sermayeden pay alması şart koşulursa bu akit fasit olmaktadır (Kâsânî, 2003:9).

Mudarebe akdi kapsamı bakımından, mutlak mudarebe ve mukayyet mudarebe olmak üzere iki çeşittir. Mutlak mudarebe akdinde, mudarebenin süresi, hangi şehirde yapılacağı, sermayenin hangi işte kullanılacağı şart koşulmamaktadır. Bu mudarebe çeşidinde kişi tasarruflarında özgürdür. Mukayyet mudarebe ise, kişinin tasarrufları sermaye sahibi tarafından sınırlandırılmakta ve akdin süresi, sermayenin nerede, nasıl işletileceği belirli olmaktadır. İşletme sahibi, sermaye sahibinin şart koştuğunun tersine, başka bir şekilde fayda sağlayacağını düşünüyorsa bu şarta uyma zorunluluğu yoktur (Küçük, 2017: 2399).

1.2.1.1. Mudarebe Akdinde Sermaye Unsuru

Sermaye mudarebe akdinin asıl unsurunu oluşturmaktadır. Sermaye, işletmeciye teslim edilmezse, mudarebe akdi fasit olmaktadır. Sermaye sahibinin işletme sahibi ile beraber işe ortak olmasının şart koşulması, sermayenin işletme sahibine teslim edilmesini engelleyeceğinden dolayı böyle bir şart da akdin fasit sayılmasına yol açmaktadır (Serahsi, 2008:42).

Mudarebe akdinde sermayenin emek sahibine; miktar, cins ve nitelik bakımından açık bir şekilde sermaye sahibi tarafından belirtilmesi şarttır. Mudarebe akdinde sermayenin borç değil, aynî mal ve nakit olmasının şart olduğuna dair çoğu İslam hukukçusu ortak görüştedir¹⁴(Kâsânî, 2003; 15).

Malların da sermaye olabileceğine dair görüşler bulunsa da nakit para dışındaki malları herhangi bir anlaşma sonucunda geri verme işlemi zor olmaktadır. Ebû Hanife dinar¹⁵ ve dirhem olmayan sermaye ile mudarebenin kurulamayacağını söylemektedir. İmâm Ebû Yûsuf (ö. 182/798)'un görüşü de aynıdır. Fakat İmâm Muhammed (ö. 189/805) istihşandan yola çıkarak sermayenin dinar, dirhem gibi fülûs yani bakır para olabileceğini de söylemektedir (Kâsânî, 2003:11). Hanefi fıkıhçılardan Kudûrî (ö. 428/1037) sermaye olabilecek malların kapsamını genişleterek külçe altınla kurulan mudarebe akdinin de sahih olduğunu ifade etmiştir (Kudûrî, 2018: 129).

¹⁴ Şekerci, “mudarebe sermayesinin aynî ve nakit olmasının şart olduğuna bütün İslam Hukukçuları mütefiktir.”(1981: 266) şeklinde ifade etmiştir. Gedikli ise bu ifadenin yanlış olduğunu belirtmiş emtianın da sermaye olabileceğine dair görüşlerin olduğunu söylemiştir (1988: 169).

¹⁵ İslam'dan önce Araplar tarafından bilinen ve farklı dönemlerde Müslümanlar tarafından kullanılan altın paradır (Kâsânî, 2003:11).

Sermayenin geçerli bir para biriminden olması mudarebe akdinin sıhhat şartlarından biridir. Bu sermayenin akit kurulduktan sonra emek sahibine verilmesi gerekmektedir. Sermaye sahibi sermayesinin kontrolünü, işletmesi için emek sahibine yani mudaribe teslim etmektedir. Bunun sonrasında sermayedarın para üzerinde tasarruf hakkı kalmamış olur (Kudûrî, 2018:132). Sermayedarın, emek sahibinin izni olmaksızın sermayeden para alması bu akdi batıl kılmaktadır. Fıkıh kitaplarında yer alan sermayedar ile emek sahibi arasındaki ilişki bu şekilde net bir çerçeveye oturtulmasını şart koşmaktadır.

Sermayenin işletilip kazanç elde edilmesinden sonra, sermayeden bir kısmının zarar görmesi durumunda, sermayedarın sermayesi tamamlanana kadar, bu zararın işin sonunda elde edilecek kardan tazmin etmesi gerekmektedir. Sermaye işletilmeden sahibi tarafından sermayeden bir şey zarar görürse, bu kısım akitten çıkartılıp geriye kalan para mudarebe akdinin sermayesi olmaktadır (Şekerci, 1981: 298). Zararın işletmeciye ait olması şartı koşulursa ait batıl olmaktadır. Çünkü ortaya çıkan zarar önce kardan karşılanmakta, kardan fazla ise sermayeden karşılanmaktadır. Böylece ortaklıktan zarar edilirse sermayedar sermayesini, işletmeci de emeğini ve vaktini kaybetmiş olur (Mevsîlî, 2003:20).

Sermayeyi işletecek kişi tarafından kasten zarara uğratılırsa bunu tazmin etmek zorundadır. Ancak sermayenin kendiliğinden zarara uğraması halinde işletmeciye bir sorumluluk yüklenmeyip bu durum doğal bir afet gibi kabul edilmektedir¹⁶ (Gedikli, 1998: 202).

1.2.1.1.1. Mudarebe Akdinde Kar Unsuru

Farsça kökenli kar kelimesi “iş”, “fayda”, “alım-satım işlerinden elde edilen para kazancı” anlamlarına gelmektedir. Ekonomik bir terim olarak ise kar, üretim yapan girişimcinin üretimden aldığı pay anlamında kullanılmaktadır. Ticari bir terim olarak ise, maliyeti ile satış bedeli arasındaki pozitif bir fark olarak tarif edilmektedir (Gündoğdu, 2021:38). İslam hukukunda faiz, kumar, garar vs. gibi unsurlar karın meşruluğunu yitirmesine sebep olmaktadır. Bu hususlara dikkat edilerek ticaretten elde edilen kar meşru olup, bu şekilde yapılan ticaret İslam kaynaklarında teşvik edilmektedir.

Mudarebe akdinin amacı iki tarafın sermaye ve emeğiyle bir ortaklık kurup, elde edilecek karı paylaşmasıdır (Kâsânî, 2003:4). Mudarebe akdi kurulurken, ortaklıktan doğacak olan kazanç unsuru kar payı oranlarının belli olması konusunda İslam hukukçuları görüş birliği

¹⁶ Hz. Ali (r.a.)’dan nakille “*Karı paylaşan kimse, zarar edilmesi halinde ödeme yapmak olmaz.*” Yani Mudarebe ve ortaklık akitlerinde, zarar sermayeden giderilmektedir. Başka bir nakilde “*Zarar sermayeden giderilir, kar ise iki tarafın arasındaki akde göre paylaşılır*” ifadeleri geçmektedir (Serahsi, 2008: 25).

sağlamaktadır. Kar oranının yarı yarıya veya üçte bir gibi bir oranla belirli olması şart koşulmaktadır (Mevsîlî, 2013:9). Akit kurulurken sermaye sahibinin karın onda birinin işletmeciye verilmesini, geri kalan karın kendisine ait olmasını şart koşması da geçerli bir işlem kabul edilmektedir. Çünkü burada belirtilen kar oranları da başından bilinmektedir. Sermaye sahibinin “*karın, 200 dirhemi işletmecinin olacaktır*” demesi mudarebe akdini geçersiz kılmaktadır. Bu şart karda ortaklığın olmasına mani olmaktadır. İşin sonunda ne kadar kar edileceği belli olmadığı için iki taraftan birinin zarara uğraması söz konusudur. Karın, iş yapılmadan önce para birimi olarak ifade edilip, şart koşulması faize yol açmakta ve bu durum da mudarebe akdinin bozulmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı karın ondalık ve yüzdeler şeklinde oranlanması gerekmektedir. Mezheplerin görüşüne göre kar payının belli olması mudarebe akdinin sıhhatlerindendir. Akitte kar oranının belirsiz olması, akdi hükümsüz kılmaktadır (Serahsi, 2008:30).

İmam Züfer (ö. 158/775) dışındaki Hanefî hukukçular, ortaklıktaki kar payı oranlarının farklı yüzdelerinde belirlenmesini caiz kabul etmektedir. Taraflardan birinin daha fazla pay talep edip, şart koşması uygun görülmektedir. Kar ve sermaye, daha önce belirtildiği gibi tarafların iş güçlerini ortaya koyması ve riski göze alması gibi fedakârlıklardan biriyle hak edilmektedir. Karın fazlasını talep eden taraf, bunu daha fazla çalışmasından veya bu ortaklıkta kar için daha fazla katkı sağlamasından dolayı talep etmektedir. Sonuç olarak mudarebe ortaklığıyla kurulan bu şirketten tarafların, sabit bir gelir, kardan fazla bir oran, maaş gibi ücret alması karşılıklı rıza olduğu takdirde caiz görülmektedir (Affane, 2007:289).

Mudarebe akdi kurulurken, tarafların örf bakımından anlaşılır, kolay bir dil kullanması gereklidir. Böylelikle “*kazançta ortağız*”, “*karda ortağız*”, “*kazanç aramızda*” gibi ifadelerin kullanılıp, tarafların alacağı kar payının ortaya çıkmasıyla kurulan mudarebe akdi sahih olmaktadır. Hanefî hukukçuların içtihadına göre akit sırasında karın sadece bir tarafa tahsis edilmesi mudarebe sözleşmesini batıl kılmaktadır (Mevsîlî, 2013:19).

Akitte karın sadece emek sahibine tahsis edilmesi, sermayeyi karza yani borç akdine dönüştürmektedir. Eğer karın tamamı, sermaye sahibine tahsis edilirse bu durumda da ibdâ¹⁷ akdi olduğu kabul edilmektedir (Gedikli, 1998). Mudarebe olarak kurulan akdin bu şekilde karz akdine dönüşmesini çoğu İslam Hukukçusu fasit akit olarak kabul etmektedir (Kallek, 2005: 360).

¹⁷ Karın tamamının sermaye sahibine ait olması şartıyla işleticiye sermaye verme anlamına gelen fıkıh terimidir.

Sermaye sahibinin kar paylaşımından önce, kazançtan pay alıp alamayacağı konusunda da İslam hukukçuları görüş belirtmektedirler. Hanbeli¹⁸ ve Şâfiî hukukçular iki tarafın rızası olduktan sonra her iki tarafından bu kardan ihtiyaçları kadarını alabileceği görüşünü savunmaktadırlar. Maliki ve Hanefi hukukçular bu görüşü kabul etmemektedirler (Şekerci, 1981:293). Hanefi hukukçular bunun sebebini, mudarebe akdindeki paylaşımın kar üzerinden olması gerektiğinden dolayı, bu şekilde kardan önce paranın alınması ancak sermayeden olacağı için böyle bir paylaşımın caiz olmayacağı şeklinde açıklamaktadırlar (Kâsânî, 2003: 10, Serahsi, 2008:29).

Hanbeli Hukukçu Hırâkî (ö. 334/946) , *“taraflardan birinin kar payına ek olarak başka bir para almayı şart koşması caiz değildir”* görüşünü ifade etmiştir. Maliki (ö. 179/795), Evzaî (ö. 157/774), Şâfiî (ö. 204/820) ve birçok İslam hukukçuları, iki taraftan birinin ve ya ikisinin kendi için sabit bir paranın gelmesini şart koymasının akdi batıl kılacağını ifade etmektedir (Affane, 2007: 282).

Mudarebe akdinin aykırı bir gerekçenin öne sürülmesiyle sona ereceği ve elde edilen karın tamamının sermaye sahibine kalacağı hususunda İslam hukukçuları ittifak etmektedirler. İbn Kudame (ö. 620/1223)’ye göre *“Kazancın hepsi sermaye sahibinindir. Kar sermayenin arttırılmasıdır. İşleten taraf ancak şartların sağlanmasıyla karda hak sahibi olmaktadır. Mudarebe akdinin bozulmasıyla şartlar da ortadan kalkacağı için işleten tarafın karda hakkı bulunmamaktadır”* (Şekerci, 1981: 320). Diğer hukukçular da bu görüşe katılmaktadır. Ancak sermayeyi işleten kişi çalıştığı süre için ücret almayı hak etmektedir. Ebû Yusuf’un görüşüne göre, işletmecinin çalışmasının karşılığı olan ücret, belirlenen kar miktarını geçmemelidir (Serahsi, 2008: 29).

Hiz. Muhammed (sav.) şöyle buyurmaktadır: *“Müslümanın durumu tacirin durumuna benzemektedir. Sermayesi kendisine geri ulaşmadıkça, karı da ona ulaşmaz. Farzları ya da azimet olan fiilleri (namaz, oruç, zekât vs.) yerine getirmediği, nafle fiiller ona düşmez.”* Akitte asıl olan sermayedir ve kar da ondan çıkar. Sermaye işletme sahibinde emanet niteliği taşımaktadır. Bu hadisi şeriften anlaşılacağı üzere, işletme sahibi kar ortaya çıktıktan sonra, önce sermaye sahibinin sermayesini teslim etmekle yükümlüdür. Daha sonra kalan pay belirlenen oranlarda iki taraf arasında paylaştırılmaktadır (Affane, 2007).

İşletme sahibi, işten elde ettiği karı söylese, sonrasında *“ben yanıldım, kar onun yarısı kadar”* dese bu sözü kabul edilmemektedir. İlk söylediği kar miktarını ödemekle yükümlü

¹⁸ İbn Kudame, (1980). *el- Mukni*’. Beyrut.

olmaktadır. Çünkü ilk söylediği söyle çelişkiye düşmüş ve ilk söylediği sözden dönmüş olur. Ayrıca işletme sahibi, emanetçi konumunda olmasına rağmen, ilk söylediği karı inkâr etmiş. Bundan dolayı ilk karı ödemek zorundadır (Serahsi, 2008:172)

1.2.1.1.1. İşletmecinin Mudarebe Akdi Sonucunda Yapabileceği Tasarruflar

Daha önce de ifade edildiği gibi işletmeci, sermayedara karşı vekil ve emanetçi konumundadır (Kâsânî, 2003:9). Yani kasten olmadığı sürece sermayenin zarara uğramasında işletmeci bundan sorumlu değildir. Sermayeden ortaklık sonucu kazanç elde edilirse, sermaye sahibi ile işletmeci anlaştıkları payı oranlarına göre karda ortak olmaktadır (Serahsi, 2008:30). İşletmeci bu sermayeyi işletirken bir takım tasarruf haklarına sahiptir. Bunlardan bazıları sözleşmeyle kendisine verilen haklar çerçevesinde yaptığı tasarruflar ve işletmecinin kendi hür iradesiyle yapabileceği tasarruflar, bazıları sermaye sahibinin iznini gerektiren tasarruflar, bazıları ise yapmaya izni olmayan tasarruflardır. Sermayedar paranın işletilmesi konusunda nasıl yapacağına dair bir şart koşmadıysa, işletmeci ortakların makul sınırları çerçevesinde bu sermayeyi işletebilmektedir. Dolayısıyla işletmeci bu akitte sermaye sahibi temsil konumundadır (Kâsânî, 2003:33).

Hanefî hukukçulara göre işletmeci tüccar gibi, bu parayla peşin ya da vadeli olarak alışveriş yapabilmektedir. Vadeli satımda işletmeci daha fazla kar elde etmektedir. Sermayedarın akit kurmadaki amacı da, sermayesinin ticaret yoluyla işletilmesi ve bundan kar etmesidir. Bu şekilde akdin amacı da gerçekleşmiş olmaktadır (Serahsi, 2008:52). Bu tasarruflardan diğerlerinde de işletmeci sermayeyi başkasına rehin verebilmekte, kira sözleşmesi yapabilmekte, başkasına emanet verebilmekte ve bu sermaye ile yola çıkabilmektedir (Ellek, 2006: 85). Aynı şekilde sermayeyi başkasına bidâa yoluyla yani kardan pay almaksızın işletmesi için verebilmektedir. İşletmeci, başka bir şehirde, kendi adına ticaret yapması için başkasına bidâa yoluyla sermayeyi teslim edebilmektedir (Serahsi, 2008:52).

Ebû Hanife sermayenin zarar görmesine yol açabileceği düşüncesiyle, ticaret için yola çıkmanın uygun olmayacağını belirtmektedir. İslam Hukukçusu İmam Muhammed'in görüşüne göre ise işletme sahibi sermaye ile yolculuğa çıkabilmektedir (Kâsânî, 2003:33). Mudarebe kelime manası bakımından zaten yolcuğa çıkmak anlamına gelmektedir. Sermayeden kazanç elde edip kara dönüştürmek genellikle yolcuğa çıkmakla gerçekleşmektedir. Bundan dolayı mudarebe akdinde, sermayedar aksi bir şey şart koşmadığı sürece sermaye ile yolculuğa çıkabilmektedir (Serahsi, 2008:53). Maliki, Hanbeli hukukçulara göre ise işletme sahibi, bu yolculukta kar bakımından menfaat gördüğü sürece

sermayeye zarar getirmeyecek şekilde, sermayedarın izni olmaksızın yolculuğa çıkma hakkına sahiptir. Şâfiî hukukçulara göre ise sermayedarın izni gerekmektedir. Eğer işletmeci izin almaksızın yolculuğa çıkıp sermayeyi zarara uğrattırsa, bu zararı karşılamak zorundadır (Şekerci, 1981:307). İşletmeci sermayeyi çalıştırmak için başka şehre gittiği zaman buradaki konaklama ve gıda masrafları, kar varsa kardan, yok ise ana sermayeden karşılanmaktadır. Eğer ticaret ikamet ettikleri şehirde gerçekleşiyorsa masrafları karşılanmaz (Mevsilî, 2013:24)

İşletmeci ve sermayedar sermayeden başkasına ikraz yani borç para verememektedir. Çünkü borç vermek başlangıçta teberru yani bağış niteliği taşımaktadır. Bağış verilen parada ise iki tarafın da hak sahibi olması söz konusu olmamaktadır. İzin almaksızın borç verilmesi halinde eksik paranın tamamlanması gerekmektedir. Bu şart yerine getirildiği takdirde ortaklık fasit olmamaktadır (Küçük, 2017: 2354).

İşletme sahibi, sermayeyi ister doğrudan kendisi işletebilmekte, isterse de dolaylı olarak üçüncü şahsa işletmesi için kullandırabilmektedir (Kâsânî, 2003:33). İşletmecinin, sermayedarın izni olmadan, sermayeyi başkasına mudarebe yoluyla kullandırmasına alt mudarebe denmektedir. Sermaye sahibi, işletmeciye sermayeyi teslim edip “*kendi fikrine göre işlet*” demediği sürece, işletmecinin, sermayeyi başkasına mudarebe yoluyla verme hakkı bulunmamaktadır. Çünkü işletmeci bu şekilde, sermayedarın hak sahibi olduğu bir konuda başkasını da kendileriyle eşit duruma getirmekte ve sermayesinden kazanacağı kara da ortak etmektedir. Bu şekilde sermaye sahibinin hakkı gasp edilmiş olmaktadır (Serahsi, 2008:136).

1.2.2. Mudarebe Akdinin Sonlandırılması

Sermayedarın ve emek sahibinin, mudarebe ortaklıklarının bir süre boyunca devam edeceği konusunda anlaşmaları üzerine bu akit, belirlenen süreden önce tek taraflı olarak sonlandırılmamaktadır. Ancak iki tarafın anlaşması üzerine bu akit sonlandırılabilir. Bunun yanı sıra mudarebe akdinin son bulmasını zorunlu kılacak irade dışı olaylar gerçekleşebilmektedir. Sermaye sahibinin işleticiyi azletmesi, iki taraftan birinin vefat etmesi veya akıl sağlığını kaybetmesi, tasarruflarının kısıtlanması, zamanlı bir akitse zamanın aşması, iki taraftan birinin akdi sonlandırmak istemesi, sermayenin işletilmeden zarara uğraması gibi olaylar akdi sonlandıran sebepler arasında yer almaktadır (Küçük, 2017:2316). Sermaye sahibinin dinden dönmesi ve dâruharbe kaçması durumunda da akit

bozulmaktadır. Mudaribin Müslüman olması şart değildir fakat sermayedarın Müslüman olması şart koşulmaktadır (Mevsili, 2013:24).

Sermaye sahibi her zaman işletme sahibini azletme hakkına sahiptir. Bunun gerçek azil ve hükmi azil olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Hükmi azil sermaye sahibinin vefat etmesi ile gerçekleşmektedir. Akit kurulurken ortaklık için süre belirtilmişse bu zamandan önce azledilme konusu tartışmalıdır ki, bu durumun hakkın istifadesi ve suiistimali gibi akdin amacına aykırı bir şeye sebep olmaması gerekmektedir. Mudarebe akdinde işletmeci, vekil konumunda bulunduğundan dolayı bu azlin işletmeciye bildirilmesi gerekmektedir. İşletmeci bu durumdan haberdar olduktan sonra sermaye üzerinde herhangi bir yaptırıma sahip değildir. Aynı şekilde işletmeci de kendisini de azletme hakkına sahip olmaktadır (Gedikli, 1998). İşletmecinin vefat etmesi durumunda mirasçılarının, sermaye sahibinin izni olmaksızın ortaklıktaki malı satmaya hakları bulunmamaktadır. Çünkü mirasçılar akitteki taraflardan biri değildir. Sermaye sahibinin rızası ile bu mal hakkında tasarrufta bulunmaları caiz görülmektedir. Mirasçılar malı paraya dönüştürüp, sermayedara sermayesi ve hakkı olan kar payını teslim edip geri kalan payı alırlar. Bu konuda anlaşma sağlanmaması durumunda, tarafların mahkemeye başvurusu gerekmektedir (Şekerci, 1981: 325).

İKİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKASI KURUMUNDA MUDAREBE ÖRNEĞİ

2.1. Bankacılık Kavramı ve İlk Bankacılık Faaliyetleri

Bankacılık faaliyetlerinin İslam ülkelerinde cehbez ve sarraflar vasıtasıyla ortaya çıktığı bilinmektedir. Cehbezler, sarraflık, vergi memurluğu gibi birçok çeşitli mali işler yapmış, bankalar gibi tevdiat toplayıp özellikle devlete kredi vermiştir. Zamanla para havalesi yapmaya başlamış, takas işlerinde aracılık etmişlerdir. Sâsânîler döneminden itibaren Ortadoğu'nun iktisadi faaliyetlerinde aktif rol oynayan cehbezler, Abbasiler döneminde ve Selçuklular döneminde devlet adamlarının, varlıklı halkın paralarını kar karşılığı kullanmışlardır (Yeniçeri, 1993: 223).

İslâm'ın ilk dönemlerinde para naklini ve dolaşımını kolaylaştıran süftece, sakk ve havale senetlerinin varlığı bilinmektedir. Süftece ismiyle kullanılan poliçe ve kredi sözleşmesi, paranın şehirlerarasında taşınmasıyla ortaya çıkan sorunların giderilmesini kolaylaştırmıştır. Arapça' da sakk olarak kullanılan Farsça çek kelimesi aslî şekli ve manasıyla bugün Batı dillerinde de yaygın şekilde kullanılmaktadır. Hz. Ömer döneminde de varlığı bilinen çek senetleri, Beytü'l-mal ve cehbezler tarafından yapılmıştır. Bu uygulamalar, İslâm ülkelerinde paranın ve banka benzeri kurumların çok eski zamanlardan beri varlığını ve süreç içinde geliştiğini göstermiştir (Tabakoğlu, 2013: 132).

Sarraflar da Orta Çağ'da altın, gümüş gibi değerli madenlerle elmas, zümrüt, inci gibi değerli taşları toplayıp, onları o zamanın geçerli paraları karşılığında değiştirenler olarak ortaya çıkmışlardır. Bunlar mevduat yani emanet para kabul edip, karşılığında senet vermişler ve mevduat sahibi olanlar ödemelerini çek ile yapmışlardır. Çek ve poliçe düzenleme işinde aracı olmuşlar, bazen devlet gelirlerini toplama işini üstlenmişlerdir. Sarrafların da takas işlemi yaptıkları bilinmektedir (Pamuk, 2005:81). Sarrafların yaptığı bu işlemler, kredi ve

bankacılık geleneğini Babillilere kadar dayandırmaktadır. Haçlıların da etkisiyle bu uygulamalar Avrupa'ya taşınmıştır. Çek işlemleri burada da varlığını devam ettirmiştir. Günümüz bankaları, ilk kez Avrupa'da 15. yüzyılda İtalya'da ortaya çıkmıştır (Tabakoğlu, 2005:81).

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bankacılık faaliyetlerine 1839 yılı Tanzimat dönemine kadar rastlanmamaktadır. 18. ve 19. yy'lerde Avrupa ekonomik olarak büyük bir atılım yapmış ve ticaretini faizli yöntemlerle geliştirmiştir. Bununla mücadele edecek araçları geliştiremediği için Osmanlı Devleti bu ilerlemenin gerisinde kalmıştır. Kendi yöntemleriyle yeni ekonomik düzende direnmeye çalışan Osmanlı Devleti'nde ilk banka 1847'de galata bankerleri tarafından "*Bank-ı Dersaadet*" adıyla kurulmuştur (Tabakoğlu, 2005:91). Dış geliri sabit tutmayı amaçlayan bu banka, 1848 Avrupa'da ortaya çıkan ekonomik krizden etkilenmiş ve Tanzimat döneminde büyük sorun olan kağıt paranın piyasaya sürülmesinden kaynaklı spekülasyon işlemlerden dolayı 1852'de kapanmak durumunda kalmıştır. Bu dönemde ilk Osmanlı kâğıt parası basılmaya başlamış ve birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Bu kâğıt paralar tedavülden kaldırılmak istenmiş fakat dış borçlar gittikçe artmış, devlet bütçesi açık vermeye başlamıştır (Kunt vd. 1998: 232).

Bu soruna çözüm getirmek amacıyla 1856'da Bank-ı Osmani kurulmuştur. Fransız sermayesinin de katkısıyla kurulan bu bankaya, kâğıt paraları de tedavülden kaldırması şartıyla devlet bankası ayrıcalığı verilmiştir¹⁹. 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında bazı vakıf idarecileri, vakfedilmiş nakit paraları, vakıflar adına nemalandırmak için Osmanlı Bankası'na yatırmışlardır. 1863 yılında çiftçilerin oluşturduğu fonlarla, Memleket Sandığı ortaklarına düşük oranlı faizle kredi veren bir kurum kurulmuştur. 1954 yılında bu kurumun sermayesinin büyük bir kısmı vakıflardan alınarak (para vakıfları, arsa ve araziler) "Türkiye Vakıflar Bankası Türk Anonim Ortaklığı" adıyla kurulan kuruma aktarılmıştır (Atar, 2016:162).

Daha sonra milli bankalar kurulmuş olsa da Bank-ı der Saadet'ten Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılına kadar kurulan bankalar genellikle yabancı veya yabancı sermayenin katılımıyla kurulan bankalardır (Akgüç, 2007: 7).

¹⁹ Tedavülden kaldırılacak kâğıt para miktarı 11 milyon lira civarındadır. Tütünün maden parayla ödenmesi devlete büyük bir mali yük getirecektir. Kâğıt paraların piyasadaki değeri yarı yarıya düşmüştür. Bu nedenle kâğıt para karşılığı halka yüzde 40 nakit, yüzde 60 esham-i cedide denilen tahvil verilir. Bu amaçla Osmanlı Bankası'ndan 8.800.000 liralık bir borç alınır. Borcun ihraç fiyatı % 68, faizi %6'dır. Tütün, tuz, damga ve patent resimleri borca karşılık olarak gösterilir. Kâğıt paraların tedavülden kaldırılması için Tebdil-i Kavaim idaresi adıyla bir komisyon kurulur. Böylece, Osmanlı'nın ilk kâğıt parası 23 yıllık zor bir süreçten sonra piyasadan kaldırılır (Kunt vd. 1998: 234).

2.1.1. İslam Bankası

İslam bankası, İslami iktisat düşüncesinden ve batının iktisadi tecrübelerinden istifade eden bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. İslam bankası, işlemlerini İslam hukuku ve İslam iktisadının ilkelerini esas alarak, bu ilkelerin pratik uygulaması ile uyumlu şekilde yapan bankacılık ve finansman faaliyetidir. İslam iktisadı fikri, Kur'an-ı Kerim, hadis kitapları, fıkhi eserlerin yanında, Müslümanların yaşadığı toplumlarda kültürlerine, yaşadıkları olaylara ve kurumlarına göre de şekillenmiştir. İslam iktisadının temelini sosyal adalet oluşturmaktadır ve İslam, tekelleşme, rekabet ortamının yok olması gibi toplumda hak ve adaleti yok edecek durumlara karşı ciddi tedbirler almaktadır (Tabakoğlu, 2010: 11).

İslam iktisadının temellerinden bir diğerleri de insanı aldatmayı engellemenin yanında, faizli senet alım-satımını ortadan kaldırma esasına dayanmaktadır. Kapitalist sistemler bunun aksine, büyük faiz oranlarıyla paraları yönetmektedirler. Faizin piyasadaki arz- talebi düzenlemeye başlaması, bir denge aracı haline gelmesiyle birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Buna karşılık günümüz İslam iktisadı murabaha, kiralama ve finansman sağlayan akitlerle, mudarebe, müşareke gibi ortaklık yöntemleriyle (yatırım sukukları yoluyla) faize karşı alternatifler oluşturmaya çalışmaktadır. Borç- kredi esaslı işlemleri değil, ortaklık, sermaye ve mülkiyet esasına dayanan gerçek büyüme, kapsamlı kalkınma, enflasyonun yok olmasını sağlayacak işlemlerin kullanılmasıyla ilgili düzenlemeler yapmaktadır (Karadâğî, 2018:294).

İslam, tüm para kredilerine ödenen faizi yasaklamaktadır.²⁰ İslami ilkelere aykırı olduğu düşünülen, mal veya işletmelere yatırım yapmak da uygun görülmemiştir. Müslüman toplumlar kendi yaşam biçimleri doğrultusunda, faizsizlik, kar ve zarar paylaşımı, emek-sermaye ortaklığı prensiplerini gözeterek bir iktisadi düzen kurmaya çalışmıştır. Hz. Muhammed (sav) zamanında ve farklı dönemlerde Müslüman toplumlarda İslam hukukuna uygun finansal işlemler kullanılmıştır. Müslüman tüccarlar ihtiyaç duydukları finansal kredileri murabaha, mudarabe, müşarake, mufavaza, karz-ı hasen gibi yöntemlerle karşılamaya çalışmışlardır. Ancak modern anlamda ilk İslami bankacılık fikri 1940'lara geldiğinde ortaya çıkmıştır (Gormüş, Albayrak ve Yabanlı, 2019:103).

Sanayi devriminin akabinde, pazarın büyümesiyle artan kredi ihtiyaçları ve yüksek faizli kredi veren bankaların kurulması, Müslüman ülkelerde biriken sermayenin kullandırılması

²⁰ el- Bakara 2\275-278.

ihtiyacı, bu ülkeler de İslami bankacılık fikrinin doğmasına yol açmıştır (Kuran, 1986:94). İslam'ın yasakladığı uygulamalardan uzak durmak ve bu ihtiyacı karşılamak için Müslüman ülkelerde İslam'da uygun görülen ilkeler esas alınarak, İslam kurallarının günümüzde ihya edilmesinin bir parçası olarak özel ve yarı özel olmak üzere İslam bankaları kurulmuştur.

Muhammed Hamidullah (1963), Muhammed Bâkır Sadr (1961), Muhammed Necetullah Sıddıki (1931), Ahmed El Neccar (...) ve Sabahattin Zaim (1979) farklı dönem ve bölgelerde faizsiz, kar ve zarar ortaklığına dayanan finansal kurumlarının, Müslüman ümmetler için zaruri ve acil bir gereksinim olduğunu eserlerinde ortaya koyarak, İslami bankacılığı fikrinin temellerini atmışlardır. 1940'larda ilk faizsiz kurum modeli, Hindistan'da kurulan Patni Sosyal Kredi Kurumu ve Tanda Baoli Müslüman Fonu olarak kabul edilmiştir. Modern bankacılık modelinden yola çıkarak, faizsiz banka modeli fikri ilk defa 1955 yılında, Pakistanlı Muhammed Üzeyir tarafından ortaya konulmuştur. 1958 yılında Pakistan'ın bazı kırsal yerleşim yerlerinde bir grup toprak sahibi tarafından kurulan ve mudarebe yöntemiyle işleyen Yardımlaşma Bankası da ilk dönem faizsiz kurumlara örnek olmuştur. Zamanla fon talebinin azalmasıyla sistem devam ettirilememiştir. 1963 yılında Malezya'da Müslümanların Hacca gidebilmeleri için birikim yapma ihtiyacından dolayı faizsiz bir finansal kurum olan Hac Fonu kurulmuştur. İslam finansının Malezya'da politik olarak desteklenmesinde ve günümüzdeki başarısında en önemli etken Hac Fonunun başarısı olmuştur (Görmüş, Albayrak ve Yabancı, 2019:104).

Ahmet El Neccar 1963 yılında modern anlamda ilk İslami Banka kabul edilen Mith Ghamr Tasarruf Bankası'nı kurmuştur. Almanya'da iktisat doktorasını tamamlayan El Neccar Mısır'a döndükten sonra Alman Tasarruf Bankasından da esinlenerek bu bankayı kurmuştur. Çiftçi ve esnaflar tarafından destek gören bu banka hızla gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Sistemin temelini fon talep edenlerin istedikleri miktar ve süresine göre fon talep etme hakkı elde etmeleri oluşturmaktadır. 1967 yılında Sosyalist Nasır hükümeti siyasal endişeleri nedeniyle Mith Ghamr Tasarruf Bankası'nın Mısır Ulusal ve Mısır Merkez Bankasına devredilmesine karar vermiştir. Bu durum İslam bankacılığın gelişimine yapılan en büyük darbe olarak kabul edilmiştir. Mısır halkının tepkisiyle karşılaşmaktan çekinen Nasır hükümeti 1971 yılında Nasır Sosyalist Bankasını kurmuştur. Uluslararası İslami Bankalar Birliği tarafından da kabul edilen Nasır Sosyalist Bankası'nın fonksiyonu modern bir bankadan farklı olarak çoğunlukla ihtiyaç sahiplerine, öğrencilere vs. sosyal yardım sağlamak olmuştur. Bu bankanın sermayesi devletin çeşitli kaynakları tarafından sağlanmıştır. (Görmüş, Albayrak, Yabancı 2019: 104) Neccar biriken fonları küçük ölçekli

girişimcilere aktararak değerlendirilmesini istemiş, bu isteği yerine gelmeden Nasır hükümeti bankayı kapatmıştır. Buna rağmen Neccar toplanan bu fonların gelecekte karlı girişimlerde değerlendirilmesinin İşlam bankalarının karşılaşacağı en büyük sorun olacağının işaretini vermiştir ( ızak a, 1999). Neccar'ın belirttiği gibi günümüzde İşlam bankacılığının gelişmesinin önündeki en büyük mesele biriken ve atıl durumda kalan fonların değerlendirilmesidir.

2.2. Türkiye’de Katılım Bankacılığı

Katılım Bankacılığı, faizsiz bir finansman modeli sunmaktadır. Bunu yaparken paradan para kazanmayı değil, ticaret yaparak parayı dolaşıma sokmayı her iki tarafın da istifade edebileceği risk paylaşımı üzerinden kar elde etmeyi ve paylaştırmayı esas almaktadır. Türkiye Katılım Bankacılığının misyonu; sağlıklı ve sürdürülebilir şekilde gelişmesi için; ürün çeşitliliği ve gelişimi ile hizmet kalitesini arttırmak, kurumsal iletişim, algı ve itibar yönetimi çalışmalarını geliştirmek, gerekli eğitim, insan kaynağı ve sertifikasyon çalışmalarını arttırmak, katılım bankacılığı prensiplerine uygun mevzuat, standart ve düzenlemeleri geliştirmek, İstanbul’un önde gelen bir Finans Merkezi olmasına katkıda bulunmaktır. Vizyonu ise Katılım bankacılığı sektörünün piyasadaki payının 2025 yılı itibariyle %15’e ulaşmasını sağlamak ve sektörü dünya standartlarında finansal ürün ve hizmet sunar hale getirmektir (TKBB).

Katılım bankaları ilk kez, 04 Ekim 2001 tarihinde  zel Finans Kurumları ( FK) adıyla kurulmuştur. Türkiye’de ilk  FK 1985 yılında kurulan Albaraka Türk Finans Kurumu ve Faisal Finans Kurumudur. Bunları 1989 yılında Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu, 1991 yılında Anadolu Finans Kurumu, 1995 yılında İhlas Finans Kurumu ve 1996 yılında kurulan Asya Finans Kurumu takip etmiştir. 2001 yılında uluslararası piyasalarda ve Türkiye’de yaşanan ekonomik  alkantıda İhlas Finans Kurumu iflas etmiş ve faaliyetlerine son verilmiştir. Faisal Finans Kurumu 2001 yılında ülkemizin büyük gruplarından olan  lker grubu tarafından devralınmış ve adı Family Finans Kurumu olmuştur.

“ zel Finans Kurumları” 1 Kasım 2005 tarihinde, “Türkiye Katılım Bankaları Birliği” olarak değiştirilmiştir. 2005 yılında da Anadolu Finans Kurumu ve Family Finans Kurumu birleşerek Türkiye Finans Katılım Bankası adını almıştır. 2005 senesine kadar olan süreç, faizsiz katılım bankacılığının Türkiye’deki kurumsallaşma dönemi olarak kabul edilebilir. 2005’ten sonrası ise ülke geneline yayılma, müesseseleşme ve büyüme sürecinin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Çünkü 2005 yılından bu yana bankacılık sektöründeki şubeleşme

politikasına katılım bankaları da katılmışlar ve gelişen istikrarlı ekonomi içerisinde paylarını önemli ölçüde arttırmışlardır (Karakoç, 2011: 28-29).

İslam'da faiz yasağından dolayı ve âlimlerin bankalara karşı sert söylemlerinden dolayı Türkiye'de bir kesim bankalara mesafeli durmayı tercih etmektedirler. Günümüzde hala daha tam olarak faizsizlik konusunda tatmin olunmasa da, faizsizlik hassasiyeti taşıyan kimseler, ihtiyaç gereği Katılım bankalarını kullanmaktadır ve günden güne bu bankalara rağbet artmaktadır. Katılım Bankaları, son 10 yılda bankacılık sistemi içerisindeki payını %4,3'ten 2022 yılı ilk yarısı itibarıyla %8,2 seviyesine çıkarmıştır. 2021 yılında, katılım bankalarının aktif büyüklüğü bir önceki yıla göre %64,1 oranında artarak 7.17 (milyar) TL seviyesinde gerçekleşmiştir²¹. 2023 yılı itibarı ile Katılım Bankalarının yürüttüğü 1568 proje bulunmaktadır ve bunların 1465'i tamamlanmıştır. Katılım bankalarının toplam finansmanı 25.3 milyardır (ISDB, 2024)

Çalışmanın hazırlandığı dönemde Türkiye Bankacılık sisteminde 6 katılım bankası bulunmaktadır. Bunlar; Albaraka Türk Katılım Bankası, Türkiye Emlak Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankası ve Ziraat Katılım Bankasıdır. Katılım bankalarının BDDK tarafından herhangi bir kısıtlamaya maruz kalması durumunda, müşterilerin bu bankadaki fonları TMSF tarafından güvence altına alınmaktadır.²² Katılım bankalarının denetimi 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, BDDK, Türkiye Merkez Bankası, TMSF, TKBB, Maliye bakanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir (Eğri & Sağlam (2020: 214).

Katılım bankaları, konvansiyonel bankalar gibi BDDK'nın resmi gazetede yayınladıkları tebliğlere uymaktadırlar. BDDK'nın 30 Kasım 2021 tarihli tebliğ, faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır. Bu tebliği katılım bankaları ile ilgili 1 Kasım 2006 tarihli tebliğ esasları düzenlenmiştir. Katılım bankaları katılım hesabı ve özel cari hesap açarken müşterilerini, açacakları hesabın türüne göre faizsiz bankacılık kapsamında;

1. Faizsiz finansal işlemlerde, İslam hukukundaki hangi akde dayandığı ve müşterinin bu akitteki konumunun ne olacağı,
2. Finansal ürün ve hizmetlerin süreci ve işleyişinin nasıl olacağı,

²¹ Katılım Finans Strateji Belgesi 2022.

²² Türkiye'de mevduatın ve katılım fonlarının sigortalanması yetki ve görevi kamu tüzel kişiliğini haiz TMSF'ye aittir.

3. İşlemlerin faizsizlik ilkesine ve standartlarına uygunluğu hakkında bilgi vermeleri zorunlu tutulmaktadır.

Bu bilgilendirme yükümlülüğü her ürün ve hizmet için geçerlidir. Banka ve müşteri arasında bilgilendirmenin, her hizmet türü için, ilk sözleşme yapılmadan önce yerine getirilmesi şarttır (BDDK, 2021).

2.2.1. Katılım Bankalarında Finansal İşlemler

Katılım Bankalarını konvansiyonel bankalardan ayıran temel fark fon toplama, fon kullandırma ve bankacılık hizmetleri alanlarında, faizsizlik prensibine bağlı olarak hizmet sunmalarıdır. Bu faizsiz finansal işlemler de BDDK'nın yayınladığı tebliğe göre düzenlenmektedir. Satım, leasing, vekâlet, ortaklık yöntemleri ile diğer yöntemlerden hangilerinin olduğu konusunda net bir şekilde bilgilendirme yapılmaktadır.

1. Katılım bankası müşterisine fon kullandırmadan önce, banka adına işlem yapabilmesi için vekâlet vermektedir ve fon işletme sürecini işleten müşteri vekili olduğu bankayı aktif bir şekilde bilgilendirmekle yükümlü olmaktadır.
2. Satım yöntemleri ile fon kullandırma işlemlerinde ise; alım- satım belgesinin bir nüshasının bankaya verilmesi konusunda ilgili kişilere bilgilendirme yapılmaktadır.
3. Katılım bankası müşteriye fon kullandırmasının karşılığında alacaklarının, zamanında ödenmemesi durumunda yaptırımının ne olacağı hakkında, geç ödeme cezasının uygulanmasına ilişkin şartları müşterisine bildirmektedir (BDDK, 2021).

Katılım Bankacılığında, İslami bankacılık prensipleri çerçevesinde özel cari hesap, katılım hesapları açıp, murabaha, mudarebe, müşareke, selem, istisna, icare, sukuk, kira sertifikaları gibi birçok finansal aracı kullandırılmasının yanında teminat mektupları ile müşteriye güvence verilmektedir. Müşterilere geri alım vaadi ile kira sertifikası satımı, yatırım işletmeciliği, faizsiz esasa göre faaliyet yürüten şirketlerin hisse senetlerini vermek, kredi verip, kredi kartı kullanmak gibi pek çok ürün ve hizmet sunumu gerçekleştirilmektedir.

İslam hukukunda, bir kimsenin İslam bankasına parasını sadece muhafaza amacıyla yatırma işlemine “*vedia*” denmektedir. Banka kendisine tevdi edilen para veya malı, istendiği zaman iade etmek ve iade edilene kadar muhafaza etmekle sorumlu olmaktadır (Mevsili, 2013:25). Başka bir seçenek de paranın bankaya ortaklık nedeniyle (mudarebe) konmasıdır ve bu işlem de caizdir. Ancak parayı yatıran sadece kara ortak olup zarara ortak olmazsa bankadan aldığı kar fazlası faiz olmakta ve haram sayılmaktadır. Mudarebe yapılması durumunda para

bankanın elinde emanet sayılmakta ve kusuru dışındaki zarardan banka mesul olmamaktadır (Armağan: 2005:41).

Bu para yatırma yöntemleri Katılım Bankalarında özel cari hesap ve kar-zarara katılma hesapları olmak üzere iki şekilde uygulanmaktadır. Bu iki hesap katılım fonları olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca zaman içinde altın hesapları da açılmaya başlamıştır. Altın hesapları hem özel cari hesapları hem de katılma hesapları olarak açılabilir.

Katılım Fonlarından para cinsi ve vadelerine göre belirlenmiş bir miktar zorunlu karşılık adıyla TCMB nezdinde ayrılmaktadır. Bu oranlar zaman zaman kamunun uyguladığı farklı para politikaları ile değişebilmektedir. Merkez Bankası 1 Aralık 2023 tarihinde TL mevduat ve katılım hesaplarına dönüşümün desteklenmesine yönelik yeni bir uygulama talimatı yayınlamıştır. Bu talimat 1 Kasım 2021 tarihli\14 sayılı tebliğe dayanarak hazırlanmıştır. Gerçek ve tüzel kişilerin bankalarda bulunan döviz hesapları, müşterilerin talebi ile TL'ye çevrilmektedir. Banka, bu kişiler için 3 ay, 6 ay, 1 yıl vadeli olacak şekilde mevduat ve katılma hesabı açmaktadır. Bu hesaplar için %85 oranından düşük olmayacak şekilde faiz belirlenmektedir (TCMB, 2023).

2.2.1.1. Özel Cari Hesaplar

Özel cari hesap, katılım bankası nezdinde açılabilen, gerektiğinde kısmen veya tamamen geri çekilebilen ve hesap sahibine herhangi bir getiri sağlamayan fonlarla oluşturulan hesaptır. Bu hesaplar Türk veya yabancı para cinsinden olabilir ve gerçek veya tüzel kişiler adına açılabilir. Bu hesapların limiti yoktur (Görmüş vd., 2019:171). Herhangi bir zamanda kısmen veya tamamen geri alınabilir veya başka bir yere devredilebilir. Cari hesaplarda; para transferleri, çek karnesi işlemleri, kredi ve kredi kartı ödemeleri, bağış, aidat, kira ödemeleri, fatura ve SGK prim ödemeleri, çek ve senet tahsilatları, döviz ve kıymetli maden işlemleri, ileri vadeli para transferleri, düzenli ödeme talimatları ile döviz ve altın alım satım talimatları gibi birçok işlem gerçekleştirilmektedir. TMSF, gerçek kişi başına 100.000 TL'ye kadar özel cari hesap kısmını karşılamaktadır. Cari hesaplar, hemen hemen tüm İslam bankalarında karz akdi esas alınarak açılan hesaplardır. Karz akdi, kullanım amacıyla ödünç para alma işlemidir. Bu işlem yapılırken, fazladan herhangi bir para talep edilmemektedir. Bu işlem, cari hesapların yanı sıra karz-ı hasen kredilerinde, kredi kartı üzerinden karzı-hasen vermede de kullanılmaktadır.

Karz-ı hasenden başka, teverruk, vedia, mudarebe esas alınarak açılan hesaplar da bulunmaktadır (Gündoğdu, 2021:67) Teverruk terimi, nakit para elde etmek için bir malı

vadeli olarak satın alıp daha az peşin bir bedel karşılığında satıcıdan alıp başka bir kimseye satma işlemi için kullanılmaktadır (Cebeci, 2019:594). TKBB Danışma Kurulunun 4.10.2019 tarihli Teverruk standardının muhalefet şerhinde, teverruk işlemine aracılık etmenin, insanları emekleri olmadan risksiz bir şekilde para kazanmaya yönlendirdiği için bu bankaları faizli kredi veren bir konuma düşürdüğü ifade edilmektedir.

2.2.1.1.1. Mevduat Parası

Mevduat parası, temelinde bankalar tarafından oluşturulan paralardır. Bankalar ve finansal kuruluşlar tarafından üzerine çek yazılabilen vadesiz mevduatlardır.

Mevduat sahipleri, paralarını değerlendirip kazanca dönüştürmek ve muhafaza etmek gibi amaçlarla bankalara para yatırmaktadırlar. İhtiyaçları olduğu zaman da o parayı çekmekte ve ya çek olarak kullanılmaktadırlar. Bu çeklerle yapılan ödemeler büyük meblağlar olsa da genelde günlük ihtiyaçlar kadar alınmaktadır. Böylelikle bankaya yatırılan paraların çoğu uzun bir süre bankada kalmaktadır. Bu durum paranın sahibi yani mudi tarafından olan kısmını oluşturmaktadır.

Banka kendisine yatırılan paranın %20'sini merkez bankasının talimatına göre, gelecekte oluşabilecek herhangi bir durum için için ihtiyaç saiki ile elinde tutmaktadır. Çünkü parayı yatıran kişi bir gün paranın tamamını çekme hakkına sahiptir. Böyle bir durumda sıkıntıya girmemek için bir kısmını elinde tutup ve geri kalanını kendisi malikmiş gibi kredi vermektedir. Müşteri bu parayı bazı ortaklıklara katılarak ya da başka bankalara yatırarak kullanmakta ve buralardan kazanç elde etmektedir.

2.2.1.2. Kar ve Zarara Katılma Hesapları (Mudarebe)

Kar ve Zarara Katılma hesapları katılım bankalarının temelini oluşturmaktadır. Kar ve zarara katılma hesabı, fonların bu kuruluşlara bağlı bankalar nezdinde mevduatın kullanılmasından doğan kar ve zararın paylaşımına ilişkin olarak oluşturulan, hesap sahibine önceden belirlenmiş bir getirisi olmayan ve anaparanın geri dönüşü garanti edilmeyen hesaptır. Katılma hesapları, kar- zarar ortaklığı çerçevesinde açılmaktadır. Katılım bankalarının fon toplama araçları arasında, katılım hesapları en büyük paya sahiptir.

Tablo 1: İşletmeci Tarafından Katılma Hesabına Para Yatırma Kaydı

01.01.2023	BORÇ	ALACAK
010 KASA	200.000.00	200.000.00
350 KATILMA HESAPLARI- T.P. 32040 BİR YILA KADAR VADELİ 350442 TİCARİ KURULUŞLAR		
AFK A.Ş.'nin Katılma Hesabına Para Yatırması		

Kaynak: Kısacık, (2021: 170)'in “*Katılım Finans Ürünleri ve Muhasebe Süreçleri*” çalışmasında oluşturduğu tablodan esinlenerek, yazar tarafından hazırlanmıştır.

Bu hesaplara para yatıranlar, katılımcı banka ile kar zarar ortağı olmaktadır. Katılım bankası kendisine verilen sermayeyi İslam hukukuna uygun bir ticaret ve sanayi alanında yönetip ve karı başlangıçta belirlenen kar payı oranına göre dağıtmaktadır. Sermaye yalnızca sözleşmede belirtilen iş için kullanılabilir. İşletmeci bankadan habersiz, sermayeyi başka bir işte kullanma yetkisine sahip değildir (Darçın 2007:29).

Katılma hesabı açmak isteyen müşteriler öncelikle katılımcı banka ile iletişime geçerek emek-sermaye ortaklığı sözleşmesi imzalamaktadır. Sözleşme yapılırken iş sonunda verilecek kar oranı ve sermayenin geri ödeneceğine dair şartlar karşılıklı anlaşarak belirlenmektedir (Darçın 2007: 28).

Tablo 2: Kar Payı Tahakkuk Kaydı

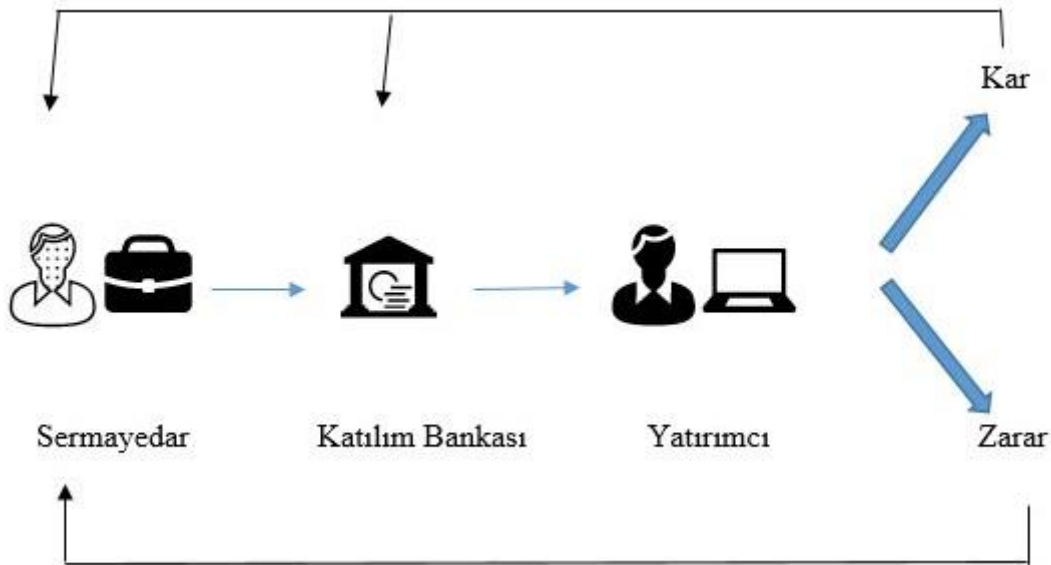
31.12.2023	BORÇ	ALACAK
540 KATILMA HESAPLARINA VERİLEN KAR PAYLARI T.P	36.000.00	36.000.00
45670 BİR YILA KADAR VADELİ 45650 TİCARİ KURULUŞLAR		
350 KATILMA HESAPLARI- T.P. 32040 BİR YILA KADAR VADELİ 350442 TİCARİ KURULUŞLAR		
AFK A.Ş.'nin Katılma Hesabına Kar Payı Tahakkuku		

Kaynak: Kısacık, (2021: 170)'in “*Katılım Finans Ürünleri ve Muhasebe Süreçleri*” çalışmasında oluşturduğu tablodan esinlenerek yazar tarafından hazırlanmıştır.

Müşteriler, katılma hesaplarına sermaye olarak para yatırmaktadırlar ve yatırılan paradan gerekli karşılıklar ve depozitolar düşürülmektedir. Paranın geri kalanı Katılım Bankaları tarafından fon sağlamak için kullanılmaktadır. Vade ile elde edilen kar, önceden belirlenmiş

ortaklık oranında, genellikle %80-20 oranında bölünmektedir. Böylelikle kar paylaşım sistemi çalışmakta ve yeni öz sermaye değeri hesaplanmaktadır. Gelir vergisi, brüt kazançtan düşürülüp hazineye ödenmektedir. Verginin kesilmesinden sonra geriye kalan net, kar katılma hesabına aktarılmaktadır ve artan net kar ile birlikte kalan meblağ tekrar havuza konulmaktadır. Müşteri sermayesini belirli bir süre zarfında vadeli şekilde değerlendirmesi amacıyla katılım bankalarının mudarebe havuzlarına yatırmaktadır (Warde, 2000:138).²³

İslam bankaları, mudarebe esaslarına göre topladıkları fonları, doğrudan ticari faaliyetlerde kullandığı gibi, dolaylı olarak da yatırımcılara kullandırmaktadırlar. Mudarebe havuzlarında biriken bu fonlar bankaya, yatırım yapma amacıyla başvuran müşterilere aktarılmaktadır ve bu yatırımlardan kazanılan karlar işin sonunda ilgili havuzlara tekrar aktarılmaktadır. Banka sonrasında sermayesi bulunan yatırımcıya hakkı olan kar miktarı kadar ödeme yapmaktadır²⁴(TKBB:10.2015).

Şekil 1: Sermayedar Olan Müşterilerin Katılım Bankası Aracılığıyla Yatırımcı Müşteri İle Arasındaki Mudarebe Ortaklığı

Paylaştırılan kar hesaplaması puantaj sistemine göre yapılmaktadır. Sermayedarın yatırdığı tutar ile yatırım süresi dikkate alınarak hesaplama yapılmaktadır. Zaman zaman sermayeye para eklenmiş ya da buradan para çekilmiş olsa bile hesap, tutar ve süresine göre

²³ ABC Gıda San. Tic. A.Ş. atıl fonlarını değerlendirmek için KLM Katılım Bankası Çorum şubesindeki katılma hesabına 01.01.2020 tarihinde bir yıl vadeli 100.000,00 TL yatırmak sureti ile kar payı geliri elde etmeyi amaçlamaktadır. Vade dolduğunda 31.12.2020 tarihinde katılım bankası anapara (100.000,00 TL) ve 17.000,00 TL kar payından vergi tevkifatı yaparak işletmeye ödemiştir (Kısacık, 2021: 167).

²⁴ Mudarebe hakkındaki faizsiz finans standardı 16 Mayıs 2002 tarihinde yayınlanmıştır.

puanlanmaktadır. Kar paylaşımı yatırım süresi sonunda ortaya çıkan hukuksal olarak tahakkuk eden kara göre yapılmaktadır (Gündoğdu, 2021:114).

Tablo 3: Katılım Bankalarının 2023 Yılına Ait Kar Paylaşım Oranları

Katılım Bankası	Açılış Bakiyesi	1 Aylık (%)	3 Aylık (%)	6 Aylık (%)	1 Yıllık (%)	1 Yıldan Uzun (%)
Kuveyt Türk	250	85/15	93/7	93/7	93/7	93/7
Ziraat Katılım	250	90/10	90/10	90/10	90/10	90/10
Türkiye Finans Katılım	250	70/30	70/30	70/30	70/30	70/30
Albaraka Katılım	250	90/10	90/10	92/8	93/7	95/5
Vakıf Katılım	250	75/25	75/25	75/25	75/25	75/25
Emlak Katılım	250	85/15	86/14	86/14	86/14	86/14

*Vakıf Bankasında 100.000 TL'nin üzerinde katılımda oran farklılık göstermekte bu oran 90/10 şeklinde uygulanmaktadır.

Kaynak: Katılım Bankalarının web sitesinden verilere ulaşarak, yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kar ve zarara katılma hesabı aracılığı ile sermayeyi ticarete katıp kar elde etmek mümkün olmaktadır. Hem katılım bankası hem de ortaklık kuran müşteri (tüccar, girişimci) ticari bir katma değer üretip, piyasada rekabet gücünü artırıp iki açıdan da kazançlı hale gelmektedir. Ancak mudarebe ortaklığının, barındırdığı riskten dolayı potansiyeli ve getirileri göz ardı edilmektedir.²⁵

Tarafların sözleşmeyi sonlandırmak istemesi halinde sözleşme feshedilebilmektedir. İslam hukukçuları böyle bir durumda, bütün mal ve sermayenin nakde çevrilmesi gerektiği konusunda ittifak etmektedir (Kâsânî, 2003:83).

Vadesi dolmadan önce çekilmiş fonların biriken karlarının, bankanın kendisine kalması, potansiyeli yüksek müşterilere düşük karlarla kullandırılan fonların nereden karşılanacağına

²⁵ Türkiye'de Katılım bankası aracılığıyla uygulanan mudarebe işleminde, girişimci verdiği sermaye nedeniyle bir kredi riskine maruz kalmaktadır. Bankanın girişimci ile yaptığı bu ortaklıkta, girişimcinin projesini yönetmesine ve yakından takip etme gibi bir imkânı yoktur. Bu durumda riski yönetmek de zordur. Girişimcinin zarar beyan etmesi durumunda bankanın bunu kanıtlama olasılığı çok düşüktür. Kısa vadeli yatırılan fonların uzun vadeli yatırımlara aktarılması, vadeler arasındaki farktan dolayı finansal ürünlerin nakde çevrilmesinin zorlaşmasından kaynaklı başka sorunlarda oluşmaktadır. Bu nedenle bankaların doğası gereği bu mudarebe ortaklığını uygulaması oldukça zordur. Yüksek oranda risk barındırdığı için sermayedarların mesafeli durduğu bu ortaklık türünün, katılım bankalarında uygulanma oranı %2 ya da ya da yok denecek kadar azdır.

dair bir mevzuat düzenlemesinin bulunmaması gibi etkenler katılım bankalarında kar dağıtımını etkilemektedir. Bunların yanı sıra hesap yenilenirken güncel paylaşım oranları uygulanmasında müşterinin rızasının gözetilmemesi, bu işlemlerden alınan komisyonların tamamının bankaya kalması gibi etkenler de kar dağıtımını etki etmektedir (Gündoğdu, 2021).

Katılım bankaları mudarebe ortaklığında işletmeci, proje sahibi olan kişinin emeğini güvence altına alarak taraflara eşit olanak sağlamaktadır. Burada yeni girişimcilere, teminatsız finansman sağlayarak ekonominin büyümesi ve toplumda adil paylaşımın yapılması hedeflenmektedir. Geleneksel bankalarda ise teminat sunabilenlere finansman sağlanmaktadır. Bu ise toplumdaki gelir eşitliksizliğinin daha da artmasına neden olabilmektedir. Mudarebe sözleşmesi kurulumu itibarıyla katılımcı sermayeye dayalı olduğu için, geleneksel bankaların talep ettiği teminata bağlı olmayacaktır (El-Galfy ve Khiyar, 2012: 950).

Katılım bankalarında, amaç yüksek faiz oranları değil, verimli bir proje üretmektir. Katılım bankacılığında uygulanacak mudarebe ortaklığında, projenin verimli olması hem sermaye sahibini hem girişimciyi etkilemektedir. Bu sistemde iki tarafın da riske maruz kalması, projenin başarısına ve karlılığına etki etmektedir (Sürücü 2018: 20-21).

Faizsiz Finans Muhasebe Standardı\ 3, doğrudan mudarebe finansmanı ile ilgilidir. Burada mudarebenin tanımına, kapsamına, muhasebeleştirilmesine dair bilgiler ve standartlar ifade edilmektedir. Mudarebe şu yollarla muhasebeleştirilmektedir;

1. Sermaye nakit veya aynı olarak, girişimci işletme sahibine ödendiğinde veya hesabına yazıldığında finansal tablolara yazılmaktadır.
2. Sermayenin taksit halinde ödenmesine karar verilmişse, her taksit ödemesi, ödeme zamanı geldiğinde finansal tablolara aktarılmaktadır.
3. Sözleşmenin sonuçlanması ileri bir tarihe ertelenmişse ya da gelecekte gerçekleşmesi muhtemel bir olaya bağlandıysa ve sermaye ödemesi de bu olayın gerçekleşmesi sonucunda yapılacaksa, mudarebe sermayesi sadece girişimci, işletme sahibine teslim edildiğinde finansal tablolara aktarılmaktadır.
4. İşlemler “Mudarebe Finansmanı” adıyla finansal tablolarda sunulmaktadır. Sermaye, para dışında bir varlıksa “Parasal Olmayan Mudarebe Varlıkları” şeklinde rapor edilmektedir.

5. Mudarebenin sonlandırılması halinde sermaye, kar ve zarar dikkate alınarak hesap kapatılır ve sermayenin katılım bankasına ödenmesi halinde ortaya çıkacak kar ve zarara bakarak işletme sahibinden alacak olarak finansal tablolara aktarılmaktadır.
6. Tasfiye edilmesinden kaynaklı zararlar, mudarebe sermayesinden karşılanmakta ve tasfiye sırasında finansal tablolara yazılmaktadır.
7. Girişimci, işletme sahibinden kaynaklı kusur ve ihmaller sonucu oluşan zararlar, kendisinden alınacak şekilde finansal tablolara kaydedilmektedir (FFMS\ 3 Mudarebe Finansmanı).

2.2.1.2.1. Mudarebenin Katılım Bankalarında Az Tercih Edilmesinin Sebepleri

Mudarebe ortaklığı, İslam bankalarının temeli olmasına rağmen, etkin bir şekilde uygulanamamaktadır. Mudarebe yöntemiyle toplanan fonlar, başka yöntemlerle işletilmektedir. Yapılan çalışmalara göre bu durum, mudarebenin kullanılmasına engel oluşturan bir dizi faktöre dayanmaktadır.

Çelik (2017)'in, “*Meşru’ Bir Yatırım Aracı Olarak Mudarebe ve Günümüzde Kullanımı*” adlı makalesinde mudarebenin tarifi yapılmış, günümüz mudarebe uygulamalarına yer verilmiştir. Çelik, çalışmasının sonunda İslami bankalarda mudarebenin uygulanmasında, yürürlükte olan yasaların yeterli düzeyde elverişli olmamasının, yatırım işlemlerinde çeşitli vergilendirmelerin olmasının, oluşabilecek risklere karşı tedbirlerin bulunmamasının engel oluşturduğunu ifade etmektedir. Mudarebe yerine farklı yöntemlerin kullanılmakta olduğunu ve bunun başında murabahanın geldiğini belirtmektedir. Murabaha yöntemi yüksek getiri garantisinden, az risk barındırmasından ve mudarebeye göre daha kolay bir yönetmeliğe sahip olmasından dolayı daha fazla tercih edilmektedir.

Canbaz ve Erden (2020) 'in “*Katılım Bankalarında Mudarebe Finansmanını Engelleyen Faktörler*” adlı makaleleri bu konudaki başka bir eserdir. Bu makalede, mudarebe finansmanının önündeki engel faktör ile ilgili analiz çalışması yapılmış, bu faktörler 6 başlık altında toplanmıştır. İlk faktör risk ile ilgili sebeplerdir. Murabahanın daha kolay işletilmesi, müşteriye kar teminatı vermesi ve daha az risk barındırması daha çok tercih edilmesinde ve mudarebenin kullanılmasına engel olmasında büyük etken olmaktadır. Katılım bankalarının da yüksek riske karşılık, yüksek karlar elde etmekten ziyade az riskler alarak daha az kazançlarla çalışmayı tercih ettikleri ifade edilmektedir. İkinci büyük faktör ise; Türkiye’de girişimcilik sisteminin gelişmemiş olmamasıdır. Müşterilerin, nitelikli girişimci ve proje eksikliğinden dolayı risk almalarına uygun bir sistemin kurulmadığı belirtilmektedir.

Üçüncü faktör ise, proje sonunda hangi vadede, ne kadar kar alınacağına belirsiz olmasıdır. Mudarebeyle benzer yöntem olan müşareke yönteminin, iki tarafın da sermaye koyarak ortak olmasından dolayı daha az risk barındırdığı ve daha çok tercih edildiği ifade edilmektedir. Yazarlar bu duruma çözüm olarak katılım bankalarının girişim sermayesi şirketleri üzerinden mudarebe finansmanı kullanarak karı ölçebileceklerini sunmaktadırlar. Diğer faktörlerin ise, çalışanların doğru yönlendirme yapamayıp bu kabiliyette olmaması, müşterilerin yatırım yapma konusunda bilgisinin yetersiz olması ve mevzuattaki eksikliklerden kaynaklı olduğundan belirtilmiştir.

Bu konuda başka bir çalışma Eğri ve Sağlam (2020)'in “*Mudarebe Finansmanının Katılım Bankalarında Uygulanmasının Ahlaki Risk Yönünden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği*” başlıklı makaleleridir. Bu çalışmada İslami bir ortaklık yaklaşımı olarak mudarebe yönteminden bahsedilmiş, veriler ve yapılan mülakat sonucunda mudarebe ortaklığının yok denecek kadar az kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Mudarebe ortaklığının az kullanılmasının, ahlaki yönden riskli görünmesine yol açtığı belirtilmektedir. Ahlaki riske sebep olan en önemli etkenin de bilgi asimetrisi olduğu ifade edilmektedir. Diğer bir etken de yasal altyapıdır. Bankacılık kanunu katılım bankalarını bazı noktalarda kısıtlamakta; her şirketle ortaklık kuramayıp, her şirketle ticaret yapamamaktadır. Bu durum da mudarebenin uygulanmasına engel teşkil etmektedir. Çalışma, kayıt dışı işlemlerin yanlış bir bilgi asimetrisi oluşturmasının, ticari olgunluk seviyesine ulaşılmamış olmasının, bankaların sıkı denetimlere tabi tutulup ortaklık kurdukları şirketlerin yeterince denetlenmiyor olmasının, vade süresinin uzun olmasının, mudarebe ortaklığının önündeki diğer engellerden olduğunu ifade etmektedir.

Kaya, Durmuş, Bektaş ve Akkaya (2017)'in, “*Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri*” adlı makalesi katılım bankalarına öncü kuruluş sayılan para vakıflarında kullanılan finansal işlemleri hakkında yazılmıştır. Bu çalışmada da katılım bankalarındakiyle benzer problemler görülmüş, bu işlemlerden en risksiz, kısa vadeli, pratik yöntemlerin kullanıldığı verilerine ulaşılmıştır.

Erol, (2022) “İslam Ticaret Hukukunda Emek- Sermaye Şirketi: Mudarebe (İslami Bankacılık Perspektifinden)” adlı çalışmada İslam ticaret hukukundaki şirketleri ve emek-sermaye şirketi olan mudarebeyi ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Çalışmasının son bölümünde İslami bankacılıkta mudarebeyi sosyoekonomik etkilerini avantaj ve dezavantajları ile birlikte ele almaktadır. Erol, mudarebenin çok fazla avantajı olmasına rağmen yeteri kadar tercih edilmediğini vurgulamaktadır. Yazar araştırmalarının sonucunda;

yasaların yeterli düzeyde uygulanabilir olmamasını, mudarebenin çeşitli vergilere tabi tutulmasını, ortaklık zarara uğradığında mal sahibinin tüm sermayeden sorumlu olmasını ve bu konuda yeterli donanımına sahip personel bulunmamasını, bu yatırım aracının uygulanmasının önündeki engeller olarak göstermektedir.

Keleş, (2020) “*Katılım Bankacılığı: Yapı, Uygulama ve Yasa Bağlamında Temel Sorunlar*” adlı makalesinde, katılım bankalarındaki temel problemler olarak tespit ettiği, yapıyla ilgili sorunları, algısal sorunları, hukuki sorunları, uygulamadan kaynaklı sorunları ve müşterinin beklentisinin karşılanmaması gibi sorunları ele almaktadır. Mudarebe ve müşareke ortaklıklarında, belirlenmiş kar oranlarından başka karın verilmemesi, ihmalkârlık olmadığı sürece sermayenin zarar görmesi durumunda karşılanmaması gibi şartların, risk oluşturmamasından kaynaklı likit yönetimi sorununun çıkacağını belirtmektedir. Keleş, banka çalışanlarının, bu konuda bilgi eksikliğinin olduğunu, mudarebe, müşareke ve sukuk gibi araçları doğru anlayamadıklarını ifade etmektedir. Mudarebenin daha yaygın şekilde kullanılması için bu ortaklık hakkında toplumun bilinçlendirilmesi gerektiğini, bu konuda tanıtım ve reklam çalışmalarının yapılması gerektiğini belirtmektedir.

Literatürde yer alan çalışmalar mudarebenin uygulanmasının önündeki engeller olarak; bankalarda bu finansal aracın uygulanması için alt yapı yetersizliği ve hukuki eksiklikler olduğunu, işlemin yüksek riskler barındırdığı ve diğer araçlara göre daha karmaşık yapısı olduğu için tercih edilmediğini, personelin bu konuda bilgisinin yetersiz olduğunu ve toplumun girişimcilik konusunda gerekli cesaretinin olmadığını ortaya koymuştur.

2.2.1.2.1.1. Katılım Hesaplarında Risk Unsuru

Risk, kişinin faaliyetlerini etkileyecek olumsuz durumları ifade etmektedir. Her faaliyette olduğu gibi bankalarda dış faktörlerden etkilenen kurumlar olduğundan dolayı bir takım risklere maruz kalmaktadır. Finansal piyasalarda gerçekleşen değişimler, ekonomik dalgalanmalar, yönetimden kaynaklanan hatalar ve birtakım dışsal faktörler bu risklerin artmasına neden olmaktadır. Müşterilerin bankaya borçlarını ödeyememesi, faiz oranları, döviz kurları, hisse senedi fiyatları gibi piyasadaki dalgalanmalar, likidite yetersizliği, operasyonel hatalar bunlardan bazılarıdır.

Katılım Bankaları farklı prensip ve finansal araçlara sahip olduklarından dolayı bu risklerin yanında daha farklı riskler de barındırmaktadırlar. Katılım Bankaları her ne kadar faizsizlik prensibini taşıyalar da zaman zaman yatırım ortaklıklarına aracılık ederken ve finansal hizmetler sunarken faize maruz kalabilmektedirler. Bu durum, müşterilerde güvensizliğe ve

hukuki sorunlara yol açmaktadır. Katılım Bankalarındaki katılım hesaplarında kar-zarar ortaklığına dayalı yatırım projesi sunulmaktadır. Bu yatırımların başarısız olması halinde banka ve müşteri risk altına girmektedir.

Mudarebenin diğer finansal araçlara oranla daha az tercih edilmesinin başlıca nedeni de risk unsurudur. Mudarebede paylaşım oranı haricinde kesinleştirilmiş bir karın bulunmaması, ihmalkârlık ve şartlara aykırı davranılmadığı sürece sermayenin zarar etmesi durumunda bir yükümlülük kabul edilmemesi katılım bankaları açısından piyasalarda büyük risk olarak görülmektedir. Ancak tüm ortaklıklar, ticari girişimler kendi içerisinde risk barındırmaktadır. Aksine bu riske banka gibi kuruluşların dâhil edilmesi müşterilere daha çok güven vermelidir. Risk almadan büyük kazançlar elde edilmez.

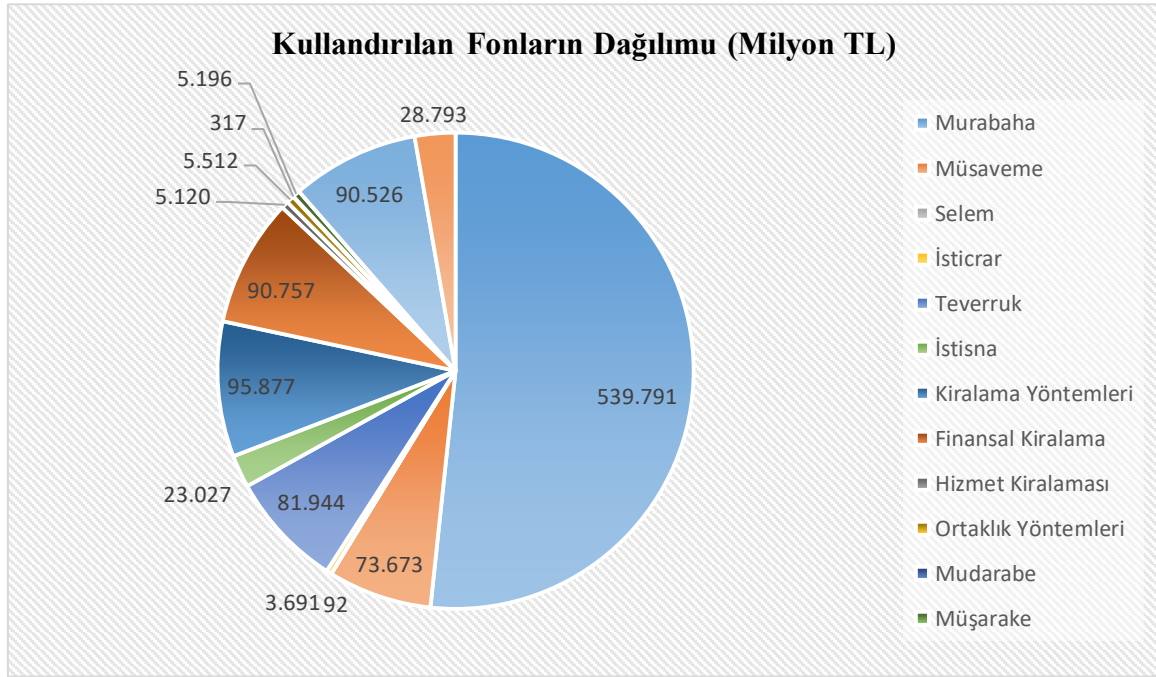
Katılım Bankalarının yatırım araçları, konvansiyonel bankalar gibi uzun vadeli olmadığından dolayı ellerinde daha fazla likidite bulundurmamak zorundadırlar. Öngörülemeyen zamanlarda sermaye ihtiyacının ortaya çıkması diğerlerine göre daha olası olmaktadır. Diğer bir taraftan Katılım Bankacılığı yasal bir zemine oturtulmadığından dolayı tam manasıyla anlaşılamamış ve piyasaya hâkim olan konvansiyonel bankacılığın gölgesinde kalmıştır. BDDK ve SPK'nın bu yasal düzenlemeler hakkında girişimlerde bulunduğu gündemde yerini almıştır (Keleş, 2020:362).

2.2.2. Fon Kullandırma Yöntemleri

Faize dayalı konvansiyonel bankaların aksine Katılım bankalarının belirli sınırları olduğu ifade edilmektedir. Katılım bankası cari hesaplar ve kar- zarara katılma hesapları ile topladığı fonu kullanırken faizden uzak durmak, dinimizce uygun görülmeyen sektörleri finanse etmemek ve garardan yani uygulamanın, haksız kazanca yol açacak ölçüde risk barındırmaması gibi temel ilkeleri esas alarak hareket etmekle yükümlü sayılmaktadır.

Katılım bankaları müşterilere birçok şekilde fon kullandırıp, finansman sağlamaktadır. Bu yöntemleri; satım yöntemleri, kira yöntemleri, ortaklık yöntemleri, vekâlet yöntemleri ve diğer yöntemler olmak üzere beş kısma ayrılmaktadır. Bu yöntemlerden en yaygın olarak kullanılanları; kar ve zarara katılma hesabı, özel cari hesap, mudarebe, yatırım vekâleti, karz, murabaha, müşareke, icare- kiralama, finansal kiralama, leasing, selem, istisna, sarf, kefalet, teverruk, sukuk, katılım sigortacılığı (tekâfûl) ve yatırım fonudur.

Tablo 4: Katılım Bankalarında 2023\Haziran Dönemi İtibariyle Kullandırılan Fonların Toplamı

Kaynak: Verilere TKBB veri peteğinden ulaşılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Katılım Bankalarında 2023 yılı Haziran dönemi itibariyle toplamda 942.927 Milyon TL büyüklüğünde fon kullandırılmıştır. Verilerden, en çok kullanılan finansal yöntemin murabaha olduğuna ulaşılmaktadır. Kiralama, vekâlet, teverruk, müsaveme diğer finansal araçlara oranla daha fazla kullandırılan yöntemlerden olmuştur. Ortaklık yöntemleriyle fon kullandırma oranının çok düşük olduğu gözlemlenmektedir.

2.2.2.1. Sukuk

Sukuk “*finansal sertifika*” anlamına gelmektedir. Sukuk bir tür yatırım aracı olarak kullanılmaktadır. İslam tarihi kaynaklarına bakıldığında sukuk tabirinin “*çek, borç senedi, resmi tutanak, mal sertifikası vs.*” anlamlarına gelen sak kelimesinden türediği ifade edilmektedir. Birçok araştırmacı faizsiz menkul kıymetleştirme fikrine dayanan sukuk sertifikasının, diğer finansal sertifikalardan farklı olduğunu vurgulamaktadır. Faizle işletilen menkul kıymetleştirme, alınan borçların aynı değerinde ve tedavülde bulunan senetlere dönüştürülmesiyle olmaktadır. Bu çeşit menkul kıymetleştirme, sahibinin faydasına olan faizli alacağı temsil etmesinden dolayı çıkartılması ve tedavülü dini açıdan kabul edilir görülmemektedir. Fıkıh prensipleri gereğince borca karşılık gelir elde edilmemektedir. Sukuk, fıkhi açıdan caiz sayılan bir akdin kapsamında çıkartılmaktadır ve işleyişinde bu

akdin hükümleri uygulanmaktadır. Bunun delili “Eşyada aslolan ibahadır” kaidesi, bu işlemde faiz, garar, kumar gibi yasaklı durumların olmaması ve risk paylaşımını içermesidir (Cebeci, 2019: 523) .

Sukuk sertifikaları günümüz İslami finans piyasasında, en çok tercih edilen sermaye araçlarından biri haline gelmiştir.

Tablo 5: Katılım Bankalarının 2023 Yılına Ait Toplam Sukuk İşlem Hacmi

Katılım Bankası	Bankalar Bazında Toplam İşlem Hacmi (%)	Toplam İhraç Tutarı (Milyar)
Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	19.18	72,86
Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	17.89	67, 95
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	16.39	62,25
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	15.97	60,67
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	15.88	60,29
Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.	14.68	55,77

Kaynak: <https://veripetegi.tkbb.org.tr/?tr> veriler kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Türkiye, 2023 yılı itibarıyla küresel sukuk ihraç eden ülkeler arasında ilk beşte yerini almıştır. 2013- 2023 arası toplam sukuk hacmi 379, 8 milyardır (<https://veripetegi.tkbb.org.tr/?tr>). Katılım bankaları arasında en büyük işlem hacmi Vakıf Katılım Bankasına aittir.

Emek Katılım Bankası Katılım Hesapları aracılığıyla Türkiye’de mudarebe ortaklığına dayalı ilk yeşil sukuku ihraç ederek, sukuk piyasasında yenilikçi modellerin ortaya çıkarılmasında öncü olmuştur (IFN 2024 Yıllık Rehberi, 29.12.2023). Türkiye’de en fazla Katılım Bankaları aracılığıyla gerçekleşen mudarebe sukuku ihracatı şu şekilde gerçekleşmektedir: Banka, bu sözleşmede yatırımcının temsilcisi konumunda bulunmaktadır. Yatırımcılar adına Varlık Kiralama Şirketi kapsamında özel fon havuzu oluşturmaktadır. Yatırımcılar, kira sertifikası alarak, sözleşmede anlaştıkları kar paylaşım oranı üzerinden, oluşturulan fon havuzunun gelirine ortak olmaktadır. Banka, ortaklık yoluyla kira sertifikasını ihraç ederek topladığı fonları, fon havuzları hesaplarında finansal esaslarına uygun şekilde yatırımlarda değerlendirmektedir. Sözleşmedeki vadenin

bitiminde, havuzun dönemsel gelir tarihlerinde, belirlenen kar ve zarar paylaşım oranlarına göre yatırımcılarla paylaşmaktadır (Cevherli, 2023:91)

Sukukun farklı çeşitleri bulunmaktadır. Mudarebe sukuku, ortaklık ilkesine dayanan çeşitlerindendir. Kar ve zararda ortak olmak konusunda, sukuk sahiplerinin gelirden alacakları kar oranı, sukuk sertifikasındaki anlaşmaya göre olmakta ve zarar da hisse oranına göre paylaştırılmaktadır. Mudarebe sukukunda, sukuk eşit paylara bölünmektedir. Sertifika, sahiplerinin üzerine kaydedilmektedir ve hisse miktarınca değer taşımaktadır. Sukuku ihraç eden kişi işletmeci, sukuk sahipleri sermayedar konumunda olmaktadır. Mudarebe sukukunun sağladığı mülkiyet hakkı aynı anda, sahibine bağış yapma, satış yapma, ipotek vs. tüm hak ve ayrıcalıkları da sağlamaktadır. Bu sukuk sertifikaları, fıkhi esaslarla çelişmemek şartıyla arz- talep ilkesine uygun şekilde ve tarafların onayıyla borsalarda değiştirilebilmektedir (IIFA, 1988).

Mudarebe sukuku da mudarebe akdi gibi iki çeşittir. Mutlak mudarebede, sukuk sahibinin seçim yapmada söz hakkı bulunmamaktadır. İşletmeci konumunda bulunan taraf, proje seçerken özgürdür. Mukayyet mudarebede ise sukuk sahipleri belirledikleri projeyi seçmektedir ve işletmeci de bu şekilde hareket etmektedir. Projenin tamamlanmasıyla, sukuk da sona ermektedir. Mudarebe sukuku, ticari, sanayi, zirai faaliyetlerde uygulanması mümkün sertifikalardır (Cebeci, 2019: 525).

2.2.2.1.1. Yatırım Vekâleti

Yatırım vekâleti işlemi bir vekâlet akdidir. Bu akit, İslam hukukunun temel esaslarına dayanmaktadır. Vekâlet sözlük manası olarak koruma altına almaktır. Bir *kimse* “*malımda seni vekil yaptım*” deyip ve o mal üzerindeki haklarını belirtmezse, o kişi ancak malı korumakla yükümlü olmaktadır. Onun haricinde malda herhangi bir tasarrufta bulunamaz. Eğer mal sahibi “*sen her konuda vekilimsin*” derse, o kimse malın asıl sahibi gibi hareket etmektedir. Bu akdin izahı ve sebebi şu şekilde açıklanmaktadır: Bir kimse mala sahip olduğu gibi bu malda tasarruf etme kabiliyetine sahip olabilmektedir. Fakat bir kimse küçük yaştaki çocuğunun malını, onun adına kıymeti bedelinde satabilmekte veya satması için başkasını vekil yapabilmektedir. Yani akıl sahibi veya mümeyyiz olmayan çocuğunun malı üzerinde kendisinin tasarruf etmesi caiz olduğu gibi başkasına vekâlet vermesi de caiz

görülmektedir. Vekâlet akdi de icap ve kabulle gerçekleşmektedir. Kişi “*izin, tefviz, tevkil, rıza, irâdet, meşîyyet, vasâyet*²⁶” sözleriyle kişiye icap edebilmektedir (Küçük, 2017: 2445).

Yatırım vekâleti işlemleri, müşterinin sermayesini bir bedel karşılığında ve ya karşılıksız olarak işletmesi amacıyla bir şahsı ya da kurumu yetkilendirmesi amacıyla kurduğu vekâlet esaslı bir akittir. Bu işlemde fonların sahibi olan müvekkil, sermayeyi değerlendirmeye yetkili olan tarafa vekil denir. Vekil, fonları belirli projeleri finanse etmek için kullanmaktadır ve sonrasında kar ve zararları sermaye sahiplerine aktarılmaktadır. Katılımcı bankaların likidite yönetiminde kullandıkları yatırım araçları getiri garantisi olmadığı için işlemde tahmini getiriler üzerinde anlaşmaya varılmaktadır.

Vekâlet akdi, mudarebe akdiyle benzerlik taşıması bakımından önem arz etmektedir. Katılım bankalarında 2018 yılından önce sadece mudarebe esaslı katılım hesapları ile fon toplanırken BDDK’nın 18 Ekim 2018 tarihinde yayınladığı tebliğden sonra yatırım vekâletine dayalı katılım hesapları düzenlenmiş, müşterilerin sık sık başvurduğu bir yöntem olmuştur (Özdemir ve Lila, 2020:354). Yatırım vekâleti hesabının, mudarebe katılım hesaplarından farkı şu şekilde tasnif edilmektedir. Mudarebe katılma hesabı gerçek ve tüzel kişiler tarafından kullanılabilirken, yatırım vekâleti hesabı sadece tüzel kişiler tarafından kullanılmaktadır. Mudarebe de ortaklık sonucunda müşteriler arasındaki paylaşım, başlangıçta belirlenen kar- zarar oranlarına göre yapılırken yatırım vekâletinde paylaşım, müşteriye en fazla anaparası ve anlaşılan tahmini tutar olacak şekilde yapılmaktadır. Mudarebe hesapları vade sonunda, kar paylaşım oranı üzerinden yenilenmekteyken, yatırım vekâleti hesapları vade sonunda yenilenmeyip, yeniden bir sözleşme yapılmasını gerektirmektedir (Özdemir ve Lila, 2020: 355).

2.2.2.1.1.1. Müşareke

Müşareke iki veya daha fazla kişinin bir iş, ticaret yapmak maksadıyla, sonucunda ortaya çıkacak kar veya zarara ortak olmak şartıyla belirli bir miktar sermaye vererek kurdukları bir ortaklıktır. Kişilerin bir mal, hak veya menfaate ortak olmalarını ifade etmektedir (Gözübenli, 2010:198)

Katılım Bankalarında ise müşareke; banka ve müşterinin, bir projeye eşit veya farklı oranda sermaye katmasıyla kurulan ortaklıktır. İş sonunda ortaya çıkan kar ve zarar başlangıçta belirlenen oranlara göre paylaştırılmaktadır (Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 4,

²⁶ “Şu kimseye, malımı satmaya razıyım”, “şu evimi satmayı dilerim”, Şu evimi satmayı dilerim”, “şu evimi satmayı irade ederim” ifadeleri gibi.

Müşareke Finansmanı). Bankanın kuruluş ve yetki alanı bir işletme olmadığı için işin yürütülmesinde doğrudan rol oynamamakta, bunun yerine yönetimi proje alanında uzman birine emanet etmektedir. Müşareke sukukuyla yatırım projeleri fonlanmaktadır. Müşareke sukuku, ortaklığa dayalı sözleşmelerde var olan işin finansmanını arttırmak veya yeni bir proje oluşturmak için kullanılmaktadır. Sertifikaya sahip olanlar, hisseleri oranında projeye ortak olmaktadır. Normalde sertifika sahipleri için sadece likit olmayan kıymetler üzerinde mülkiyet hakkı doğsa da, müşareke tahvilleriyle ikincil piyasalarda alım- satım yapılmasından dolayı mülkiyetleri likit özelliğine sahip olmaktadır. Yani müşareke sukuku, nakde çevrilebilir finansal araç olarak ikincil piyasalarda işlem görebilir (Özcan ve Elitaş 2015: 564). Müşareke ortaklığına dâhil etmek üzere, bankalar çıkarttığı tahvillerle şirketleri ortaklığa davet etmektedir. Ortaklığa dâhil olan şirketler, ortak varlıklar üzerinde hak sahibi olup, kara da ortak olmaktadırlar (Güngören 2011:105).

Bu finansman türünde yatırım bankaları, proje kayıpları ve proje ortakları için olası sorunlar riskini de üstlenmekle birlikte, ülke ekonomisine ve istihdama doğrudan katkı sağlamanın yanı sıra yüksek getiri elde etme imkânına da sahip olmaktadır.

Müşareke, mudarebeyle benzer bir ortaklık türüdür. Müşarekede farklı olarak, yatırımcı kimse yönetime katılabilmektedir. Bu nedenle müşarekede her iki taraf da işi ve sermayeyi yönetme hakkına sahip olmaktadır. Mudarebe ortaklığında zarar sermayedara aittir. Müşarekede ise zarar, sermayedeki paya göre dağıtılmaktadır (Warde, 2000: 137). Müşareke ortaklığı mudarebeye oranla daha az riskli olarak değerlendirilmektedir. Bu ortaklıkta iki taraf da sermaye koyacağı için, kazanç için daha fazla çaba göstereceği düşünülmektedir. Mudarebeye oranla daha fazla tercih edilmektedir. 2023'deki verilere göre mudarebe yöntemiyle 317 Milyon TL fon kullandırılırken, müşareke yöntemiyle 5.196 Milyon TL fon kullandırılmıştır (TKBB Veri Peteği). Ziraat Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Şirketi müşareke esaslı kurulmuştur. Bu şirket 2019 yarıyılında açıkladığı verilere göre 73,5 (Milyon) kar elde etmiştir. Bu örneğe bakıldığı zaman mudarebe ortaklığı için de benzer bir karlılığı ulaşmanın mümkün olduğu düşünülmektedir (Canbaz ve Erden, 2020: 655).

2.2.2.1.1.2. İcare\ Leasing

Katılım bankalarındaki leasing uygulaması, İslam hukukunda bilinen anlamıyla “icare”, kiralama demektir. Bardakoğlu (2000: 379)'nın tanımlamasına göre icare “İslâm borçlar hukukunda menfaatin yani kullanma ve yararlanma haklarının ücret karşılığında temlik edilmesini konu alan, günümüzde kira, iş ve kısmen de istisna akdine tekabül eden akittir.”

Katılım bankacılığında ise icare “*malların finansal kiralama kanununa göre, banka tarafından temin edilip, müşteriye kiralanmasıdır*”. Kiralama süresinin bitmesiyle, malın mülkiyeti kiracıya geçmektedir (Görmüş, Albayrak ve Yabanlı, 2019:179).

Finansal kiralama diğer bir ifadeyle leasing, belirli bir süre boyunca tüketilmeden kullanılabilecek bir varlığın faydasının finansman amacıyla bir müşteriye devredilmesi işlemidir. Finansal kiralama diğer bir adıyla kira sertifikası, sahipliğe dayalı, vekâlete dayalı, alım- satıma (murabaha) dayalı, ortaklığa (mudarebe- müşareke) dayalı, eser sözleşmesine (istisna) dayalı olmak üzere beş türden oluşmaktadır (Mücahitöğlu, 2015).

Bu işlemde üç taraf bulunmaktadır. Bunlar yatırımcılar, yatırım bankaları ve üreticilerdir. Yatırımcı istediği ürünü seçmekte ve satın almak için bir yatırım bankası ile finansal kiralama sözleşmesi yapmaktadır. Yatırım bankası ürünü teslim alıp, yatırımcıya teslim etmektedir. Yatırımcı, anlaşılan şartlarda banka kirasını ödemekle yükümlüdür. Kira ödendikten sonra mülk, sembolik bir bedelle veya bedelsiz olarak yatırımcıya devredilmektedir. Bu nedenle, yatırımcılar için faiz oluşturan varlıkların mülkiyeti, imzalanan finansal kiralama süresi boyunca sermaye bankasına ait olmaktadır. Banka kiraladığı malın tüm riskini üstlenmekte, kullanım haklarını kiracıya devretmektedir (Mücahitöğlu, 2015: 22). Finansal kiralama yöntemi katılım bankalarında çok fonksiyonlu olarak kullanılıp, sık sık başvuru alan bir yöntemdir. 2023 yılı haziran dönemi itibarıyla katılım bankalarında kiralama yöntemleriyle kullandırılan fonlar 95.877 (Milyon) değerine ulaşmıştır (<https://veripetegi.tkbb.org.tr/?tr>). Leasing şirketleri aracılığıyla müşteriler orta ve uzun vadeli finansman imkânları bulmaktadırlar.

2.2.2.1.1.3. Tekafül

Diğer bir fon kullandırma yöntemi, mudarebeyle benzerliği bulunan tekafül (katılım sigortacılığıdır). Tekafül, sözleşmeleri ve operasyonları şer'i kural ve ilkelere uygun olmayı amaçlayan bir tür mali korumadır. Tekafül, organizasyon şirketlerinin yönetimi altında, katılımcıların bir tarafı hibe diğer tarafı ortaklık sermayesi özelliği taşıyan ücretler vererek, olağan risklere karşı dayanışmalarına ve yardımlaşmalarına olanak sağlayan, faizsizlik şartını esas alarak çalışan sigorta sistemine denmektedir. Bu sistem risk paylaşımına ve dayanışma ilkesine dayanmaktadır (TKBB El Kitabı, 2021:15).

Konvansiyonel sigortacılıkla aralarında amaç bakımından fark yoktur. Burada ortaya çıkan farklılık, işletilme yönteminden kaynaklıdır. Tekafül sigorta, İslam hukukunda caiz görülen

sözleşme türüne dayanmaktadır. Buradaki İslami finansal araç teberru taahhüdüdür. Teberru, karşılık beklemeden başka bir kimseyi kazandırma işlemlerine verilen ortak bir addır.

Katılım bankalarında bu yöntem işletilirken, şirketler, katılımcıları vekâleten hareket etmektedir ve işletmeci olarak adlandırılmaktadır. Katılımcılar sermaye sahibi olduklarından dolayı, oluşacak zararları da karşılamakla yükümlü olmaktadır. Bu durum pratikte uygulanamamakta olup, zararlar sermaye sahibinden alınan faizsiz borç ile giderilmektedir. Bu sigortacılık sisteminde konvansiyonel sigortadan farklı olarak şirketin ve katılımcıların gelirleri ayrı şekilde hesaplanmaktadır. Ayrıca havuzda fazla para birikmesi halinde şirket isterse katılımcılara, para iadesi yapabilmektedir. Fakat konvansiyonel sigortada para iadesi mümkün olmayıp elde edilen kar sigorta şirketine aktarılmaktadır (Vakıf Katılım Bankası, Katılım Sigortacılığı).

Tekafülde uygulanan işlemler İslam ticaret hukukunda uygun görülmektedir. Bu işlemler yardımlaşma esaslı olup, havuzlarda biriken mülkiyet şirketlere değil, poliçe sahiplerine ait olmaktadır. Toplanan fonlar yine danışma kurulu tarafından onaylanan, faizsiz fon kullanımlarında değerlendirilmektedir. Tekafülde şüphe, aşırı risk ve belirsizlik olmamasına dikkat edilmekte ve İslami kurullara göre denetlenmektedir. Tekafül için toplanan fonlar ile sermaye sahiplerinin hesapları arasında net bir ayırım yapıp, fonlardaki fazlalıklar mudarebe ve vekâlet kurallarına göre sadece katılımcılar arasında paylaştırılmaktadır (Samar, 2021:105).

2.2.2.1.1.4. Murabaha

Katılım Bankalarında fon kullandırma yöntemlerinden en yaygını olan Murabaha, kelime manası olarak karlı satış anlamına gelmektedir. Bir ürünü satın almak isteyen müşterinin o ürünün satıcıya ne kadara mal olduğu ve bu işten elde edilecek karı bilmesi şartıyla yaptığı alışveriş akdidir. Alışveriş akitlerinde peşin ve ya vadeli olması halinde fiyat farkının mümkün olmasından dolayı murabaha akdi, malın peşin alınıp vadeli bir şekilde satılması şeklinde de gerçekleşmektedir. Satıcı müşterinin istediği malı peşin olarak satın alıp üzerine kar marjını ekleyerek müşterisine vadeli şekilde satabilmektedir (Cebeci, 2010:34) Bu şekilde müşteri, malı peşin satması sayesinde ihtiyacını karşılamaktadır ve satıcı da malı vadeli satması sonucunda ortaya çıkan karı elde etmektedir.

Murabaha işlemi kredi kartları aracılığıyla da yapılmaktadır. Katılım Bankaları müşterilerine kartla alım yapması için vekâlet vermektedir. Böylelikle kart sahibi müşteri, kart ile yaptığı tüm alışverişlerini banka üzerinden yapmaktadır. Alışveriş sırasında POS cihazı üzerinden

katılım bankasının onayı alınmaktadır. Bu şekilde kart ile yapılan alışverişlerde, Katılım Bankası ödemeyi POS cihazının bankasına yapmaktadır. Kart sahibi Katılım Bankasıyla yaptığı sözleşmeye göre malı bankadan peşin ya da taksitli satın almaktadır (Görmüş, Albayrak ve Yabanlı, 2019:229).

TKBB'nin yayınladığı murabaha standardına göre; murabaha işlemlerinin bütünü içerisinde, katılım bankası ile müşterisi arasındaki nihaî satış sözleşmesinin yapılabilmesi için murabaha konusu malın, katılım bankası tarafından satın alınmış ya da hükmen el koyulmuş olması gerekmektedir. Bu alım satımın, gerektiğinde kanıt olarak kullanılabilen araç ve yöntemlerle yapılması daha uygun görülmektedir. Sözleşme, taraflar arasında yapılan icap ve kabul ile gerçekleşmektedir (TKBB, Murabaha Standardı).

Katılım bankalarında fonların yatırımında %90 oranında murabaha, %5- 10 civarında ise mudarebe ve müşareke kullanılmaktadır (TKBB, Veri Peteği). Murabaha işleminin kısa vadeli olması, hızlı para akışı sağlaması, diğer işlemlere göre düşük maliyetli bir işlem olması, riskin az olması, iktisadi, idari hukuki açıdan uygulanma ve kredi sağlama imkânının daha kolay gerçekleşmesi nedenleriyle daha çok tercih edilmektedir (Cebeci, 2020:46-48).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAKIF VE ŞİRKET KURUMUNDA MUDAREBE ÖRNEĞİ

3.1. Vakıf Tanımı ve Mahiyeti

Vakıflar, devlet mülkiyeti, özel mülkiyetin dışında üçüncü bir mülkiyet türüdür. Vakıf tanımı genel kabule göre esasında aynı olmak üzere, İslam hukukçularının vakıf tanımındaki farklılıklar, ihtilaf ettikleri küçük ayrıntılardan kaynaklanmaktadır.

Sözlükte “*durmak; durdurmak, hapsedmek alıkoymak*” anlamlarına gelen vakıf kelimesi terim olarak “*bir malın sahibi tarafından dini, içtimai ve hayır bir gayeye sonsuza kadar tahsis edilmesi*” anlamına gelmektedir. Vakıf işlemleri için vakf kelimesinin yanı sıra habs²⁷ ve sadaka²⁸ kelimeleri de kullanılmaktadır (Akgündüz, 1996: 76). Vakıf, hukuksal işlemlerle tesis edilmiş olup İslâm toplumlarının önemli yapı taşlarını içinde barındıran hayır kurumunu ifade etmektedir.

İmâm Ebû Hanife’ye göre vakıf, vakfeden kişinin mülkünü, aynı mülkiyetinde muhafaza ederek, menfaatini yoksullara veya hayır amacıyla sadaka olarak vermesidir. İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed, vakfı “*menfaati insanlara ait olmak üzere mülkün aynı Allah’ın mülkü olarak temlik ve temellükten ebediyen alıkoymak*” ifadeleriyle tanımlamışlardır. Ebû Hanife’ye göre vakıf işlemi bir çeşit ariyet yani ödünç verme niteliği taşımaktadır ve vakfedilmiş malın mülkiyeti hüküm olarak vakfeden kişide kalmaktadır.

İmâmeyn’in görüşüne göre ise vakfeden kişinin mülkiyetinden çıkmakta ve Allah’ın yani kamunun mülkü olmaktadır (Mevsılî, 2013:41).

²⁷ Habs kelimesinin manası; alıkoymak, men etmek demektir. Sözlükler de Allah yolunda gaziler için at vakfetmek ve mutlak surette mal vakfetmek anlamları da geçmektedir (Akgündüz, 1996: 78).

²⁸ Sadaka kelimesi, ihtiyaç sahipleri için bağışlanan mal ve sevap kazanmak için bağışlanan mal anlamlarına gelmektedir (Akgündüz, 1996: 79).

İmâm eş- Şâfiî'nin tanımına göre vakıf “*Kişinin hayatta iken bir malını alıkoyarak yapılan, belli ve nitelikleri belirtilen kişilere tahsis edilmiş, amacını hayır olan bir bağış çeşididir.*” Şâfiî hukukçu İmâm Nevevi (ö. 676/1277)'ye göre ise vakıf “*Bizzat kendi varlığı harcanmadan faydalanabilen bir malı, rakabesinin (sadece maddi varlığı) tükenmesini engelleyerek, amacı Allah'a yakınlaşmak olmak şartıyla, menfaatlerini hayır işlerine harcamak üzere alıkoymak yani hapsetmektir*” (er-Remlî, (1967)'den akt. Akgündüz, 1996:84). Bu iki tanımda da mal vakfın konusunu oluştururken, varlığı tüketilmeden, kendisinden faydalanma ifadesi vakfın konusunu oluşturmaktadır ve mal, tükenmeyen mallar çeşidine giren gayrimenkul ile sınırlandırılmaktadır. Hanefî mezhebince ve Osmanlı uygulamasında doğurduğu sonuçlar bakımından daha çok İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in tarifi benimsenmektedir.

Vakıfların tarihsel gelişim sürecine bakıldığında, Müslümanların sosyalleşmeye başlamasıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Toplumda mevcut gelirlerin dengeli bir şekilde dağıtılabilmesinin sağlanması, eşitsizliğin önlenmesi, fakirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi, Allah'ın rızası ve hoşnutluğunun kazanılması ile Allah'a yakınlığın sağlanabilmesi gayesiyle tarih boyunca binlerce vakıf tesis edilmiştir. Bu faydaları bakımından vakıf, İslam'da farz-ı kifaye olarak görülmüştür (Döndüren, 2016:11).

Vakıfların meşruluğu, Kur'an-ı Kerim hükümleri, hadis-i şerifler ve icma delilleriyle sabit olmaktadır. Fıkıh literatüründe vakıf “*vakıf, fiilin şariat bakımından muteber ve mendub olması keyfiyeti, Peygamber(s.a.v) fiili ve kavli sünnetleri ve ayrıca ashab ve geçmişte yaşamış zatların meydana getirmiş oldukları eserler ile ispat olunmuştur*” ifadeleriyle geçmektedir (Yazır, 1912: 136).

Allah (c.c) Kur'an-ı Kerimde şöyle buyurmaktadır: “*Kişi sevdiği şeylerden Allah için, onun yolunda harcamadıkça tam hayır sevabına erişemez* ²⁹”. Bu ayet-i kerimenin nazil olmasından sonra nakledilen hadis-i şeriflere göre Ebu Talha isimli sahabe “*Allah (c.c) burada bizden mallarımı istiyor; Allah'ın peygamberi şahit ol ki ben de en sevdiğim arsamı Allah rızası için tahsis ediyorum*” der. Hz. Muhammed (sav.) de yakın akrabaları olan Hassan ve Übey'e vermesini tavsiye etmektedir. Tefsirciler ve hadisçiler de bu ayet-i kerimeden maksadın vakfetmek olduğunu ifade etmektedir (Akgündüz, 1996:57).

²⁹ Âl-i İmran 2/ 92.

Başka bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır: “ *Eğer yüz çevirecek olursanız ben sizden bir karşılık, mükâfat beklemedim. Benim mükâfatım Allah tarafından verilecektir. Çünkü ben ona itaat etmek ve emirlerini uygulamakla emrolundum.* ”³⁰

Kur'an-ı Kerimde vakıf, bağış, fedakârlık davranışları övülmektedir ve bunların karşılığının Allah (c.c.) tarafından³¹ verileceği belirtilmektedir. Kişinin sevdiği şeylerden, Allah yolunda harcaması iyiliğe ulaşmasının yolu olarak gösterilmektedir. Kişinin bu dünyada sevdiği şeyler maddi ve manevi şeylerden oluşmaktadır. Bunlar ilim, güç, makam, servet gibi imkânlar olarak yorumlanabilir.

Hz. Peygamber (sav.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır: “ *İnsanoğlu öldüğü zaman amelleri kesilir. Ancak üç istisnası vardır: Biri, kendisinden devamlı istifade edilen bir sadakadan, biri kendisinden istifade edilen bir ilimden, bir de kendisine dua eden evlattan.* ”³²

Bu Hadis'i Şerifte geçen devamlı istifade edilen sadaka ifadesi, vakıf olarak yorumlanmış ve Müslümanları asırlar boyunca vakıf kurmaya teşvik eden en önemli etken olmuştur. İslam Hukukçularının tamamına yakını vakfın caiz ve mendup olduğunu belirtmektedir. Yani Hz. Muhammed (sav.) tarafından vakıf uygulamaları teşvik edilen bir eylem olmuştur.

3.1.2. Vakıf Hükümleri

Vakfedilen mallar, gayr-i menkul ve menkul olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Bir yerden başka bir yere taşınabilen mal veya eşyaya menkul, taşınmazlara ise gayr-i menkul denmektedir. Bu menkul ve gayr-i menkuller arasında vakıfların da önemli bir yeri vardır. Tarla, arsa ve ev gibi devamlılık arz eden gayr-i menkullerin vakfi ittifakla sahihtir. Bu konuda âlimler arasında görüş ayrılığı bulunmamaktadır (Mevsîlî, 2013:42). Menkul bir malın vakfedilebilmesi için ya bir gayr-i menkule tabi olması, ya ayetlerde ve ya hadis-i şeriflerde geçmesi, ya da örfte uygulaması bulunması gerekmektedir (Döndüren, 2016:23). Savaş anında kullanılan silâhlar, at ve develerin vakfi örf bakımaksızın caiz görülmüştür; savaşla ilgisi bulunmayan diğer hayvanların, ev eşyalarının, huliyyât (altın, gümüş) ve paranın vakfi örf haline gelen bölgelerde sahih, örf bulunmayan yerlerde ise sahih değildir. Menkuller genelde bir mektebe, bir dükkân veya para vakfetmek gibi, gayr-i menkule tabi olarak vakfedilmiştir. Bu durumda inşa edilen dükkân kiraya verilerek para ise arttırılarak

³⁰ Yûnus 10/72.

³¹ Hûd 11/29; Sebe 34/47.

³² Müslim, Vasiyye, 3.

elde edilecek kira, gelir veya para sağlanacak kar, o mektebin ihtiyaçlarına harcanmak üzere vakfedilmiş demektir. Ebû Yûsuf'a göre ortak olan bir malı vakfetmek caizdir. İmâm Muhammed'e göre ise caiz değildir (Mevsîlî, 2013:43). Ebû Hanife'ye göre ortak mülke kayıtlı olan mal ile kurulan vakıf tamamlanmış olmaz (Kudurî, 2018:149). İmâm Muhammed'e göre vakfın geçerli olması dört şart bulunmaktadır: malın müteveliye teslim edilmesi, diğer mal varlıklarından ayırt edilmiş olması, vakfın faydalarından hiç birini kendisi için şart koşmaması, menfaatini ihtiyaç sahiplerine tahsis etmesi gerekmektedir (Mevsîlî, 2013:41).

Amacı itibariyle kurulacak vakıf hukuka uygun, net şekilde anlaşılır olmalı ve devamlılık arz etmesi gerekmektedir. İslam'ın temel ilkeleriyle ve hukuk kurallarıyla uyuşmayan, ahlaki, milli ve manevi değerlerle çelişen cemaat veya kişileri desteklemek amacıyla vakıf kurulmasına izin verilmemektedir.

Vakıfta söz sahibi kişi, vakfeden kişidir ve vakfın nasıl işletileceğini, vakıf mallarından kimlerin faydalanacağını bu kişi belirlemektedir. Vakfeden kişi, vakfedeceği şeyin sahibi olması şarttır. Vakfeden kişi akıl sahibi, özgür, yetişkin ve malı üzerinde tam tasarruf hakkına sahip olmalıdır. Ebû Hanife'ye göre bu yetkinlik 17 yaşında olmakla gerçekleşmektedir. Bir kimse, başka bir kimsenin malını vakfedememektedir. Bu kişinin borcu varsa ve bu borç malının değerinden fazla değilse vakıf geçerli görülmektedir. Ancak borçlunun borcu, malının değerinden fazla ise, bu kişinin vakfederken alacaklılarının rızasını alması gerekmektedir. Alacaklılar izin vermezse bu vakıf geçerli sayılmamaktadır (Döndüren, 2016: 19-20).

Vakfeden kişinin, bu hak ve yükümlülüklerini kapsayan “*vakfiye*” adında bir belge düzenlenmektedir. Vakfın şartlarına ve geçerliliğine uygun şartları içeren bu belgeye uyulması gerektiği konusunda âlimler ittifak etmektedirler. “*Vakfın şartı hüküm koyucunun sözü gibidir*” kaidesiyle bu şartlara uyulmasının önemi ve zorunluluğu belirtilmektedir. Vakfedilmiş olan mal vakfedildiği andan itibaren devlet malı statüsünde olmaktadır ve bu mal başkasına satılıp, şahıs kendine mülk edinmemektedir. Osmanlı hukukçuları vakıf kurulurken yazılı beyanın yanı sıra bu vakfi duyurmayı ve şahitlerin bulunmasını şart koşmaktadırlar. Vakıf işlerinde bir zorunluluk ya da görev olmadığından dolayı, kuruluma tam olarak rıza şartı aranmaktadır (Akgündüz, 1996:115).

İslam Hukukçuları arasında, bir vakfın başka bir vakfa dönüştürülmesi konusunda fikir ayrılıkları bulunmaktadır. İstibdal olarak bilinen bu işlem hakkında en hoşgörülü tutumu benimseyen Hanefi hukukçulardır. Onların çoğunluğuna göre vakıf, malından yararlanamaz,

ihtiyaçlarını karşılayamayıp devamlılığını sürdüremez hale gelmesi halinde hâkimin kararıyla başka bir vakfa dönüştürülebilir. Ancak vakfın piyasa bedelinden düşük fiyata satılmaması ve aynı şekilde iyi amaçlı bir vakıf kurulması şartı koşulmuştur (Günay, 2012: 478). Bir vakıf, bağışlayan kişinin müsaade ettiği süreden daha uzun bir süre için kiralanamamaktadır. Çünkü bağışlayan kişi vakfın sahibi olmasından dolayı, onun görüşü esas alınmaktadır. Bazı âlimler herhangi bir süre için kiralamayı caiz görmüş bazıları ise bir yıldan daha fazla süre için kiralamayı caiz görmemişlerdir. Bunun nedeni ise, vakıftan faydalanmak isteyen ihtiyaç sahiplerinin hakkının gasp edilmesine yol açacağı endişesinden kaynaklanmaktadır (Mevsîlî, 2013:47).

3.1.2.1. Vakıf Çeşitleri

Klasik fıkıh metinlerinde vakfın birçok çeşidi olduğu görülmektedir. Zamanla bu vakıf çeşitlerine yeni başka vakıf çeşitleri de eklenmiştir. TMK' dan önce kurulmuş vakıflar bilimsel olarak tasnif edilmiş: mahiyetleri bakımından hayri ve zürri vakıflar olarak mülkiyetleri bakımından sahih ve sahih olmayan vakıflar, idareleri bakımından mazbut, mülhak, cemaat ve esnafa mahsus vakıflar, kullanım şekilleri olarak ise icare-i vahideli, icare-i vahide-i kademeli vakıflar şeklinde tasnif edilmiştir.

Hayri vakıflar, hayır yapma gayesiyle kurulmuş ve fakirler, yolcular, öğrenciler gibi ihtiyaç sahiplerinin faydalandığı vakıflardır. Bu vakıflar doğrudan kurbet (Allah'a yakınlaştıracak eylemlerde bulunmak) maksadıyla kurulmaktadır. Zürri vakıflar ise zengin, fakir akrabaların bir araya gelerek, sadece zürriyetlerinden olan kişilerin faydalanmaları amacıyla kurulan vakıflardır (Akgündüz, 1996: 271). Vakıf, neslin yok olması durumunda hayır işlerine tesis edilebilmektedir. Osmanlı toplumunda önemli yere sahip olan, uygulanma alanı bulan Zürri vakıflar, İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından câiz görülmüş fakat son asırlarda uzun tartışmalara yol açmıştır (Akgündüz, 1996:200).

Sahi vakıflar, mal varlığını arazi, menkul ve gayrimenkullerin oluşturduğu, mülkiyetinin vakfın kendisine ait olduğu vakıflardır. Vakfiyelerde belirtildiği gibi bu vakıflar mütevelliler tarafından idare edilmektedir. Devlete ait arazilerin aşar, rüsum gibi vergileriyle, devlet başkanının izni dâhilinde kurulan vakıflar sahih olmayan vakıflardır. Bu vakıflara İrşadı vakıflar da denmektedir (Akgündüz, 1996: 523). Devlet buradan gelen gelirleri eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi hizmetlerde kullanarak kamu hizmetleri için vakıf adıyla devamlı finansman sağlamaktadır. Bu çeşit vakıfta vakfedilen mal mülk özelliği taşımadığı için ve tam bir vakıf sayılmadığı için, bu vakfa sahih olmayan vakıf denilmiştir.

Bu tabir hukukta geçerlilik taşımadığı anlamına gelmemekle birlikte, devlet arazisi hükümlerine tabi olunmuştur.

İdareleri bakımından tasnif edilmiş mazbut vakıf, Osmanlı'da, mülkiyeti vakfiyede belirtilen kişinin sorumluluğunda olmasına rağmen yönetim hakları tescil edilen, Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarafından yönetilen vakıf türüne denmektedir. Günümüzde de mazbut vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare edilen vakıflardır. Mülhak vakıf ise vakfiyelerde adı geçen kişilerce bağımsız şekilde yönetilen, Evkaf Nezareti tarafından sadece denetimi yapılan vakıflardır. Mülhak vakıflar medeni kanundan önce kurulmuş ve vakfedenin neslinden gelenlere ilhak edilmiştir. Günümüzde ise meclis tarafından atanan idareciler tarafından yönetilip temsil edilmektedir. Vakfın idarecileri kendilerine yardımcı tayin edebilmektedirler. Mülhak vakıflar, genellikle belirli bir bölgeye veya mülke ait olan gelirleri kullanma amacını taşımaktadır. Bu tür vakıflar, belirli bir coğrafi bölgeye veya taşınmaz mülke bağlı olarak faaliyet göstermektedir. 10 yıl boyunca idareci atanamayan mülhak vakıflar, mazbut vakıf sayılarak yönetimi Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmektedir (Akgündüz, 1996).

Cemaat vakıfları Osmanlı'da gayrimüslim olan Türklerin oluşturduğu hayır kurumlarına denmektedir. Cemaat vakıfları yönetim kurulunun kararnamesiyle kira, kullanım hakkı, mal edinme hakkı ve bu mallar üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahiptirler.

Kullanım şekli bakımından ise icare-i vahide, vakıf gelirlerinin kısa zamanlı ve bir defalık olacak şekilde başkasına kiraya verilmesidir. İslâm hukukçuları, bu vakıflarda kira bedelinin ecr-i mislden yani haksız işgal tazminatından daha düşük maliyette olmaması gerektiği hususunda aynı görüştedirler (Berki, ty.:25). Hanefi hukukçularına göre vakıf malların kirası noksan-ı fâhiş ((1/5 ve daha fazla eksik olması) ile işgal tazminatından düşük ise kira akdi fasit olmaktadır. Osmanlı'daki uygulanmasındaki görüşe ve Hanefi hukukçuların çoğuna göre kira bedelinin akit sırasında belirtilen fiyattan fahiş bir şekilde arttırılması durumunda akit iptal edilebilmektedir (Akgündüz, 2000: 388). İcare-i vahide kademeli ise, belirlenen kira bedelinin daimi şekilde ödendiği, kiracının ölmesi durumunda bu kira hakkının mirasçılara geçtiği vakıf türüdür.

Türk hukukuna göre; bir mülk sahibi her çeşit gelirini veya ekonomik açıdan değeri olan tüm kazançlarını vakfetme hakkına sahiptir. Mülkün vakfedilme işlemi, tarafların öncelikli olarak notere başvuru yaparak, bir anlaşma belgesi düzenlemesiyle gerçekleşmektedir.

Anlaşma vakfın ismi, yeri, vakfın amacı, yönetimi, denetim kurulu gibi kolları, bu amaç için tahsis edilen malları ve hakları, vakfı yönetecek kişi ve kişiler gibi bilgileri içermektedir.

Vakıflar TMK' dan önce olduğu gibi mazbut, mülhak, esnaf ve cemaat vakıfları olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Mazbut vakıflar; 5737 sayılı vakıflar kanunu göre; genel müdürlükler tarafından yönetilecek ve temsil edilecek vakıflar ile mülga 743 sayılı Türk Kanunu Medenisinin yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve 2762 sayılı vakıflar kanununa göre Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen vakıflara denilmektedir.

Mülhak vakıflar, Anayasaya aykırı olmayan vakıfname şartlarına uygun olarak meclis tarafından belirlenen yöneticiler tarafından yönetilip ve temsil edilmektedir. Vakıf yöneticileri kendilerine yardımcı tayin etme hakkına sahiptirler. Vakıflar yönetmeliğinde bu yöneticilerde ve yardımcılarında aranan nitelikler bulunmaktadır. Bu şartları taşımayan kişiler, bu nitelikleri kazanıncaya kadar vakıf işleri Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmektedir.

VGM yönetim masrafları olarak buradan gelen safi gelirin %20'sini almaktadır. Ayriyeten tevliye ücreti alınmamaktadır yani, vakıf mallarına bakmadan dolayı bir bedel ödenmemektedir (www.vgm.gov.tr adresinden 10 Kasım, 2023 tarihinde erişilmiştir).

3.2.1. Osmanlı'da İktisadi Yaşam ve Para Vakıfları

İnsan ihtiyaçları sınırsız varlıklardır. Bu ihtiyaçlarını karşılamak için, dönemin nakit parasına ihtiyaç duymaktadır. Bundan dolayı Kur'an'da insanın ihtiyacını gidermek, ihtiyacını gidermek için borç para vermek hukuken ve dini³³ olarak meşru görülmektedir. Ancak insanlar her zaman karşılıksız olarak borç vermek istememektedirler. Oysa İslam vermenin almaktan daha üstün bir eylem olduğunu vurgulamaktadır³⁴.

Osmanlı iktisat sistemindeki zihniyette, insanın alan taraf olmasından çok veren taraf olmasını öncelemektedir. Sistem talep yönlü değil, arz yönlüdür (Tabakoğlu, 2005:5). Bu sistemin oluşmasında 13.yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan ahilik teşkilatının önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ahi Arapça da kardeşlik, Türkçe de cömert manasına gelmektedir.

³³ el- Bakara 2\282.

³⁴ Hakîm b. Hizâm (ra) anlatıyor: "Resûlullah'tan (sav) (Huneyn ganimetlerinden) istedim, bana ondan verdi. Sonra yine istedim, yine bana verdi. Sonra tekrar istedim bu defa da verdi. Sonra şöyle buyurdu: "Ey Hakîm! Bu dünya malı göz alıcı ve tatlıdır. Kim bu mala tamah etmeden gönül zenginliği ile sahip olursa kendisi için malı bereketlenir. Ama kim de hırs ve tamah dolu bir kalple bu malı isterse, tıpkı yiyip de doymayan kimse gibi, onun için malın bereketi kaçır. Veren el, alan elden üstündür." (Buhârî, Zekât, 50)

Ahi teşkilatı Osmanlı Devletinin kuruluşunca çok önemli bir rol oynadığı söylenmektedir³⁵ (Kazıcı, 1998:540). Batı zihniyetini ve kapitalist sistemi burjuva sınıfını merkeze alırken, Osmanlı zihniyetini, ahilik yönlendirmiştir. Bundan dolayı Osmanlı tarihinde, kapitalist sistemlerde olduğu gibi sömürge zihniyeti ve sınıfsal mücadeleler görülmemektedir (Tabakoğlu, 2005:5). İslam'ın temel değer ve yargılarıyla örtüşen ahiliğin hizmet anlayışı dayanışma esaslı, infak yapmaya insanları teşvik eden bir anlayıştır.

Osmanlı Devletinin iktisadi yapısını teşkil eden malî teşkilatı; merkez maliyesi, tımar sistemi ve vakıflar olmak üzere üç kısımda tasnif edilmektedir. Merkez maliyesi, devlet hazinesindeki gelir giderleri ifade etmektedir. Burada cizye, avarız gelirlerinin tahsil edilmesi, mukataa işlemleri gibi işler yönetilmektedir. Malî teşkilatın ikinci kısmını oluşturan tımar sistemi, köylü halkın devlete ait tarım arazilerini devlet memuru sipahilerin kontrolü altında işletmesini ifade etmektedir. Sipahiler buradan aldıkları vergilerle geçimlerini sağlamak ve hizmetteki masraflarını karşılamaktaydılar (Tabakoğlu, 2005:71).

Osmanlı Devletinin 16. yüzyıla kadar fetihlerle gelen ganimetler sayesinde maliyesi kuvvetliydi. 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra güç dengelerinin değişmesi, uzun süren isyanlar toplumu iktisadi bunalımlara sürüklemiştir. Artan vergilerden dolayı halk yoksullaşmaya başlamış, bazı sipahiler tımarlarını terk etmişlerdir. Bu durum tımar sisteminin³⁶ bozulmasına yol açmıştır. Devlet hazinesinin ihtiyaçları artınca ve sipahilerin önemi azalınca iltizam sistemi uygulanmaya başlamıştır (Pamuk, 2005:123).

İltizam sistemi, Osmanlı Devletinde vergi gelirlerinin, bir özel bir şahsa verilmesini ifade etmektedir. Osmanlı'da en çok kullanılan vergi yöntemi olan iltizam, toplanan vergilerden bir kısmı peşin ödenmek şartıyla belirli bir yıllık ödenek karşılığında, belirli bir süre için kar ve zararı kendilerine ait olmak üzere kabul eden mültezimlere güvenilir bir kefile özel bir şahsa vermesidir (Genç, 2002: 153).

Osmanlı Devletindeki ticaret hayatı ile ilgili bilgiler kadı sicillerinden³⁷ ve mukataa defterlerinden elde edilmiştir. Bu kayıtlarda bulunan iltizamların ortaklık şeklinde işletildiği

³⁵ I. Alâeddin Keykubad'ın ve Ahi Evran'ın büyük rolüyle gelişen Ahilik teşkilatları, yardımlarıyla, bir taraftan İslâmî-tasavvufî düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zaviyelerde şeyh mürit ilişkilerini, diğer taraftan iş yerlerinde usta- çırak ilişkilerini ve buna bağlı olarak iktisadî hayatı düzenlemiştir (Kazıcı, 1998:540).

³⁷ Sunullah Çelebi b. Hamza'nın imzalı talebi üzerine kadıya başvurup bir sene önce karının eşit bir şekilde paylaşmak üzere adı geçen beldede adı geçen Hasan kişisine hayattayken gaib meclisden Abdülbâkî kişisi eliyle bir defa iki yüz kırk kuruş ve kendi elimle bir defa dahi yüz elli bir Selçuklu parası ki iki defa üç yüz doksan bir kuruş mudarebe yoluyla verilir tasarrufla bulunması üzere teslim ettim. İstanbul'a gelip emrim üzerine adı geçen meblağ-ı ile keten ve kına ve şeker ve bunun emsâli eşya satın alma ve üç yüz on dokuz

görülmektedir. Osmanlı'da araz, cizye ve hayvan vergileri, iltizam vergileri yoluyla tahsil edilmiştir ve bu iltizamlar maden kuruluşları ile şirket kurarak yapılmıştır. Bu şekilde vergi toplama işi Osmanlı'da sermayenin oluşmasında önemli bir araç olmuştur.

Şirketler tarihinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de çoğu ortaklık gemi ticareti aracılığıyla kurulmuştur. İstanbul fethedildikten sonra, gemi ticaretine ve iltizam işleri Rumların eline geçmiştir. Rumlar ele geçirdikleri bu iltizamları ortaklıklar kurarak işletmişlerdir. Mudarebe ortaklığı gemi reisleri ve sermayedarın yanı sıra terzilerle kumaşçılar arasında, toptancı tacirler ve yüksek kademedeki memurlar arasında da kurulmuştur. Bu yolla büyük sermayeler elde etmişlerdir (Gedikli, 1981: 86).

Mali teşkilatın üçüncü kısmını oluşturan vakıflar, Osmanlı Devletinde önemli bir geleneği oluşturmaktadır. Vakıfların gelişmesinde İslam çok önemli bir yere sahiptir. Vakıflar İslam'daki paylaşma, yardımlaşma, israftan kaçınma, infak etme ve sadaka verme gibi birçok öğretinin uygulanmasına kurumsal aracılık etmiştir (Tabakoğlu, 2005:72). Devletle vakıf arasındaki ilişki, toplumla devleti kaynaştırması bakımından güçlü temeller üzerinde gelişmiştir. Vakıfların sosyal, siyasal konumunun yanında devlete, şahıslara finansal destek sağlama gibi ekonomik faydası da bulunmaktadır. Anadolu ve Balkanlarda kurulan vakıfların genelinde şehir altyapı hizmetleri, bayındırlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik ve danışma hizmetleri, hayır hizmetleri, dini ve kültürel hizmetlerinin karşılanması amaçlanmıştır. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti de dul ve yetimlerin hakkının korunması üzerinde durmuş ve her türlü ihtiyaçları karşılanmıştır. Vakıfların gelirleriyle mahalle bekçilerinin ücretleri gibi bireysel ve toplumsal mal ve hizmetlerin finansal kaynağı buradan sağlanmış, camiler, medreseler, hanlar inşa edilmiş, yıkılmak üzere olan yapılar tamir edilmiştir.

Osmanlı'da kurulan vakıfların sayısını tam olarak tespit etmek zordur. Elde edilen verilere göre bu sayı 26.300 civarındadır (Topbaş, 2002:19). 1546 yılında İstanbul'da 2.515 vakfın varlığı tespit edilmiştir (Çizakça, 2000: 24). Vakıfların mali sistem içindeki yerini görme açısından Anadolu'da 1530-1540 tarihli yapılan incelemelerde vakıfların ellerinde bulundurduğu gelirin, devletin gelirine oranı %17 olarak tespit edilmiştir. Bu oran aynı tarihlerde Rum'da %15,7, Halep ve Şam'da %14, Karaman'da %14'dür (Özcan, 2003:5).

kuruşluk eşyayı bana göndermesini, ben teslim almayı kabul ettikten sonra mâ'adâyı(-den başka) bana ulaştırmaksızın gemiyle gelirken suya batıp helak olması adı geçen vasiye suâl olunup gerekenin yapılmasını talep ederim. (Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686)
cilt: 19, sayfa: 555, Yazar tarafından tercüme edilmiştir.)

16. Yüzyıla gelindiğinde, gayrimenkul vakıflarının ekonomideki yeri %20'lik oranını oluşturmuştur. Öztürk (1995)'in vakıflar üzerine yaptığı çalışmaların, farklı dönemlere ait verilerden elde ettiği sonuçlarına göre; vakıfların Osmanlı iktisadi hayatındaki yeri ortalama %15,77 olarak tespit etmiştir. Bu oranlar farklılık gösterse de, vakıfların genel bütçe içerisindeki yeri, o dönemde zirai işlere, sanayi, ticari faaliyetlere olan katkısı ve para konusunda önemli bir boşluğu kapatması açısından önemli bir yere sahip olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır (Öztürk, 1995:25).

Osmanlı Devleti, artan nakit para ihtiyacına karşılık önlem olarak bazı tedbirler alınmıştır. Bunlardan birisi de Para vakıflarıdır. Para vakıfları Osmanlı'da kredi ihtiyacını gidermiş, vakfın gelirleri de hayır amaçlı kullanılmıştır. Vakfın şartlarına göre vakfedilen malın gayri menkul olması asıldır. Çünkü süreklilik şartı en kolay taşınamaz olmasıyla gerçekleşmektedir. Bütün İslam hukukçuları bu görüşte ittifak etmektedirler (Kâsânî, 2003: 171). 15. yüzyılda para vakıflarının kurulmaya başlaması ile paranın vakfedilip vakfedilemeyeceği tartışma konusu olmuştur. Buna karşılık paranın değerinin de süreklilik şartını sağlayacağı düşüncesiyle, paranın vakfedilebileceğine dair görüşler de ortaya konmuştur. Bu uygulamanın örfte³⁸ bulunduğunu delil gösteren fakihler, gelişen şartları da göz önünde bulundurarak paranın da vakfedilebileceğine fetva vermişlerdir (Döndüren, 2016:61).

Kemalpaşazâde (ö. 940/1534)³⁹ bu tartışmalar konusunda görüş bildiren ilk Osmanlı âlimidir. Ebüssuûd Efendi (ö. 982\1574)⁴⁰ bu meseleyi daha açık bir şekilde dile getirmiştir ve para vakıflarına karşı çıkan âlimlere karşı mücadele vermiştir. Osmanlı döneminde, Hanefi fıkı uygulandığından dolayı bu meselede de Hanefi fakihlerin görüşleri benimsenmiştir. Para vakıflarını caiz olarak görüp, uygulanmasında bir sakınca görmeyenler bu görüşlerini Hanefi hukukçu İmâm Züfer (ö. 158/775)⁴¹'in dayandırmışlardır (Özcan, 2003:32). İmâm Züfer'in öğrencisi İmâm Ensârî (ö. 215/830)⁴² vakıf eserinde yemek, para veya ölçülüp, tartılabilen eşyaların vakfedilebileceğini belirtmektedir (Akgündüz, 2019:93).

³⁸ İmam Muhammed, İnsanların vakfetmeyi örf haline getirdikleri menkullerin vakfedilmesinin istihsan yoluyla câiz olduğunu, ancak insanların vakıf yapmayı örf haline getirmedikleri şeylerin vakfedilmesinin câiz olmadığını belirtmektedir. İnsanların örf ve âdetini esas alıp kıyası terk etmenin mümkün olduğunu söylemektedir.

³⁹ H.1469- 1534 tarihleri arasında yaşamış, Osmanlı şeyhülislâmı ve tarihçisidir (Bkz. Turan, 2022:245).

⁴⁰ H. 1490- 1574 tarihleri arasında yaşamış, Osmanlı şeyhülislâmı, hukukçu ve müfessiridir (Akgündüz, 1994:365).

⁴¹ H.729-775 tarihleri arasında yaşamış, Ebû Hanife'nin öğrencisi ve Hanefi mezhebinin imamlarından biridir (Bkz. Bedir, 2013: 527).

⁴² H. 736-830 tarihleri arasında yaşamış muhaddis ve kadıdır (Bkz. Yaşaroğlu, 2020:486).

Döndüren, İmâm Züfer'in para vakıflarının finansman kaynağı olarak kullanılmasıyla ilgili görüşünü şöyle nakletmektedir: Parayı vakfeden, müteveli olan kimse parayı mudarebe veya bidaa⁴³ yöntemiyle kullanmaktadır. Bu yöntemle elde ettiği karı, vakfın gayesi olan hayır işlerine aktarmaktadır. Böylelikle vakfın gayesi gerçekleşmiş olmaktadır (Çizakça, 1993: 28). İmâm Züfer'in paranın vakfedilebileceğine dair fetvası İbnü'l-Hümmam (ö. 861/1457) tarafından nakledilmiştir: *"Paranın vakfedilmesiyle, borç kredi ihtiyacı olanlar kredi elde etmiş olur veya bu paralar mudarebe ortaklığına verilir ve elde edilen kar ise hayır işlerine kullanılır "* (Eskicioğlu, 1994:78).

Para vakıfları bir dönem, Rum Kazaskeri Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (ö. 954/1547)⁴⁴'nin paranın vakfedilmesinin, meşru olmadığına dair görüş belirtmesiyle yasaklanmıştır. Çivizâde para vakıflarına örfe dayanarak cevaz vermenin doğru olmayacağını, paranın diğer menkul mallar gibi kabul edilemeyeceğini belirtmiştir (Özcan, 2003: 37) Çivizâde'den önce şeyhülislamlık görevine gelen kişilerin, bu uygulamalara cevaz verdiği görülmektedir. Bu tartışmalara sonradan katılan İmam Birgivi (ö. 981/1573)⁴⁵, para vakıflarının meşru görülmesinin birtakım sorunları beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Bir süre kapalı kalan para vakıfları, Sofyalı Bâlî Efendi (ö. 960/1553)⁴⁶, Ebüssuûd Efendi ve Sofyalı Bâlî Efendinin para vakıflarının meşruluğuna dair görüş belirtmesiyle, Osmanlı hukuk mevzuatınca 15. yüzyıl başlarında kabul görmeye başlamış ve 16. yüzyılın sonlarından itibaren sayıları artarak yayılmaya başlamıştır (Özcan, 2003: 36-50).

Ebüssuûd görüşünü menkul malların vakfetmenin caiz olmasına dayandırmaktadır. Para da menkul mallardan olduğu için, vakfedilmesi caiz görülmektedir. Nakit paranın değerinin var olması, kendisinin de var olması hükmünde olduğu için, paranın vakfedilebileceğini söylemiştir (Kurt, 2015:37). Sofyalı Bâlî Efendi ise bu konuda Kanûnî Sultan Süleyman'a (1520-1566) mektuplar yazmış, para vakıflarının caiz olduğunu, para vakıflarının insanlar için çok büyük kamu hizmeti olduğunu, yasaklanması durumunda bundan en çok para

⁴³ Karın tamamının sermaye sahibine ait olması şartıyla işleticiye sermaye vermek (Bkz. Gedikli,1999).

⁴⁴ H. 1476- 1547 tarihleri arasında Osmanlı şeyhülislâmıdır (Bkz. İpşirli, 1993:348).

⁴⁵ İmam Birgivi parasını vakfedenlerin, zekât görevini yerine getirmedikleri ve miras hükümlerini uygulamadıkları için hak sahiplerini haksızlığa uğrattığı düşüncesiyle para vakıflarının caiz görülemeyeceğini savunmuştur. Ayrıca vakfın yönetiminin mudarebe ve bidaa ile yönetilmesinden çok iyne (vadeli satıp, aynı malı satıcının daha ucuz ve peşin fiyatla geri alması) satışı ile gerçekleştiğini bunun ise Hz. Muhammed (sav.) tarafından mekruh görüldüğünü belirtmektedir (Döndüren, 2016:64).

⁴⁶ H.?-1553 tarihleri arasında yaşamış, âlim, şair ve mutasavvıftır (Bkz. Kara, 1992:20).

vakıfları yoluyla kalkınan dini müesseselerin ve buradan geçimini sağlayan insanların zarar göreceğini bildirmiştir (Kurt, 2015:29).

Para vakıfları Kanûnî döneminde meşru bir zemine oturmuş, varlığını Osmanlı Devletinin yıkılışına kadar devam ettirmiştir. Tanzimat'la (1839) beraber bazı vakıflar Evkaf Nezaretinin⁴⁷ kontrolüne geçmiş, sonrasında nezaret içerisinde para vakıflarıyla ilgilenen Terekât ve Nukûd-ı Mevkuf kalemi oluşturulmuştur. Buradaki vakıf fonlarının, devlet hazinesindeki açıkların kapatılmasında kullanıldığı ifade edilmektedir (Öztürk, 1994:297).

Para vakıflarının ilk örneklerine Fatih Sultan Mehmet döneminde, on beşinci yüzyılın ilk yarısında rastlanılmaktadır. Bunlardan birisi 1423 yılında Yağcı Hacı Muslih-ed-Din tarafından bazı dükkânların ve 10 bin akçenin⁴⁸ vakfedilmesiyle kurulmuştur. Vakıfnameye göre, gelirin dükkânların kiralanmasından ve akçenin faizle ödünç verilmesinden elde edilmesi şart koşulmuştur. Ödünç verilen akçeden yıllık %10 faizle 1000 akçe gelirin elde edilmesi beklenmiştir. Diğer bir örnek ise 1442 yılında Osmanlı sancak beyi Balaban Paşa tarafından kurulan vakıftır. Balaban Paşa dört dükkân, bir hamam ve 30.000 akçe vakfetmiştir. Bu vakıfta da %10 farkla ödünç verilmesi şart koşulmuştur (Gökbilgin, 2007).

Para vakıfları, vakıf kurucusunun vasiyeti yoluyla ya da doğrudan vakfiyesinin düzenlenmesiyle kurulmaktadır. Doğrudan kurulan vakıflarda, kimi sermaye sahibi sadece nakit para vakfetmekte, kimi de nakit paranın yanında gayrimenkul de vakfetmektedir. Az da olsa bazı örneklerde bu gayrimenkullerin sonradan nakde dönüştürülüp vakfin para vakfına çevrilmesi şart koşulmaktadır. Vasiyet yoluyla vakfin kurulması da, kişinin ölümünden sonra tüm mal varlığının tespit edilmesi ve bunun nakit paraya dönüştürülmesiyle gerçekleşmektedir. Bu paradan borçları, defin masrafları ve diğer gerekli harcamalar çıkartılıp geriye kalan miktar vakfa aktarılmaktadır (Özcan, 2003: 272-274).

⁴⁷Osmanlı devletinde bulunan bütün vakıfların idaresinden, mülhak ve diğer vakıfların denetiminden sorumlu olan kurumdur. Dağınık bir halde bulunan vakıf yönetiminin tek elde toplanmak istenmesi, vakıflarda ortaya çıkan yolsuzlukların ortadan kaldırılması, devlet kademelerinin, batılı bir anlayışla yeniden düzenlenmesi, dinî çevrelerin gelir kaynaklarını kontrol etmek amacıyla âlimlerin nüfuzunun kırılması ve batılı halkın hoşnutluğunu kazanmak eğilimleri Evkaf Nezaretinin açılması sebepleri arasındadır (Öztürk, 1994: 297)

⁴⁸ 16. Yüzyıl'dan önce Osmanlı'da para sistemi, Avrupa ve Asya devletlerinde kullanıldığı gibi, altın, gümüş, bakır ve diğer madenleri içeren sikkelere dayanmaktaydı. Balkanlar ve Anadolu'da Osmanlı Devleti esas para birimi gümüş içerikli akçeyi kullanmaktaydı. Akçe de küçükçe bir sikke olduğu için, günlük işlerde kolaylıkla kullanılabilmekteydi. Osmanlı padişahlarından Orhan Bey'in 1326 yılında ilk Osmanlı akçesini bastırdığı bilinmektedir. Selçuklu Devletine ait sikkelerden esinlenerek bastırılan ilk akçenin ağırlığı 1,15 gramdı ve içinde yüzde 90 oranında gümüş bulunmaktaydı. Bunun 1, 5 ve 10 akçelik birimleri vardı. 1 ve 5'lik akçeler Orhan Bey, 10'luklar ise Fâtih Sultan Mehmet ve II. Bayezid devirlerinde çıkartılmıştır. İlk örneklerine Fatih Sultan Mehmet döneminde rastlanılan Para Vakıflarında da vakfedilen paralar bu birimler üzerinden işlem görmüştür (Pamuk, 2005:113).

Vakıf malları mütevellilere teslim edilerek vakıf gerçekleşmiş olur. Vakıflardaki mütevellilerin İslami niteliklere uygun akıllı, güvenilir olması ve vakıf yönetebilecek kabiliyette olması gerekmektedir. Çünkü müteveli olan kişi “*velayet*⁴⁹” niteliği taşımaktadır.

Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: “*Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.*⁵⁰” Vakıfların mülkü Allah'a nispet edilmektedir. Bundan dolayı topluma kutsal emanettir. Yönetiminin de güvenilir mütevellilere teslim edilmesi şart koşulmaktadır (Döndüren, 2016: 34)

Mütevelliler vakfedilen malları, kayıt altına almaktadırlar. Vakfedilen nakit paralar ve işlenmesine yönelik ayrıntılı bilgilerin bulunduğu vakfiyelere muhasebe kayıtlarında ve kadı defterlerinde rastlanmaktadır. Bunlar yazılı uygulamaya dair belgelerdir. Bu belgeler o zamandaki toplumun düşüncelerinin pratikte nasıl uygulandığını bize göstermesi açısından önem taşımaktadır⁵¹. Vakıfların önemini ve mahiyetini anlamak için vakfiyelerin şartlarıyla beraber incelenmesi gerekmektedir ve bu konuda yeterli bilgi vakfiyelerde bulunmaktadır (Kurt, 2015:15).

Kurumun malvarlığı, gelir ve gider durumları, sahip oldukları akar miktarı ve bunlardan elde ettikleri gelir miktarı, kendilerine verilen kredi miktarı, verilen kredinin takası, ne tür rehin verildiği ve kimin kefil olduğunu bu belgelerden elde etmek mümkündür (Özcan, 2003:164). Vakıfların durumlarını, işleyiş yöntemlerini kontrol etmek amacıyla zaman zaman denetimler yapılmıştır. Denetimler ve tesciller yapılırken vakfin kim tarafından oluşturulduğu, ne zaman kurulup tescil edildiği, hangi mal varlığına ve ne kadar paraya sahip olduğu, bu vakıf malvarlığından yıllık geliri, bu gelirlerin kaç gün, kaç ay olduğu, kaç yıl

⁴⁹ “Rızası olup olmadığına bakılmaksızın bir sözün başkası hakkında geçerli ve sonuç doğurucu kılınması” (tenfiz) demektir. Bir tür şer‘i (hukuki) yetki olarak da nitelendirilmektedir (Apaydın, 2013: 15).

⁵⁰ en-Nisa 4/58.

⁵¹ Ebüssuûd Efendi para vakfının cevazına dair yazdığı risalesinde tescilin nasıl yapılması gerektiğini izah etmektedir. Buna göre İmâm Züfer'in görüşü doğrultusunda tescilin gerçekleşmesi için izlenecek yol şudur: Vakıf kurmak isteyen kişi mesârifini beyan, vezâyifini tayin, şartlarını tertip ve nizamnamesini tanzim etmek, yani giderler, görevlilerin ücretleri, vakıfla ilgili şartları belirlemek ve bunları ihtiva eden vakfiyeyi düzenlemek suretiyle vakfını kurar ve mütevellîye teslim eder. Bir müddet sonra mütevellî ile birlikte hâkimin huzuruna çıkan vakıf zikredilen hususların hepsini ayrıntılı olarak kadı huzurunda ikrar eder ve mütevellî de onu tasdik eder. Sonra vakfin sahih olmadığı ve şartlarının batıl olduğu iddiasıyla mütevellîden aslı malın ve fazlalığın iadesini, ayrıca tevliyet ücreti olarak ecr-i misilden ziyade aldığı miktarın tazminini ister. Buna karşılık mütevellî, vakfin İmâm Züfer'in görüşüne göre sahih, buna bağlı olarak şartlarının da geçerli olduğu, tevliyet ücretini de vakfiyedeki şartlar gereğince aldığı cevabını verir. Hâkim de İmâm Züfer'in görüşü istikametinde vakfin aslının sıhhatine ve şartlarının hukukiliğine hükmederek mütevellînin zimmetinin beraatına karar verir. Ebüssuûd Efendi bu hükümle birlikte vakfin sıhhati konusundaki ihtilafın da ortadan kalkacağını ve ittifak oluşacağını belirterek, bundan sonra başka hiç bir hâkimin bu hükmü bozup hilâfına hüküm veremeyeceğini, aksine buna göre davranması gerektiğini belirtmektedir (Özcan, 2003:51).

harcandığı yani yıllık maliyet, gelir gider yükü ve varsa aradaki fark kayıt altına alınmış ve bu şekilde Vakıf Tahrir Defterleri adıyla bir defter serisi üretilmiştir. Bu defter girişleri 1490'dan 1928'e kadar olan yılları kapsamaktadır (Döndüren, 2016:27).

Para vakıfların muhasebe kayıtlarını tutmak için uzmanlık gerektiren muhasebe teknikleri yerine, daha basit ve herkes tarafından anlaşılması kolay bir kayıt sistemi benimsenmiştir. Örneğin, vakfın sermayesi önce kuruş ve gümüş olarak yazılıp, bu rakamın altına günlük gelir ve gider rakamları yazılmış ve bunlara karşı açıklamalar yazılmaktadır. Bu şekilde vakıf hesabının son durumu görülmektedir. Bu muhasebe yöntemi yüzlerce işletmenin hesabını tutacak bir muhasebeci bulmanın mümkün olmadığı bir dönemde geçerli bir yöntem olmuştur.

3.2.1.1. Para Vakıflarında Kullanılan Finansal İşlemler

Para vakıflarının işleyişinde genelde *istiğlal*⁵², *istirbah*, *murabaha*⁵³ ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu ifadelerden maksat sermayenin kar, fayda getirmesidir. Para vakıfları bu yöntemlerle vatandaşa borç verip, kredi kullandırmıştır.⁵⁴Bu sayede para vakıflarında fon birikmiştir. Para vakıflarının fon kullandırırken mudarebe, karz, rehin, bidaa (Çizakça, 1993:70) bey li'l istiğlâl, bey' bi'l- vefâ⁵⁵, murabaha, icare (leasing) (Özcan,2003:70-72) yöntemlerine başvurduklarına sicil kayıtlarındaki tutanaklardan ulaşılmaktadır.⁵⁶

⁵² Bir kimsenin bir malı bizzat kendisi kiralamak üzere birine geri almak şartıyla satmasıdır. Mesela, bir kimse evini geri almak şartıyla 1000 liraya satın aylık 10 lira ücretle müşteriden kiralasa bu, bir bey' bi'l-istiğlâl muamelesi olur (Bilmen, 2016:41).

⁵³ Bir kimsenin almış olduğu bir malı, kendisine kaç mal olduğunu söyleyerek ondan fazla bir bedel ile başkasına rıza yoluyla satmasıdır. Bir malı 1 00 liraya aldığını söyleyerek 110 liraya satmak gibi. Böylece 10 lira kar etmiş olur (Bilmen, 2016: 42).

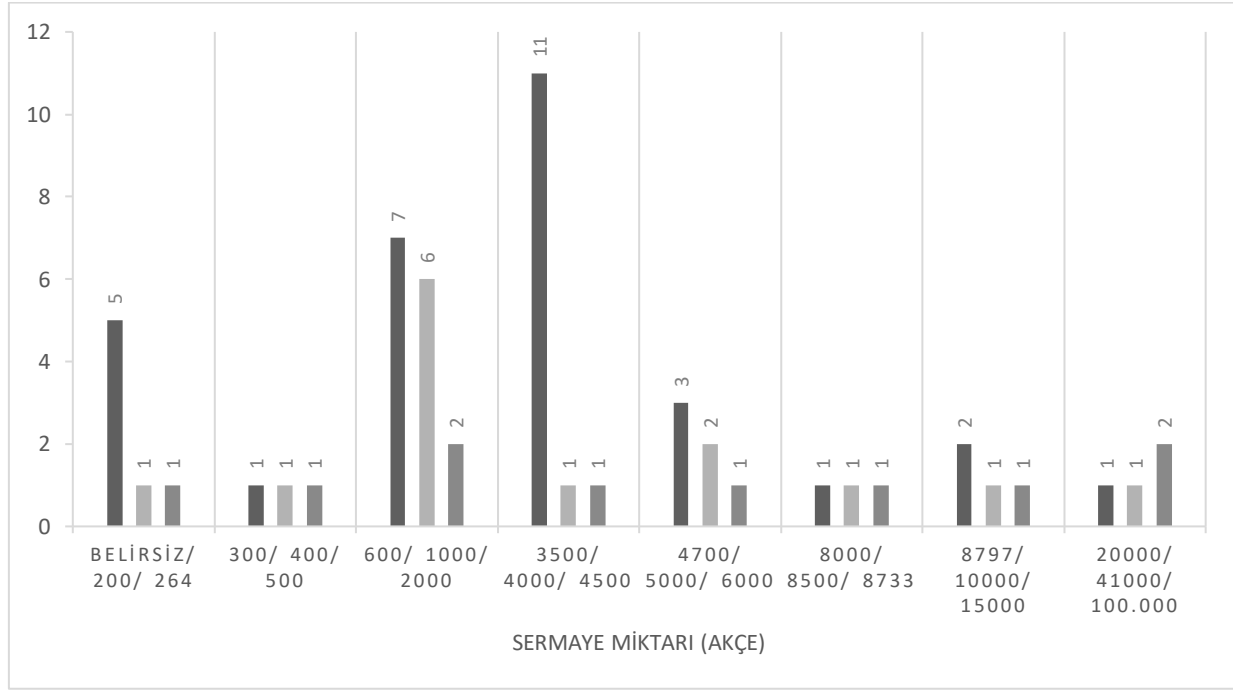
⁵⁴ **Praşkov v. Efendol'un istiğlâl yoluyla para vakfından borç aldığı:** el-Hâc Mehmed Efendi ve el-Hâc Osman Reis para vakıfları mevkûfesine bi'l-fi'il mütevellî olan iş bu kıymetli anlaşılmaya, Mustafa Efendi b. el-Hâc Osman huzurunda karar verip, ifade edip elimde mülküm olup adı geçen köyde olan Papa Angeli menzili ve üç kişi tarafından genel yöntem ile çevrilmiş ve çok güzel üç oda ve üzeri kapalı tahtında bir mahzen ve sığınak, mülk menzil ile deniz tarafında bulunan etrafı çevrili çok güzel dört oda ve tahtında fırın ve değirmen ve bakkal dükkânı mülk menzili ve adı geçen köyün bağlarında bulunan bir taraftan Manol Reis bağı ve bir taraftan İspelit zimmî bağı ve tarafeynden genel yöntem ile belirlenmiş... Mülk bağı adı geçen mütevellî Mustafa Efendi'ye istiğlâl yoluyla anlaşma ile iki yüz sekiz kuruşa teslim edip yazılı olduğu gibi satın, teslim edip ve kabul ettikten sonra semeni olan belirli meblağı, adı geçen vakıf mâllarından olmak üzere adı geçen mütevellî üyesinin elinden aldıktan eylediğinden sonra...(Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / 1724-1725) cilt: 63, sayfa: 370 Hüküm no: 412, Yazar tarafından tercüme edilmiştir.)

⁵⁵ Bir malı, semenini geri verince iade etmek üzere bir kimseye satmaktır. Satan satış bedelini müşteriye geri verince müşteri de satın almış olduğu malı satana iade eder. Bu muamele, müşterinin satın aldığı maldan faydalanması bakımından sahih alışveriş hükmündedir. İki tarafın bunu feshe muktedir olması bakımından da fâsit alışveriş hükmündedir. Müşterinin bu şekilde satın aldığı şeyi başkasına satamaması yönüyle de rehin hükmündedir ve rehin olma yönü galiptir (Bilmen, 2016: 41).

⁵⁶ **Devatizade Şeyh Mustafa Efendi Para Vakfından Osman Ağa'nın Borç Alması:** ... Hüseyin oğlu Osman Ağa huzurunda adı geçen Osman Ağa on ay önceki kararlar, para vakfından olmak üzere müvekkilim tarafından karz yoluyla istidâne (borç) ve kabz (rehin) ve kendi işlerine sarfla istihlâk (tüketmek) ettiği dört yüz kuruş

Bidaa sermaye sahibinin sermayesi, tüm karının kendisinin olması şartıyla, işletmesi amacıyla başkasına kullandırmasıdır. Vakıfta işletilmesi yönüyle ise vakıf parasının başkası tarafından işletilip karın tamamını anapara ile birlikte vakfa geri vermesidir. Vakfın amacı bakımından bu uygulama daha uygun görülmektedir (Kurt, 2015:170).

Tablo 6: Vakfiyelerde Belirtilen Sermaye Miktarı Açısından Vakıfların Dağılımı

Kaynak: Tahsin Özcan, Osmanlı Para Vakıfları; Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği, Türk Tarih Kurumu, İstanbul 2003:275. (Bu tablo, Kanûnî dönemine ait, 57 vakfın sermaye miktarı esas alınarak hazırlanmıştır. Yazar tarafından tablodaki veriler kullanılarak tekrar hazırlanmıştır.)

Görüldüğü gibi vakıflardaki sermaye miktarı birbirinden farklılık göstermektedir. Bu miktar çoğunlukla 1.000 akçe ve 10.000 akçe arasındadır.

Para vakfı mütevellî üyeleri, vakıf malı olarak verilen gayrimenkulleri vadeli ve vadesiz olarak iki ayrı şekilde kiraya vererek hem finansman sağlayıp hem vakfın bakımını sağlamaya çalışmışlardır (Kaya, 2010: 39). Bu harcamalardan artan parayı da sermayeye eklemiştir. Para vakıflarında, sermayenin korunması ve sermayenin işletmesiyle ortaya çıkan karın amaçlanan işlerde kullanılması temel esastır. Bundan dolayı çeşitli önlemler

deyni (ödünç) mukabelesinde (karşılığında) adı geçen beldede Bulgurlu mahallesinde bulunan ber-müceb-i temessük (tasarruf olunan toprak) bir bâb vakf menziline müvekkilim İsmail Ağa'ya bilinen mütevellî vefâen ferâğ (Mîrî arazî veya icâreteynli vakıf malı üzerindeki tasarruf hakkının devri) ve ihale olarak başkasına verdikten sonra müvekkilim adı geçen yerde her bir şehir beşer kuruş ücret sözleşmesiyle...(Yılmaz, (Ed.) n.531, 1019:165, Yazar tarafından tercüme edilmiştir.)

alındığı görülmektedir. Bunlardan bazıları kefil⁵⁷ ve rehin işlemlerine başvurulmasıdır. Vakıftan borç talep eden kişi, aldığı borca karşılık mülkünde bulunan bir malı rehin bırakmaktadır.⁵⁸ Ayriyeten bu vakıf paralarının sıkı denetime tabi tutulduğu ve ayrıntılı bir şekilde vakfiyelerde kayıtlı olduğu yukarıda ifade edilmiştir.

Para vakıflarının işletilmesinde, faizden kaçınmak amacıyla “*muâmele-i şer’iyye*” bazı eserlerde “*îne (العينة)*” satışı olarak geçen uygulamalar kullanılmaktadır (Özcan, 2003:54). İne bir işlemdeki faizli bedeli ifade eden terimdir. İne satışı, bir şahsın malını başka bir şahsa para karşılığı vadeli olarak satıp o malı, aynı yerde, aynı şahıstan, sattığı paradan daha az bir bedelle peşin olarak satın almasıyla gerçekleşmektedir (Bilmen, 2016:101).

Muâmele-i şer’iyye uygulamasının farklı çeşitleri bulunmaktadır. Bu uygulamaların ortak özelliği araya bir satım anlaşması koymak ve fazlalığın vadeli şekilde ya da ileri bir tarihte ödenmesi şartıyla borç alınan miktarın satımından kaynaklı olmasıdır. Bu uygulamalarının en yaygın olanı şu şekilde gerçekleşmektedir; Borç olarak para isteyen kişi, borç verecek kişiye bir malını X fiyatına satmaktadır. Mal ve para sahiplerine verildikten sonra borç isteyen kişi sattığı malını borç veren kişiden X+20 fiyata 1 yıllık vade ile geri satın almaktadır. Bu şekilde borç isteyen kişi peşin para elde etmekte ve borç veren kişi 1 yılın sonunda parasını +20 kar elde etmiş olmaktadır (Kaya, 2010:12).

Nikola v. Dimo’nun Ali Ağa Vakfı’ndan Bey’ Bi’l-İstiğlâl Yoluyla Borç Para Alması

Sinan Paşa mah. ikamet eden Nikola v. Dimo isimli zimmî (gayrimüslim) meclis-i şer’-i şerife hazır olup iş bu akdin kendilerinden sâdır olmasına kadar, sahibi olduğu ve tasarrufunda bulunulan Arnavut köyünde bulunan, bir tarafından Yahudi İliya bağı, bir tarafından İliyana bağı, bir tarafından Hristodori bağı, bir tarafından genel yol ile çizili olan aynı cinsten bağını şimdiki değerinden (raic-i vakt) otuz beş riyal kuruş semen-i mu’ayyen-i (belirli) makbuzla merhum Ali Ağa Vakfı’na mütevellî olan bevhabı-sultanı elinde bulunan bu anlaşmada, Abdullah oğlu Recep Bey’e sattığını beyan etti. Recep Bey de vakıf malıyla ve istiğlâl maksadıyla, zikredilen bağı satın almıştır. Satan

⁵⁷**Abdullah kızı Saliha Hatun’un Para vakfı:** ... Veli oğlu Eşref Hoca huzurunda niyet-i halis ile ikrar ve itiraf edip atyeb-i(güzel) malımdan ve enfes-i menâlimden tâmmü’l-vezn ve kâmilü’l-ayâr altmış iki buçuk riyâlî-i kebir kuruşu vakf ve habs edip mütevellîye teslim edilip tesellüm ve kabul ve kabz sâir evkaf mütevellîleri gibi bir ay-ı kâmil tasarruf eylediğinden sonra şöyle şart ve tayin etti ki, yazılan meblağ-ı **rehin ve kefil** şartı ile alâ-vechi’l-helâl mütevellîsi eliyle onu on bir buçuk hesabı üzere istiğlâl ve istirbâh olunup...(Yılmaz, (Ed.) n.48., 2019:62)

⁵⁸**Yusuf Efendi b. Şaban Efendi’nin Perizat Hatun Vakfı’ndan aldığı borç karşılığında evini ve dört adet dükkânını rehin vermesi:** ... Perizat Hatun Vakfı’ndan peşin para ve vadesi gelince ödenecek para karşılığında mutasarrıf olduğum bir tarafı Mehmed Efendi veresesinin mutasarrıf olduğu menzil ve bir tarafı Emin Mehmet Çelebi veresesinin mutasarrıf olduğu menzil ve bir tarafı merhum Perizat Hatun câmi’-i şerifi ve bir tarafı genel yol ile belirli menzili ve tahtında bulunan dört adet dükkânını mûmâ-ileyh Mehmet Efendi’ye üç yüz kuruş ve çuka bahasından kırk kuruş ki toplam üç yüz doksan kıt’a riyâlî kuruşa rehin yoluyla vakıf mütevellîsinin bilgisiyle ifrağ ve tefviz (taşınmaz bir malı, değeri karşılığında başkasına vermek) ettiğime ol dahi olduğu gibi açıkça bildirip, tefevvüz (bir işi üzerine almak) ve kabul ettikten sonra... (Yılmaz, (Ed.) n. 48, 2019:197).

kişinin, isticarı (kiralınması) üzerine mütevellî anlaşmada yazılı tarihten bir sene tamamına dört yüz yirmi akçe kira bedeli ile bağı kendisine icâreye (kira) verdi. Olay vakfın mütevellîleri tarafından yüz yüze ve sözlü olarak kabul edilmiştir.

Şahitler: Ramazan oğlu Mehmet, Mehmet oğlu Hüseyin, Mehmet Oğlu Mustafa ve diğerleri (Yılmaz (Ed.), n. 48, 2019: 125).

Beşiktaş Mahkemesi kayıtlarında da örneğine rastlandığı gibi, muamele-i şer'iyyenin yaygın ikinci kullanımı olan bey li'l-istiğlâl yapılarak, bizzat kendisi kiralaması şartıyla mülkünü satmasıyla gerçekleşmektedir. Bey li'l-istiğlâl ve ya bey bi'l- vefa yöntemleri işletilmesi bu bakımdan muâmele-i şer'iyye ile benzerlik göstermektedir.

İnsanlar karşılık almadan borç vermek istemedikleri zamanlarda, kredi ihtiyacını gidermek maksadıyla sık sık bu yöntemlere başvurmaktadırlar. Muâmele-i şer'iyye uygulamalarının meşruluğu tartışma konusu olmaktadır. Genel görüş caiz olduğuna dair olsa da mekruh veya tahrimen mekruh olarak kabul edenler de vardır (Kaya 2010:14).⁵⁹ Osmanlı Devleti'nde muâmele-i şer'iyye ile ilgili meseleler genellikle Ebüssuûd Efendinin fetvaları çerçevesinde şekillenmiştir. Bu fetvalarda muamelenin nasıl yapılması gerektiğine dair hususlar ayrıntılı bir şekilde ifade edilmektedir. Fetvalarda Ebüssuûd Efendinin bu yöntemlere cevaz verdiği, haram denmemesini gerektiğini ifade ettiği görülmektedir (Özcan, 2003:62).

Kasani'nin Bedâiu's- Sanâi' adlı eserinde muâmele ile mudarebe kelimesi eş anlamlı kullanılmaktadır. Bu kelimeler ticari işlemlerdeki alım- satımları ifade etmektedir. Daha sonra bu kelimeye şer'iyye kelimesi eklenerek, ine satışının da meşru görülmesiyle şer'iyye sicillerine dâhil edilmiştir. Döndüren bu hileli satışın para vakıflarında sık kullanılmasıyla, finans kurumu olmasına engel oluşturduğunu ifade etmektedir (Çizakça, 1993: 29).

Osmanlı Döneminde bir zamanlar %20- %50 arasında faizler uygulayarak, borç veren bir takım kimseler ortaya çıkmıştır. Para vakıfları %10, %20 oranlarla sınırlandırdıkları bu işlemlerle, fahiş fiyatlarla borç almak zorunda kalan insanlara o zaman için alternatif finans kurumları olmuştur (Tabakoğlu, 2005:94).

⁵⁹ Bey'i'l- İne konusunda 17. sonunda müstakil bir eser yazan Hamza Aydınî konuyla ilgili farklı görüşleri zikredip tarafların delillerini sırayla değerlendirmektedir. Sonuç olarak muâmele-i şer'iyyenin mendub olan karz-ı haseni terk etmek anlamına geldiğini vurgulayarak özellikle İneyi kınayan iki hadis ile karzdan menfaat elde yasaklayan hadisi delil göstererek mekruh olduğunu söyler (Kaya 2010:14).

3.2.1.1.1. Para Vakıfları ve Mudarebe

Osmanlı Devleti İslam hukukuna göre yönetilen bir devlet olduğu için iş ortaklıklarında da yüzyıllardır İslam dünyasında uygulanan, İslam fıkıhındaki akitlere dayanan iş ortaklıkları kullanılmıştır. Bu ortaklıklardan biri mudarebe ortaklığıdır.

Mudarebe akdi, yatırım aracı olarak daha önce şahıslar arasında kullanılmasının yanında kurum içerisinde az da olsa para vakıflarında da kullanılmıştır. “*Adet muhakemedir*” ve “*Örfle sabit olan nasla sabit gibi kabul edilir*” (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, 36 md.) kaideleri örfte bulunan bir uygulama hakkında, Kur’an-ı Kerime ve sünnete aykırı olmadığı takdirde naslarda geçiyor gibi hükmedilir manasını taşımaktadır. Başka bir mecelle kaidesi olan “*Beka ibtidadan esheldir*” (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, 56 md.) kaidesi, bir şeyin devam ettirilmesi yeniden yapılmasından daha kolaydır anlamına gelmektedir. Bu kaide esas alınacak olursa para vakıflarında uygulama örneğine rastlanılan mudarebe ortaklığının vakıf kurumu olarak işletilmesi imkân dâhilinde görülmektedir. İmam Züfer, para vakıflarının, ancak mudarebe yöntemiyle işletilirse amacının gerçekleşeceğini ve bu şekilde caiz olacağını belirtmektedir (Çizakça, 1993:28).

Mudarebe ortaklığında, sermayeden kazanç elde edilirse, kar, sermayeyi işleten mudarib ile vakıf arasında önceden belirlenmiş bir oranda paylaştırılmaktadır. Vakfın üyesi, fondan elde edilen kazancın nasıl harcanacağı konusunda vakfın şartlarına göre hareket etmektedir.

Vakıflar ellerinde atıl durumda bulunan paraları mudarebe yoluyla, tüccarlara vererek işletmişlerdir. Para vakıfları, iş adamlarına ve tüccarlara kredi vererek, para tahsili yaparak ve ek ödenek ayırarak banka görevi görmüşlerdir (Tabakoğlu, 2005:94).

Osmanlı mudarebesine dair belki de en eski kanıt Halil Sahillioğlu⁶⁰ tarafından ortaya çıkarılmıştır. Mudarebe akdi, Osmanlı’da 1480’li yıllara uzanan uzun bir tarih serüvenine sahip olmasına rağmen, basit bir akit olmadığı ifade edilmektedir. Anlaşılanın aksine karmaşık bir akittir. Bundan dolayı bu yöntemin uygulanmasında Osmanlı Devletinin binlerce yıllık İslam hukukunun bilgi birikiminden faydalandığı görülmektedir (Gedikli, 1981: 86).

Para vakıflarındaki ortaklık şekillerinde, özellikle mudarebede riskler olduğu için, vakfın mütevellileri genellikle borçlanma yolunu tercih etmişlerdir. Borç verirken, paranın iadesini

⁶⁰ Sahillioğlu, H. (1975). Bursa Kadı Sicillerinde İç ve Dış Ödemeler Aracı Olarak Kitabü’l- Kadı ve Süfteceler. Türkiye İktisat Tarihi Seminerleri içinde (104.) Ankara.

sağlamak için belirli önlemlere başvurmayı gerekli görmüşlerdir. Bu önlemler, vakıftan ödünç verilen fonların geri ödenmemesi riskine karşı alınmıştır. Para vakıflarında borç ticari faaliyetler için verilmişse genellikle ödünç verilip, bazen de mudarebe ortaklığına sermaye olarak verilmiştir.

Vakıfnameler incelendiğinde, mudarebenin vakıflarda yok denecek kadar az kullanıldığı görülmektedir. İncelenen kayıtlarda pratik ve uygulanması daha kolay yöntemler olan, kısa vadede daha çok kazanç getiren muâmele-i şer'iyeye yöntemleri kullanılmış, uzun vadeli ve fazla riskli olduğu için mudarebe yöntemi kullanılmamıştır (Kaya, Durmuş, Bektaş, Akkaya, 2017:60). Mudarebe yöntemi yerine daha çok muâmele-i şer'iyeye yöntemlerinin kullanılması İslami prensiplerle yönetilen bu kurumlara olan güveni azaltmaktadır.

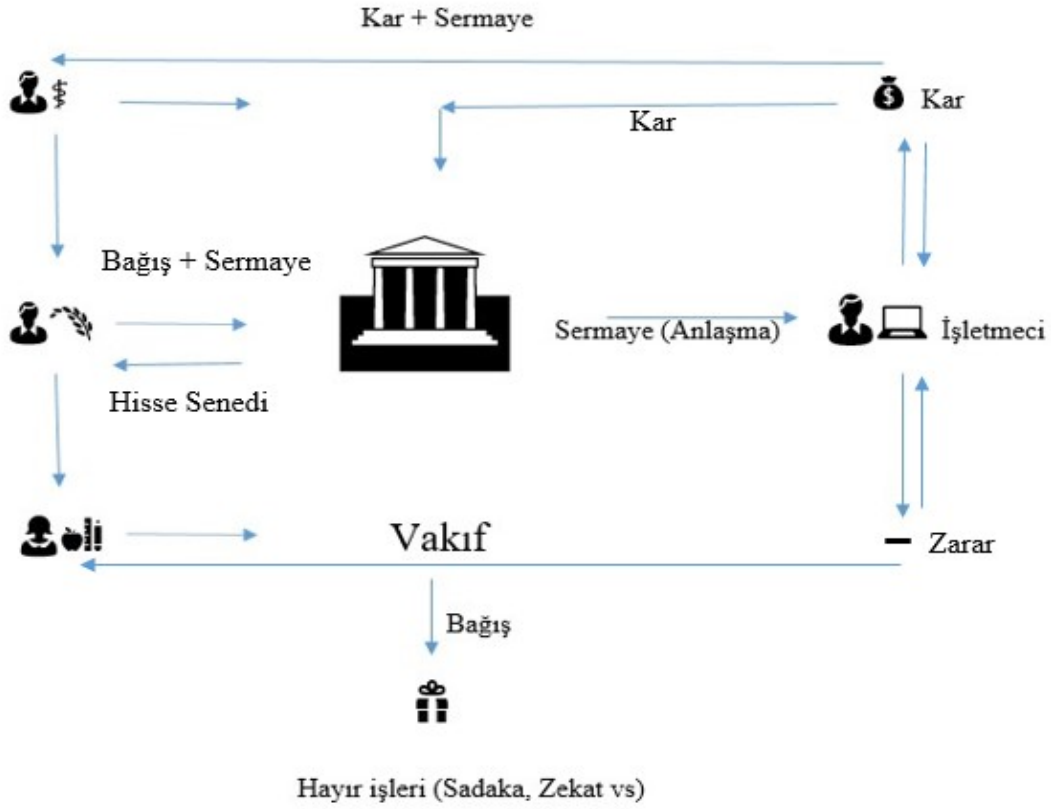
3.3. Mudarebenin Vakıf Olarak Kurumsallaşması

Vakfın yatırımı ve finansmanı olarak mudarebe, para kazanma ortaklığıdır. Mudarebe, bir sermayedarın, parayı başka bir kişiye, mutlak bir yatırım olarak vermesiyle gerçekleşmektedir; burada diğer yandan ticari bir faaliyet bulunmaktadır. Vakıflarda kullanılan ilk yöntem bağışlanan paraların veya bağış harcamalarından kalan fazlalığın, yatırıma başlayabilmesi için doğrudan işletmeciye aktarılmasıyla gerçekleşmektedir. İkinci yöntem vakıfların sahip oldukları iş makinelerini⁶¹ çalıştırması için işletmeciye vermesiyle gerçekleşmektedir. Kar artışı sağlanması beklenen sermayede ortaklık esasına göre para temin etmek ve çalıştırmak bu vakfın görevidir. Mudarebede kar unsuru ile ilgili koşulan şartlar, vakıf uygulamasında da geçerlidir. Karın başlangıçta oransal olarak belirlenmesi önemli bir husustur. Yapılan anlaşmada tarafların bilinen iki kişi olması veya aralarında ilişki bulunup bulunmaması önem taşımamaktadır. Bu vakıflar bağış bağlamında yürütülmektedir.

Vakfın mudarebe yoluyla yatırılmasının hükmü; borç vermek, belirsizlikten, meçhul kiralamadan ayrı tutulmuş ve para yatırmak, onu vakıf olarak geliştirmek caiz görülmüştür. Çünkü vakıf kurumu, sadece mudarebede kullanılabilecek bazı varlıkları üretime katma ihtiyacını karşılamak için, vakıf varlıklarından faydalanılmasının önünü açmakta ve işsizlere yeni iş olanakları yaratılmasına katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, vakıf mülkiyetinin mahremiyeti nedeniyle bazı araştırmacılar, çok sayıda risk barındırması nedeniyle,

⁶¹ İslam'da taşınır veya taşınmaz bir malın nakit para karşılığında kiraya verilmesi caiz görülmektedir. Vakıf tarım arazilerinin, ziraat ortaklığı, meyve bahçelerinin bağ-bahçe ortaklığı, kerestesi için ağaç yetiştirmek üzere ağaç dikim ortaklığı ve vakfedilen nakit paranın emek-sermaye ortaklığı yöntemleri ile kara dönüştürülmesi mümkün ve caizdir görülmektedir (Döndüren, 2016:37).

mudarebenin vakfın yatırım ve finansman faaliyetlerinde finansal araç olarak kullanılmasına karşı çıkmışlardır. İşletmecinin ihmalkârlığından, ihlalinden, , hesapları tahrip etmesinden, güvencenin zayıf olması da mudarebenin barındırdığı diğer risklerdendir (Zaher, 2023: 149).

Şekil 2: Mudarebe Ortaklığının Vakıfta Uygulanma Modeli

Vakıf fonları uzun vadeli fonlardır ve bunlar kolay bir şekilde uzun vadeli yatırımlara aktarılabilir. Mudarebeden başka bir finansal araç bu kurulan vakıflarda kullanılmayacak ve faiz şüphesi böylelikle tamamen ortadan kalkacaktır. Bu kurumda faizsiz işlemlerin yapılması, yatırım maliyetlerinin de düşmesine neden olacak böylelikle yatırım faaliyetlerinin çoğalmasına neden olacaktır. Kurulan mudarebe vakıfları öncelikle sağlam bir yasal zemine oturtulmalıdır.

Vakfın tüm fonları hisse senetlerine çevrilerek sermaye sahipleri vakfa ortak olacak ve buradan finansman sağlayacaktır. Müşteriler için, vakıfları tarafından girişimci ortaklar bulunacak ve onlara sağlanan fonlarla yatırım ortaklığı kurulacaktır. Müşteriler vakıflara yaptığı bağışların yanında sermaye verecektir. Vakıflar bağışlarını ihtiyaç sahiplerine aktaracak ve sermaye ile de girişimcilerle ortaklık kurulmasında aracılık edecektir. Bu ortaklıkta sermayedar ve girişimci işletme sahibi kar ve zarara ortak olacak vakıf sadece

buradan belirlenen oranda kar alacaktır. Bu karla vakıf çalışanların maaşlarını ödeyecek ve vakıf giderlerine harcama yapacaktır. Vakıf ve sermayedar, işletme sahibine sermayeyi geri ödemesi konusunda belirli bir süre tayin etmeyecektir. Esas amacı kendine iş kurmak isteyen girişimcilerin desteklenmesi ve sermayesini arttırmak isteyip zaman ve imkân bulamayanların parasını dönüşüme sokup, kazanç elde edebilmesi olan bu vakıfların finansal aracı öz sermaye finansmanı veya mudarebe olacaktır. Böylelikle fon işlemlerinde başka bir finansal aracın kullanılmasına izin verilmeyecektir. Bu yöntemle, para vakıflarının en önemli sorunu olan faiz şüphesi tamamen ortadan kalkacaktır.

Çizakça (1993)'ın bu konuda çizdiği şema vakfın bir banka bünyesinde kurulmasıdır. Vakfın devamlılığı önemli olduğundan, bu vakfın banka gibi yapı olarak sağlam bir kurumun çatısı altında kurulabileceğinden bahsetmektedir. Bu kurum İslam Bankası veya herhangi bir banka olabilir ancak vakıf kurmanın dini boyutları göz önüne alındığında İslam Bankalarının bu noktada önemli bir seçenek olabileceğini belirtmiştir. Vakıf bankanın bünyesinde oluşturulduktan sonra sıra vakıf sermayesinin yatırımına gelmiştir. Bu sermayenin tamamı, bir dosya oluşturmak şartıyla, çeşitli risk sermayesi şirketlerinin hisse senetlerini satın almada kullanılır. Böylelikle vakfın tüm varlığı hisse senetlerine çevrilecek ve risk sermayesi şirketlerine finansman sağlayacaktır. Bu şirketler de ellerindeki bu uzun vadeli fonlarla girişimci şirketlerin hisse senetlerini alacaklardır. Sistemin gerisi normal bir Risk sermayesi sürecidir. Girişimci şirketler büyüdükçe risk sermayesi şirketi elindeki hisseleri borsada satacak, elde edeceği kar ile kendi karlılığını yükseltecektir. Neticede vakfın kontrolündeki risk sermayesi şirketinin hisse senetleri de değerlendirilecektir.

Vakıf yöneticileri istedikleri zaman bu hisse senetlerini satıp paraya çevirebilmekte ve bunlarla, başka risk sermayesi şirketlerinin hisse senetlerini alabilmektedir. Vakfın gelirinden kendilerine pay tahsis edilen kişiler vakfın iyi işletilmesinde birinci derecede menfaati olan şahıslardır. Bu nedenle vakfın, vakıf gelirlerinden %10- 20'lik bir oranın şahısların ailelerine tahsis etmesine izin verilmelidir. Bu hem ailesine devamlı, nesiller boyunca sürecek, bir gelir sağlamak isteyen varlıklı kişileri teşvik edecek, hem de mütevellilerin aile tarafından kontrol edilmesini de sağlayacaktır (Çizakça 1993:73). Çizakça çizdiği bu şemanın yanında bir vergi reformundan bahsetmektedir ve kullanılan enstrümanların riskine ters orantılı olacak şekilde vergilerin belirlenmesini önermektedir. Böylelikle mudarebe yönteminin yüksek risk barındırmasından dolayı hiç vergi alınmaması gerektiğini söylemektedir (Çizakça, 1993:22).

Döndüren (2016), eserinde İslami esaslara uygun olarak kurulmuş bir İslam vakıf bankasında kişinin mevduatlarının mudarebe, müşareke ve murabaha yöntemleriyle işletebildiği bir modelden bahsetmektedir. Bu modelde banka gayrimenkul kazanımı elde ettikten sonra, sermaye olarak kullanılacak nakit para da vakfetmek isteyen kişiler tarafından sağlanmaktadır. Banka kapsamında vakfa aktarılan bu sermayeler 22 ayar altına dönüştürülmekte, bu elde edilen kaynakta kurulan ortaklıklar sayesinde kar elde edilecek projelerde işletilmektedir. Tüm bu aşamalar, vakıfnamelerde esaslara göre yönetilmektedir. Banka elde ettiği karı belirlediği hayır işlerinde kullanmakta ve giderlerini bu şekilde karşıladığı için kamu hizmetlerini daha az maliyetle karşılamaktadır.

Vakıf kurmak Müslümanlar için farz-ı kifayedir. Böyle bir geleneğin devam ettirilmesi hem toplum hem devlet açısından büyük faydaları beraberinde getirecektir. Herkesin kazançlı çıkacağı bu kurumu görmezden gelmek herkes için büyük bir kayıptır. Türkiye merkezli ülke içinde ve dışında mudarebe vakıfları kurulması için çalışmalar yapılabilir. Bu sayede yerli halkın parası nemalandırılıp ülke ekonomisine katkı sağlanabilir. Şuan yurt dışı ile bağlantılı iş yapmak isteyen ama bunun için kendine bir platform, güven ortamı, destek bulamadıkları için adım atamayan çok sayıda insan bulunmaktadır. Bu sayede vatandaşlara da yurt dışında bir istihdam olanağı sağlanması hedeflenmektedir.

Girişimcilere Türkiye’den hem mal hem para olarak destek sağlayıp, istihdamın ve üretimin artırılması, üretimin ve hizmetin daha kaliteli hale getirilmesi ve ihracatın yükselmesi açısından da önem arz etmektedir. Vakıfta parası bulan sermayedarların yıllık karlarından düşen zekâtlar hesaplanıp⁶², kendi istekleri doğrultusunda vakfın teşvikiyle bu vakıflardan katkı almak isteyen kadınlara, düşkünlere⁶³ hibe olarak verilebilir. Ayrıca iş sonunda kar sağlayamayıp zor duruma düşen katılımcıya da biriken paralardan, karz-ı hasen verilebilir.

Bu tür kredilerde amaç fâiz geliri sağlamak değil, mudarebe, teşvik programlarında vergi muafiyetleri, uzun vadeler, ödemesiz dönemler, arazi tahsisleri, alım garantileri, kefaletler, hibeler ve indirimler gibi pek çok araç kullanılabilmek ve bu yollarla yatırım yapmak

⁶² Ey iman edenler! Bilin ki Yahudi din bilginlerinin ve Hristiyan din adamlarının birçoğu halkın mallarını haksızlıkla yemekte ve Allah yolundan alıkoymaktadırlar. Altın gümüş biriktirip Allah yolunda harcamayanları elem veren bir azapla müjdele! O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanacak: İşte yalnız kendiniz için toplayıp sakladıklarınız; tadın şimdi biriktirip sakladıklarınızı! (el-Tevbe 104/34-35).

⁶³ Zekâtlar ancak fakirlere, yoksullara, zekâtların toplanmasında görevli memurlara, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda cihat edenlere ve yolda kalmışlara verilir. Allah’ın bu konudaki kesin emri ve taksimi böyledir. Allah her şeyi hakkiyle bilen, her işi ve hükmü hikmetli ve sağlam olandır (el- Tevbe 104/60).

isteyenlere fırsat sunmakla birlikte kamu yararını gözetmektir. Bunlar şuan banka içinde yüksek oranda risk barındırır da vakıflar aracılığıyla uygulanabilir.

Ersoy vd. (1987), kredi verecek kurumların vakıf olarak teşkilatlanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Vatandaşa kredi kullandırmanın devletin işi olduğu ve teminat müessesesi olan krediye güvence veren otoritenin de devlet olması gerektiği savunulmaktadır. Devlet otoritesi hakların kullandırılmasında bazı zamanlar hükümetleri veya vakıfları yetkilendirmektedir. Burada yöneticilerin tasarrufları daha önce alınmış kararlarla sınırlandırılmakta ve serbest bir şekilde karar verme yetkileri bulunmamaktadır. Devletin imkânları üzerinde vatandaşların hakları bulunmaktadır. Devletin bütçesine emanet vermek ve borç para almak bu haklardan bazılarıdır. Vatandaşların bu haklarını, yöneticilerin inisiyatifine bırakmak idarenin çökmesine ve bir takım haksızlıklara yol açabilmektedir. Faizsiz bir ekonomik sistem, adalete uygun bir kredi kurumunun kurulmasıyla mümkün olacaktır. Bu prensiple kurulan kurum, yöneticilerin inisiyatifine göre mevduat paralarının bir tarafa aktarılması halinde faizle çalışan bankalarının sonuçlarından farklı bir sonuç ortaya koymayacaktır. Çünkü faizin verdiği en büyük zarar, serveti tek elde toplamasıdır ve bankaların fon toplama işini üstlenmesi tekelleşmeye yol açmaktadır.

Devletin bu işi üstlenmesi bu durumdan ortaya çıkacak otorite boşluğunu da engelleyecektir. Kredi veren kurumun vakıf şeklinde yapılanması, kredi dağıtımında yöneticilere karar hakkı tanımadan vakıfnamelerde belirlenen esaslara göre sahiplerine aktarılmasıyla gerçekleşecektir. Bu kurumda sanayi, inşaat gibi girişim faaliyetleri de desteklenecek, girişimcilere ihtiyaçları olan kredi sağlanacaktır. Mal üretmede emeğin bir takım araçlara ihtiyaç duyduğunu ifade eden Ersoy (1987), emekçinin sermaye ihtiyacının karşılanması, ülke ekonomisine katkı sağlayacağını ve verimliliği yüksek tutacağını belirtmektedir. Hayatta en değerli sermaye kişinin emeğidir. Kişiler bu emeği boşa tüketmedikleri ve verimli şekilde kullandıkları takdirde fakirlik, huzursuzluk çekmeyeceklerdir.

Türkiye’de kurulması tasarlanan mudarebe vakıf modelinde, vakfın sermaye politikalarının teknoloji, yenilik, girişimcilik politikaları ile bir bütünlük içinde olmasına dikkat edilmelidir. Türkiye kendi iş gücüne, bilgi ve kabiliyetine uygun belirli alanlara odaklanmalı ve bunları en aktif şekilde geliştirip girişimciliğin toplumsal alışkanlıklarını değiştirmeye çalışmalıdır. Yabancı sermayeyi çekebilmek için bürokrasi azaltılmalı, yatırım teşvikleri, vergi muafiyetleri ve teşvikler cazip hale getirilmeli, yeni finansal varlıklar ve sermaye piyasasına girmeye elverişli finansal kurumlar geliştirilerek yabancı sermayeye fon akışı sağlanmalıdır. İstikrarsız ekonomik ortam, yüksek faiz oranları ve enflasyon sorunları ele alınmalı ve rant

ekonomisine yani emeksiz kazanç sağlamaya bir çözüm bulunmalıdır. Mudarebe vakfında sermaye fonları devlet tarafından yönlendirilmemeli, böylece yeni devlet işletmelerine yol açmamalı, bunun yerine profesyonel olarak seçilmiş teknoloji yatırımlarına yönlendirilmelidir. Öz sermaye finansmanı, borç verme yerine mudarebe ortaklığını hedeflemelidir.

3.4. Şirket ve Mudarebe

3.4.1. İslam'da Girişimcilik

Allah (cc) dünyayı ve gökleri yaratmış ve insanın istifadesine sunmuştur. Bunun muhatabı olan insanı bu kapasiteye sahip yaratmış, çeşitli kabiliyetler vermiştir. Bunlardan en önemlileri akletme kabiliyeti ve beden gücüdür. Kur'an-ı Kerim ekonomik sistemin amaçlarıyla ilgili bazı temel ilkeleri vurgulamaktadır. Allah (cc), helal yollarla kazanç elde etmekle alakalı *"İnsan ancak gayretinin karşılığını elde eder"*⁶⁴, *"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir"*⁶⁵, *"Allah kendilerine mükâfatlarını verir ve kendi lütfundan arttırır"*⁶⁶ buyurmaktadır.

Ayetlerden açıkça anlaşıldığı gibi Allah (cc) insanların ticaret yapmasını, helal kazanç yolları aramalarını ve verdiği rızıkları daha da arttırmalarını buyurmuştur. Bunun da en ideal yolu içine faiz karıştırmadan yapılan ticarettir. Kur'an-ı Kerim'de vurgulanan bir başka temel ilke de toplumda üretilen zenginliğin sadece belirli kişilerin elinde toplanmaması, adil ve hakkaniyetli bir şekilde dağıtılması gerektiğidir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır *"O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelsin."*⁶⁷ Bir sistemde ekonomik faaliyetler tasarlanırken, her şeyden önce bu temel amaçların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Mudarebe, İslam hukuku açısından bir tür ortaklık anlaşmasıdır ve günümüzde özellikle İslami finans kurumlarında uygulamalarına rastlanmaktadır. Bu iş ortaklığı, günümüzde daha aktif ve diğer uygulamalardan bağımsız hale getirilebilirse bu temel ilkelere hizmet edebilecek en karlı yöntem olma potansiyeli taşımaktadır.

⁶⁴ en-Necm 53\39.

⁶⁵ en-Nisâ Suresi 4\29.

⁶⁶ Fâtır Suresi 35\30.

⁶⁷ el- Haşr Suresi 59\7.

Mudarebe ortaklığında önemli bir unsur olan girişimcilik, yenilikçi fikirlerin hayata geçirilmesi için atılan cesur adımlar demektir. Hem mudarebe hem de girişimcilik, iş dünyasında başarıya ulaşmak için önemli faktörlerdir. Girişimciler, yenilikçi fikirleri hayata geçirmek için mudarebe gibi finansal araçlara başvururlarsa işletmelerinin büyümesine katkı sağlamış olurlar.

3.4.1.1. Türkiye’de Girişimcilik

Bir ülkede ekonomik kalkınmanın ilerlemesi için girişim faaliyetlerinin desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. Girişim faaliyetlerini arttırmak için öncelikli olarak bu konuda eğitim verilmesi, devletin teşvik etmesi, girişimci olacak bireyin kişilik özelliklerinin geliştirilmesi ve ailenin cesaret verici bir yapıda olması gerekmektedir (Bozkurt vd. 2012:241).

Türkiye’de KOSGEB ve TÜBİTAK girişimciliğin başlangıç aşamasında destek veren iki kurum olarak öne çıkmaktadır. Bunların dışında kalkınma ajansları, İŞKUR, özellikle ticaret bakanlığı, diğer bakanlıklar, TTGV, AB teknoloji geliştirme bölgeleri, KGF gibi kurumlar da devlet destekleri vermektedirler (Gürler vd. 199:59).

Türkiye, verilere göre dünya üzerindeki girişim faaliyetlerinde son sıralarda yer almaktadır. Girişimcilikle ilgili en kapsamlı araştırmalara ve verilere Dünya Girişimcilik Platformu (Global Entrepreneurship Monitor- GEM) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development- OECD) tarafından ulaşılmaktadır. GEM’den ulaşılan son on yılda bazı senelerin verilerine göre çalışanların, yeni mal veya hizmetlerin geliştirilmesi veya piyasaya sürülmesi veya yeni bir iş birimi, yeni bir kuruluş veya yan kuruluş kurulması gibi girişimcilik faaliyetlerine katılma oranı ve girişimciliği iyi bir kariyer aracı olarak görenlerin (18-64 yaş arası) yüzdesi tabloda gösterilmektedir.

Tablo 7: 2010- 2021 Yıllarına Göre Türkiye’nin Dünyadaki Girişimcilik Potansiyeli

YIL	GİRİŞİMCİ ÇALIŞAN AKTİVİTESİ	İYİ BİR KARIYER SEÇİMİ OLARAK GİRİŞİMCİLİK
2021	2.56	66.80
2018	3.16	80.79
2016	3.60	80.80
2013	Yok	64.03
2012	0.97	67.07

2011	0.70	Yok
2010	Yok	71.15

Kaynak: Global Entrepreneurship Monitor (<https://www.gemconsortium.org/data/key-aps>)

Tablo 7'ye göre; Türkiye'nin girişimcilikte taşıdığı potansiyel bakımından genel ortalamanın altında olsa da kendi dinamiği içinde önceki yıllara oranla artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Diğer yandan destek ve teşvik bulduğu sürece katılımcıların kariyer seçimi olarak girişimciliği iyi bir araç olarak gördüğü açıkça görülmektedir.

Tablo 8: 2010- 2021 Yılları Arasında Girişimciler İçin Finansman Oranları

YIL	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2018	2021
FİNANSMAN ORANI	5.1	4.1	4.5	5.2	4.4	4.3	4.7	5.4	4.4

Kaynak: Global Entrepreneurship Monitor (<https://www.gemconsortium.org/data>)

Tablo 8'e göre; Türkiye'de girişimcilere aktarılan finansman oranları dünya genelinde ortalamanın altında kalmış olsa da her yıl artış göstermektedir. Sermaye sahiplerinin bu girişimcilere yönelik algıları değiştirildiği ve risk kaybından kaynaklı kaygıları azaltıldığı takdirde bu oranın artabileceği öngörülmektedir.

Hükümetler değişen şartlara göre bazen teşvik kredileri vermektedirler. Türkiye'de de bazı dönemler girişimi teşvik etmek için krediler verilmiştir. Araştırma, geliştirme projeleri için yardımlar, Uluslararası formdaki fuarlara destek olma, pazar arayışına destek sağlama, eğitim alanında verilen burslar, işletme sahiplerine sunulan olanaklar, yerli malların desteklenmesi, KOSGEB katkıları ve Avrupa Birliği bağışları vs. bu teşvik kredilerine örnektir. Türkiye'de son yıllarda tarım teknolojilerinde oldukça başarılı çalışmalar sürmekte ve ülkemiz bu alanda gelişmeye devam etmektedir.

Türkiye'de, yapılan teknolojik yatırımların katkılarıyla 1925 yılında 3.1 milyon hektar olan buğday ekim alanı, 2000 yılında 9 milyon hektar ekim alanı ile zirve yapmış, 2022 yılında 7.1 milyon hektar ekim alanı ile tüm zamanlardan daha fazla mahsul elde ederek iyi tarım ve başarılı çiftçilik kapasitesini ortaya koymuştur (Katılım Finans Dergisi 33. 2022:25).

2018 yılında da bankacılık sektörünün yatırım yaptığı ilk girişim sermayesi yatırım fonu kurulmuş, Kuveyt Türk Portföy 'ün kurduğu Teknolojik GSYF⁶⁸ Kuveyt Türk ve Vakıf

⁶⁸ Girişim Sermayesi Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği (III-52.4) md. 4/1 uyarınca; "Girişim sermayesi yatırım fonu, nitelikli yatırımcılardan katılma payı karşılığında toplanan para ya da iştirak paylarıyla, pay sahipleri hesabına, inançlı mülkiyet esaslarına göre, aynı maddenin üçüncü fıkrasında belirtilen varlık ve

Katılımın yatırımlarıyla faaliyetlerine başlamıştır. Bu gibi girişimcilere sağlanan finansmanlar, yeni girişimciler için cesaret verici olmaktadır (Kuveyttürk Portföy Yönetimi Teknogirişim, Girişim Sermayesi Yatırım Fonu).

Bu krediler halka çeşitli amaçlarla verilip; geri kalmış bölgelerde yatırımı özendirdiği ihtiyaç duyulan alanlarda üretime girecek kişileri cesaretlendirdiği, belli toplum kesimlerini örneğin kadınları ve gençleri iş kurmaya yönlendirdiği, ihracat yapacaklara yardım vs. gibi gayelerle teşvik programları düzenlendiği görülebilmektedir. Hatta unutulmaya yüz tutmuş geleneksel meslekleri bile destekleyen faizsiz teşvik kredileri verilmektedir. Afrika ülkelerinde ve Arap ülkelerinde TİKA'nın da bu tür faaliyetler yaptığına rastlanmaktadır.

3.4.2. Şirket

İnsanların birlikte ortak paylaşım ve dayanışma içerisinde iş yapma fikrine her çağda rastlanmaktadır. Ancak şirket anlayışından, ilkel toplum seviyesi aşılmış daha ileri toplumlarda, ticaretin geliştiği, elde edilen mallar arasında mübadelelerin yapıldığı dönemde bahsetmek mümkündür. Hukuki açıdan ortaklık, paydaşım, bir işe ve fikre katılım niteliği taşıyan işlere Babil'de, onun krallıklarından olan Hammurabi ve diğerlerinde, Mezopotamya'da, Yahudi kanunlarında, eski Yunan, Roma ve Bizans kanunlarında rastlanmaktadır (Gedikli, 1981: 32).

Yahudilerin kutsal kitabı Talmud'da ortaklık *“yari ödünç, yari emanet”* anlamında kullanılan iska kelimesiyle ifade edilmektedir. İska sermaye sahibi olan yatırımcının sermayesini ya da malını ticaret yapıp işletmesi için bir işletme sahibine verdiği, her iki tarafında kar üzerinde hak sahibi olduğu, sorumluluk ilkesine dayanan bir akit türüdür. Bu ilk haliyle işletme sahibinin meydana gelen zarardan hiç sorumluluğu yokken Musevi hukukunda kar ve sorumluluk paylaşımı iki taraf için de söz konusu olmaktadır. Romalılarda ilk olarak aile ortaklıkları kurulmuş, diğer ortaklık türleri de buradan ortaya çıkmıştır.

Roma toplumunun soylu kesimi ticaretle uğraşmayı küçük görmesi nedeniyle, ticari ortaklıkların gelişmesini geciktirmiştir. Romalılarda şirket iki amaçlı kurulmuştur. İlki deniz aşırı yani dış ticarettir. Bu ortaklıkta borç veren taraf, paranın geri ödenmesini teminat altına almak için gemi sahiplerini ortaklık kurmaya zorlamış bunu yaparken de kendisi yerine kölelerini devreye sokmuşlardır. Bu ortaklık türünde tüm ortakların sermayeye katkısı

işlemlerden oluşan portföyü işletmek amacıyla Kuruldan faaliyet izni alan portföy yönetim şirketleri ve girişim sermayesi portföy yönetim şirketleri tarafından bir içtüzük ile süreli olarak kurulan ve tüzel kişiliği bulunmayan mal varlığıdır.

bulunmaktadır. Diğer ortaklık şekli ise köle ticaretiyle ilgilidir. Sermaye sahibinin köle satın alınması için para vermesi ve yine aynı sermayedarın hizmetlileri tarafından bu kölelerin yetiştirilip satılmasıyla olmuştur. Ortaya çıkan kar taraflar arasında paylaştırılmıştır. Bu ortaklıkta sermayedarların katılımı mal vermekten ibaret olup, işleri gören emek sahibi hizmetkârları olmuştur (Gedikli, 1998:33).

3.4.2.1. İslam Hukuku'nda Şirket ve Şirket Türleri

Şirket, Arapça kökenli (شركة) bir kelimedir ve ortaklık anlamına gelmektedir. İngilizcede association, company, parcenary vs. kelimelerle ifade edilmektedir. İslam hukukunda kar paylaşımının yanı sıra müşterek yani ortak mülkiyet anlamını da içeren fıkhi bir terimdir. Bu iki kişinin sermaye ve emeklerini birleştirmeleri, karda, mirasta ve alım satım işlerinde birbirlerine ortak olmaları, iki payın birbirinden ayıramayacak şekilde birbirine eklenmesi manalarına gelmektedir.

Şirket, fıkıh eserlerinde ibâha şirketi, mülk şirketi ve akit şirketi olarak üç kısma ayrılmaktadır. Fıkıh literatüründe ve örfteki kullanımında şirket kelimesiyle kastedilen akit şirketleridir. İbâha şirketi, herkes için kullanılması mübah olan, kimsenin mülkünde olmayan şeylerin ortak kullanıma sunulmasıdır (Kudurî, 2018:129; Mevsilî, 2013:11). Günümüz tabiriyle kolektif mülkiyeti ifade etmektedir. Mülk şirketi ise iki veya daha fazla kimsenin bir şeye birlikte sahip olması anlamına gelmektedir. İki ortak, bir mal satın almaktadır ve sonucunda bu satın alınan mal aralarında ortak olmaktadır. Bu mülkiyet satın alma, hibe, vasiyet, miras, malların birleştirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir (Şekerci, 1981). Mülk şirketleri de kendi içinde deyn şirketi ve ayn şirketi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mülk aynından ve menfaatinden ibaret olup, ayn şirketi muayyen ve mevcut bir malda ortak olmaktır (iki kişinin bir koyunda veya bir sürü koyunda ortak olması gibi). Deyn şirketi ise, alacakta ortaklık kurmaktır (buğday veya arpaya ortak olmak gibi). İki kişinin bir kimsenin zimmetinde alacağı olmasıdır yani bir kimsenin iki hisse sahibine borçlu olmasıdır. Mülk şirketinin rüknü malların bir araya getirilmesidir (Küçük, 2017:1967). Akit şirketlerinin rüknü ise icap ve kabuldür. Akit şirketi, iki veya daha fazla kimsenin sermaye, emek ya da kredi imkânlarını belirli ölçüler içinde birleştirmek ve meydana gelecek karı paylaşmak üzere anlaşmaları suretiyle oluşan ortaklığı ifade etmektedir (Gözübenli, 2010: 199). Akit şirketleri de mala ortak olmak ve işe ortak olmak şeklide iki şekilde uygulanabilmektedir.

Mal ortaklığı; mufâvada⁶⁹, inan⁷⁰ ortaklığı şekillerinde olmaktadır. İş ortaklığı ise; meşru olan üretimde ortaklık ve herkes için mübah olan malları mülk edinme gibi meşru görülmeeyen iki şekilde olmaktadır (Mevsili, 2013:11).

Genel yapısı itibariyle ortaklık kurmanın meşruluğu Kur'an, sünnet, icmâ ve akıl delillerine dayandırılmaktadır.⁷¹ İslam hukukunun temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Hz. Muhammed (sav)'e başlangıçta inen ayetler inanç konularını içermekte olup, sonrasında inen ayetler hukuki meseleleri, aile ve devlet kurumunun düzeni, Müslümanların diğer insanlarla olan ilişkileri, savaş ganimet, ticaret gibi konuları içermektedir.

Ticari işlerde adaletli olunması ve esasları uygun davranılması hakkında Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: “ *Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksız bir şekilde pay etmeyin; karşılıklı rızaya dayanan ticaretle pay edin ve kendinizi mahvetmeyin*⁷²” bu ifadelerde de haksız kazanç ve zararın ortaya çıkabileceği muhtemel görülmektedir.

Yine Hz. Muhammed (sav) Ebu Hüreyre (ra)'dan nakille şöyle buyurmaktadır: “*Ensarlardan biri, Medine'ye hicret sonrasında Hz. Muhammed (sav)'e, “Hurmalıkları bizimle muhacir kardeşlerimiz arasında paylaştı” dediler. Hz. Peygamber, “Hayır, olmaz” dedi. Bunun üzerine Ensar, muhacirlere, “Hurmalıkların bakımını ve sulama işlerini siz yapın; biz de sizi mahsulüne ortak yapalım” dediler. Hz. Muhammed (sav) bu ortaklığı onaylaması üzerine Ensar ve muhacir buna “İşittik ve itaat ettik” dediler.*”⁷³ Bu hadis-i şerifte de ortaklı iş yapmanın bereketi vurgulanmaktadır.

Müslüman toplumlarda ortaya çıkan şirketler hukukunun temelini, akitlerde ve hukuki işlemlerinde dürüst olunması, işlemlerin açıklık ilkesine uygun olması, tarafların karşılıklı rıza ve adaletli davranması, faizden, beklenmedik riskten uzak olması vs. ahlaki ilkeleri oluşturmaktadır. Fıkıh doktrinlerinin gelişmesi süreciyle paralel olarak bu temel üzerinde şirketler hukukuyla alakalı kapsamlı bir hukuk doktrini ortaya çıkmış ve literatürde “*şirket*” gibi genel veya “*mudarebe, müşakat, müzâraa*” gibi başlıklar özel olarak tartışılmıştır (Gözübenli, 2010: 199).

⁶⁹ Ortakların sermaye, kar-zarar paylaşımı, tasarruf ehliyeti, yetki ve sorumluluk bakımından eşit olmaları esasına dayalı şirket türüdür (Gözübenli, 2020: 371).

⁷⁰ Ortakların sermaye, kar payı ve zarara katılımında eşitliğinin aranmadığı, tasarruf ehliyetinde denklik şartının olmaması kabul edilen şirket türüdür (Gözübenli, 2000: 260).

⁷¹ el- En'âm 6/94; el- A'râf 7/190; Yûnus 10/66; er- Ra'd 13/16; er-Rûm 30/28; Sebe' 34/27; ez- Zümer 39/29; Şûra 42/21.

⁷² en- Nisâ 4\29.

⁷³ Buhârî, Müzâraa, 5.

3.4.2.2. Türk Hukuku'nda Şirket ve Şirket Türleri

Şirketler, vakıf ve bankalara göre daha bağımsız şahıslar tarafından yönetilen kurumlardır. Türk Hukuku'na göre ise şirket iki veya daha fazla gerçek veya tüzel kişinin emek veya mallarını ortak bir amaç doğrultusunda bir sözleşme ile birleştirmeleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Ticaret şirketleri, kolektif, komandit, anonim, limitet ve kooperatif şirketlerden oluşmaktadır. Kanunda, kolektif ile komandit şirket şahıs; anonim, limitet ve kooperatif sermaye şirketi sayılmaktadır (TTK, 2011: 124.).

Şahıs şirketlerinde, şirketin kurulması ve devamlı sürdürülebilir olması için kişisel itibar ile ortaklar arasındaki güven esastır. Ortaklar kişisel mülkü ile de sorumlu olmaktadır. Borçlarını ödeyemediği takdirde mülklerine haciz gelebilmektedir. Sermaye şirketlerinde ise anapara yani sermaye ön plandadır ve şirketin varlığı için en önemli husustur. Kişisel itibar değil, kurumsal itibar esas alınmaktadır. Yalnızca ortaklık payı ile sorumludurlar. Şahsi mülkleri başkası tarafından kısıtlanamamaktadır.

Komandit şirket yani şahıs şirketi, iki veya daha fazla kişinin aynı şirket adı altında müştereken ticari bir şirketi işletmek amacıyla kurdukları şirket türüdür. Bu şirket türü hak ehliyeti işletme konusu ile sınırlı ve tüzel kişiliğe sahiptir. Bazı ortakların sorumluluğu sınırlı iken bazılarının sorumluluğu sınırsız olmaktadır. Bu şirket türü de kendi içinde Adi komandit şirket ve sermayesi paylara bölünen komandit şirket olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sermayesi paylara bölünen ve ortaklardan bir veya daha fazla kişinin şirket alacaklılarına karşı kolektif şirket ortağı olduğu, diğer ortakların ise anonim şirket olarak pay sahibi olduğu şirket türüdür. Bu şirketlerde ortak sayıları beşten az olmamaktadır ve ortaklardan en az biri komandite ortak olmak zorundadır (Domaniç, 1998: 108).

Adi komandit şirket ise ticari faaliyet gösteren bir ticari unvan ile işletme amacıyla kurulan, ortaklardan birinin sorumluluğunun sınırlı, diğerlerinin ise sorumluluğu belli bir sermayeyle sınırlandırılmış şirket türüdür. 6098 sayılı TBK m. 620'de Adi şirket, ortaklık sözleşmesi olarak geçmekte ve iki veya daha fazla şahsın mallarını ve emeklerini ortak bir amaç için birleştirmeleri olarak tanımlanmaktadır. 818 sayılı Borçlar Kanunun da ise Adi şirket, için şirket kavramı kullanılmaktadır ve iki veya daha fazla şahsın, çabalarını ve mallarını ortak bir amaca ulaştırmak için birleştirmesi olarak tanımlanmaktadır (Doğan 2023: 7).

Adi komandit şirketler, yapısı itibari ile doğrudan ticaretle uğraşmadan da kazanç elde etme fırsatı tanımaktadır. Böylece ticari bilgi ve yeteneği olup yeterli sermayesi olmayanlara ticaret yapma imkânı sunulmaktadır. Bu yönüyle adi komandit şirketler, mudarebe şirketiyle

benzetilebilir. Mudarebe akdi de emek ve sermayenin birleştirilmesiyle kurulmaktadır. Sermayeyi alan işletmeci yani mudarib borçlu konumunda bulunmaz. Ancak mudarib sermayeyi kasıtlı olarak zarara uğrattırsa borçlu konumuna düşmektedir. Sermayedar kara olduğu gibi zarara da ortak olmaktadır. Yalnızca kendi tasarrufuyla ticaret dışındaki alanlara yatırım yapan işletmeci sermaye kaybından sorumlu olmaktadır. Akdin yapısıyla çelişmediği sürece taraflar ve özellikle sermayedar muhtemel risklere karşı tedbir olarak veya bir şekilde yararlı olacağını düşündüğü şartlar ileri sürme hakkına sahip olmaktadır (Kâsânî, 2003:12).

Şirket kurulumunda en önemli amaç sermayenin arttırılması, iş sonunda yüksek kar elde edilmesidir. Şirket sahipleri ile yapılan bir araştırmada, yetkililer şirketlerin hisse senetleri ile ilgili kar dağıtım kararları aldıklarında birçok düşünceler ve kısıtlamalarla karşılaştıklarını belirtmektedirler. Araştırma 166 mali yetkili arasında yapılmıştır. Şirketler bu konu hakkında bir politika belirlemiş olsalar dahi yöneticileri etkileyen bazı hususlar olmaktadır. Şirketlerin önceki yıllara ait kazançları ve gelecekteki durumu, şirketlerin sürdürülebilirliği ve kar dağıtımında düzenin korunup sürdürülmesi, şirketi likidite ihtiyacı, adi hisse sahiplerinin gereksinimleri ve beklentileri gibi düşünceler bu hususların başında gelmektedir. İş sonunda elde edilecek karı çok önemseyen yetkililer, şirketler adi senet sahiplerine pay edilecek net kazancın yüzdesini kendilerine hedef olarak belirtmektedirler. Bu hedefler %20 ve %80 oranları arasında değişmektedir. Şirketlerin birçoğu %40 ile %59 oranları arasında bir paylaşım yapmayı hedeflemektedirler. Şirketlerin bazıları yıllık kar paylaşımında istikrarsızlığın önüne geçmek için sözleşmeyi dört kısma ayırarak ödeme yaparlar ve kazanca göre bir sonraki sözleşmede kar payını arttırma yolunu tercih etmektedir. Yetkililerden bazıları bu şekilde bölünmesinin ticaret hacmini arttırıp piyasada hareketliliğini arttırdığına dair bir düşünce beyan etmişler fakat bu durumun net bir şekilde tespiti yapılamamıştır (TÜSİAT, 1974).

Girişim sermayesi yatırım ortaklığı (venture capital partnership), emek- sermaye faaliyeti yapabilecek şirket tiplerinden biridir. Yatırımını girişim sermayesine yapmak isteyen sermayedarlar bunu herhangi bir şirket altında yapabilmektedirler. Girişim sermayesi yatırım ortaklığı, sermayedarların ortak bir fon oluşturarak, büyüme potansiyeli olan genç girişimcilere, özellikle teknoloji alanında faaliyet gösteren şirketler yatırım yapmayı amaçlayan bir finans modeli olarak ortaya çıkmaktadır. Girişim sermayesi yatırım ortaklıkları, 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu (SPK) kapsamında III-48.3 sayılı Girişim

Sermayesi Yatırım Ortaklıklarına İlişkin Esaslar Tebliği düzenlemelerini tabi bulunmaktadır.

Bu tür ortaklıklar da yatırımcı, piyasadaki dalgalanmalardan, faiz oranlarındaki artışlardan kaynaklı risklere maruz kalmaktadır. Bu durum hisse senetleri ve diğer varlıkların piyasa değerinde değişiklik göstermesine yol açabilmektedir. Bu tür şirketler içinde operasyonel (muhasabe, hukuk vs.) olarak, yönetim olarak meydana gelebilecek riskler barındırdığı için risk sermayesi şirketleri olarak da anılmaktadır (SPK).

3.4.2.2.1. Risk Sermayesi Şirketleri ve Mudarebe

Bir girişimin hayata geçirilmesinde kullanılabilecek alternatif finansal kaynaklar arasında ortaklıklar, risk sermayesi ve melek yatırımcılar, banka kredileri, leasing, faktöring, franchising (pazarlama şirketi), kitlesel fonlama, mikro finans uygulamaları gibi alternatif kaynaklar bulunmaktadır. Bunun dışında devlet tarafından verilen destekler ayrıca önem taşımaktadır. Risk sermayesi, girişimcilik ekosisteminde değer yaratma potansiyeli olan girişimcilere sağlanan finansman desteğini ifade etmektedir. Risk sermayesi, *“Bağımsız profesyonel fon yöneticileri tarafından yatırım prensiplerine uygun firma ve girişimcilere ortaklık modeliyle yatırım yaparak kar elde etmeyi hedefleyen, fon sahiplerinin tercih ettiği kolektif bir yatırım aracıdır”* (TTGV, 2012: 6). Risk sermayesi, yatırımcıların uzun vadeli büyüme potansiyeli taşıdıkları düşünülen yeni teknolojiler ya da fikir üreten başlangıç şirketleri ve orta büyüklükteki işletmeler için öz kaynak ya da benzeri bir finansman sağlamaktadır.

Risk sermayesi özellikle gelişmekte olan ülkelerde girişimcilik faaliyetlerinin gelişmesi için önemli bir kavramdır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde geleneksel finansman araçlarına erişim imkânları oldukça kısıtlıdır. Diğer taraftan ülkemizde banka kredilerinin faizle finansman sağlaması faiz konusunda hassasiyeti olan kesimlerin finansmana erişiminde ayrıca sıkıntı yaratmaktadır. Risk sermayesi finansman seçeneği bir ortaklık gibi değerlendirildiği için girişimcilik ekosisteminin gelişmesi açısından alternatif bir finansman aracı olarak oldukça büyük bir önem taşımaktadır (Gürler vd. 2019:47). Risk Sermayesi şirketlerinde temel ölçüt teknolojik yeniliklerin olmasıdır. Bu sebeple risk sermayesi yüksek kar elde etmeyi amaçlayan uzun vadeli bir yatırımdır. Yüksek kar, görünür bir getiriden ziyade, teknolojik buluşlar sonucunda verimliliğin artmasından elde edilecek kazanç olacaktır (Ceylan, 2002: 154).

Mudarebe yöntemi 10. yüzyıldan itibaren Commenda adı ile Avrupa’da uygulama alanı bulmuş⁷⁴ ve Avrupa ticaretinde diğer ortaklık işlemleri için de öncü olmuştur. Commenda kelime manası olarak “*emanet etmek*”, “*vekâlet vermek*”, “*teklif etmek*” manalarına gelmektedir. Commenda ortaklığı ilk kez 10- 11. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Özellikle deniz ticaretinde, olası risklere karşı sermaye toplayarak ve sermayedar- işletmeciyi bir araya getirip sorunların giderilmesinde kullanılan önemli bir ortaklık olmuştur (Kumaş, 2006:372)

20. yüzyıla gelindiğinde Mudarebe ortaklığının en önemli aşaması risk sermayesi ile tamamlanmıştır. Mudarebe ortaklığı için gerekli olan şartlar Commenda ortaklığı için de geçerli sayılmaktadır. Commendanın mudarebeden farklı bir ortaklık türü olduğunu savunanlar bile, bu iki ortaklık türü arasında büyük bir farklılık ortaya koyamamışlardır (Çiller ve Çizakça,1989: 152).

Risk sermayesinin unsurları teknolojik yenilik, sermayeye katılma, yönetime katılma, uzun vadeli yatırım, küçük İşletme, hızlı büyüme, yüksek risk-yüksek getirilerdir. Risk sermayesi uzun vadeli ve yüksek riskli olsa da kar payı yatırımlara finansman sağlamaktadır. Sermaye piyasalarına girmeyen yeni başlayanlar için girişim sermayesi önemli bir para kaynağı olmaktadır. Serbest piyasa ekonomilerinde ülkelerin kalkınması, özel sektörün büyümesine bağlı olarak gelişmektedir. Bu açıdan da küçük ve orta ölçekli (KOBİ) işletmelerin ve şirketlerin artması ve büyüme potansiyeli ülke ekonomisi için oldukça önemli olmaktadır (Çoban ve Saban, 2006:139). Risk sermayesi şirketleri, konvansiyonel bankalar, yatırım bankaları, sigorta şirketleri, yatırım grupları, vakıflar, yatırım fonları, üniversiteler risk sermayesinin fon kaynaklarını oluşturmaktadır.

1970’li yıllardan itibaren Risk sermayesi özellikle ABD’de yüksek oranda başvurulmuş ve son teknolojik gelişmelere yönelip, bu tür sunulan projelerin finans kaynağını sağlayan bir finansman kullanma yöntemi olmuştur. Risk Sermayesi adı verilen bu modelin ortaya çıkışı ABD ve bazı gelişmiş ülkelerde 1950’li yıllardan sonra, bilim insanlarının buluşları ve patent hakkını ortaya çıkaran projelerini satmak yerine, emek-sermaye ortaklıkları kurmaya başlamasıyla olmuştur. Buluşların sahibi olan bilim insanları elektronik alet, beyaz eşya,

⁷⁴ “X. ve XI. yüzyıllarda Müslümanlar, Avrupalılardan çok daha üstün ticarî yöntemlere sahiplerdi. Paranın iade edilmesi ve bu parayla kazanılan kara katılımı içeren sözleşme biçimi, Muhammed zamanında, hatta İslamiyet’ten önce, kısa bir süre sonra Batı Akdeniz’in Hristiyan devletlerinde ortaya çıkan commendayla neredeyse aynı özellikleri taşıyan bir ortaklık şekli altında görülüyordu.” (A. E., Sayous, “Les transformations des methodes commerciales dans l’Italie medievale” Annales des Historie Economique et Sociale (1929: 132-133’dan akt. Çizakça, 1999:10.).

motor, bilgisayar, bilgisayar programı vs. projelerini devamlı olarak geliştirme sorumluluğunu alarak, Risk Sermayesi şirketi aracılığıyla, ortaklığın emek (mudarib) tarafını, sermaye sahipleri de sermaye sahibi (rabbu'l-mal) tarafını oluşturmaktadır. Böylelikle ABD, Kanada, İngiltere, Almanya ve Japonya gibi ülkelerde Risk Sermayesi modeli üst düzey teknolojinin gelişmesine destek, itici bir güç olmuştur (Döndüren, 2008:11).

Mudarebe ve commenda yönteminde sermaye sahibi, ortaklığa kattığı miktar oranında zararı karşılamakta ve ortaklığa dâhil olmayan mülkleri bu zarardan etkilenmemektedir. İktisatta sınırlı sorumluluk olarak geçen bu anlayış, iki ortaklık türünün de kullanılmasında önemli etken olmaktadır (Çizakça: 1999).

1989 yılında Türkiye ilk kez Risk Sermayesi sektörü hakkında bilgi sahibi olmuştur. Ülkedeki yüksek faiz oranları ve ilgili kişilerin sektörün işleyişi hakkında bilgi sahibi olmayışından dolayı risk sermayesi şirketleri faaliyete geçmemiştir. Buna rağmen 1999-2000 yılına gelindiğinde faizlerin %30 oranlarına düşmesiyle tasarruf sahipleri borsaya yönelmiş ve üç tane Risk Sermaye şirketi kurulmuştur. Bu şirketler küresel grupların, Vakıflar Bankası ve İş Bankası'nın kurmuş olduğu Risk Sermayesi şirketleridir. Türkiye'de kurumsal Risk Sermayesi uygulamaları 2004 yılında yapılan isim değişikliği sonrasında "Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları" şeklinde tanımlanan kurumlar tarafından gerçekleştirilmektedir (Kildokum, 2012).

Türkiye'de Risk Sermayesinin yasal alt yapısı SPK ve Sermaye Piyasası Kurulunun yönergeleriyle oluşturulmuştur. 1993 yılında bu kurula dayandırılarak "Risk Sermayesi Yatırım Ortaklıklarına ilişkin Esaslar" başlıklı tebliğin yayınlanmasıyla konunun yasal zemini oluşturulmuştur. 1998 yılında söz konusu tebliğde değişikliğe gidilerek kurulacak şirketlerin kuruluş sermayesi 500 Milyar TL'ye çıkarılmış ve yatırım alanlarında esneklik getirilmiştir. Şuan Türkiye'de Risk Sermayesinin fonu yaklaşık 300 milyon \$ büyüklüğüne ulaşmıştır. Bu yöntem son zamanlarda alternatif finansman aracı olarak gündeme gelmektedir. Türkiye'de şuan risk sermayesi başlangıç dönemindedir ve bu amaç için kurulan şirketlerin sayısı henüz beklenen seviyeye ulaşmamıştır. Risk sermayesi modelinin Türkiye'de iyi bir düzeye çıkartılması için siyasi ve ekonomik kararlık sağlanmalı, yasal düzenlemeler risk sermayesi yatırımlarıyla uyumlu bir hale getirilmeli, teşvikler yeniden düzenlenmelidir (Çoban ve Saban, 2006:137).

Risk sermayesi, Türkiye’de de yaygın olarak uygulanmaya başlanırsa, toplumun güvenilir bir destek bulmasıyla yaratıcı, girişimci ruhunun ortaya çıkmasına ve sanayileşme sürecinin hızlanmasına neden olabilir. Risk sermayesi ile ilgili çalışmaların, 1986’da Geliştirme ve Destekleme Fonu ve Teknoloji Destekleme Ajansının kurulmasıyla Türkiye’ye girdiği kabul edilmektedir. Risk sermayesi piyasasının gelişmesini amaçlayan bu kamu şirketi ne yazık ki faaliyete geçirilememiştir. Türkiye’de şuanda faaliyette olan Vakıf Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı ve İş Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı olarak iki şirket bulunmaktadır (Sermaye Piyasası Kurulu: 388 Seri: VI, No:10).

Görüldüğü gibi mudarebe İslam hukuku kitaplarına hapsedilmiş bir uygulama olmayıp, hem Müslüman toplumlarında hem de Avrupa da örneklerine rastlanmaktadır. Şuan farklı şekliyle Avrupa’da Venture Capital olarak dünyada adından söz ettiren büyük şirketlerden olup, çok büyük miktarlarda fon toplayıp girişimcilerine fon kullandırmaktadır. Venture Capital şirketleri, konvansiyonel bankalardan farklı bir işleyiş yapısıyla, İslam bankalarının fon kullandırma yöntemlerine benzer şekilde girişimci şirketler ile gerçek ortaklık ilişkisi gibi hareket etmektedir. Sermayeye ulaşmayan ve piyasalarda hisseleri talep görmeyen bir girişimci şirket Venture Capital şirket tarafından desteklenmekte ve bu sayede büyümektedir. Büyüyen şirketin hisseleri de piyasada değer kazanmaya başlar. Böylece şirketin amacı gerçekleşmiş olmaktadır. Başlangıçta kurulan anlaşmada yer alan kar oranına göre Venture Capital şirket ve sermaye sahipleri arasında gelir paylaşılmaktadır (Çizakça: 1999).

Dünyanın en büyük çip üreticisinin girişim kolu Intel Capital şirketi de yüzlerce teknoloji girişimine yatırım yapmış ve finanse etmiştir. Intel Corporation’un kurumsal risk sermayesi kolu olan Intel Capital, donanım, yazılım, yarı iletken üretimi ve dijital ortam dâhil olmak üzere sektörlerdeki teknoloji girişimlerine odaklanmıştır. 1991 yılında Avram Miller tarafından kurulan Intel Capital, ABD pazarının yanı sıra Çin ve Batı Avrupa’ya da hizmet vermektedir. Intel Capital toplam 1.338 yatırım yapmış ve yatırımlarının% 34’ünde lider yatırımcı olmuştur (<https://www.intelcapital.com/> sitesinden 1.05.2023 tarihinde erişim sağlanmıştır). Kleiner Perkins, Yeni Girişim ortaklıkları, Hızlanma, Sekoya Başkent diğer önemli risk sermayesi şirketlerindendir.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim, indirildiği zamandan günümüze kadar Müslümanların dünya ve ahiret hayatına dair birçok soruya cevap vermektedir. Bazı meseleler açık bir şekilde ifade edilip, bu meselelerin sınırları çizilmiştir. Sınırları çizilen bu meselelerde insan, dairenin dışına çıkmadan iradesinde, tasarruflarında özgür bırakılmıştır. Bu meselelerden biri de insanların iktisadi hayatı olmuştur. Allah indirdiği diğer kitaplarda olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'de de faizi katı bir şekilde yasaklamış, faizli iş yapanları kendisine savaş açmış gibi görmüştür. Kur'an'da kınanan başka bir mesele de servetin birkaç elde yoğunlaşması, dönüşüme sokulmamasıdır. Bunun önüne geçmek için Kur'an-ı Kerim'de ve Hadis-i Şeriflerde ticaret teşvik edilmiş, yöntemlere dair açıklamalar yapılmıştır.

Günümüzde ayrı bir disiplin haline gelen ve gün geçtikçe gelişme gösteren İslam İktisadı ve Finansı da bu kaynaklarda belirtilen esaslara göre farklı iş modelleri sunmaktadır. Mudarebe ortaklığı İslam finansının, faizsiz iş modeli örneklerinden bir tanesidir. Bu modelde işletmeyi yürüten iş ortağı ve sermaye koyan iş ortağı olarak iki taraf bulunmaktadır. Bir taraf işletmeyi yönetirken, bir taraf ise sermaye koyarak, kar veya zarara katılmaktadır. İslam hukukuna göre mudarebe ortaklığı, kar ve zarar paylaşımı esasına dayanmakta ve faiz ödemesi kabul edilmemektedir.

Müslümanlar ilk zamanlardan itibaren faizden uzak durmaya çalışsalar da bu konuda her zaman başarılı olamamışlardır. Gelişen dünya ekonomisine ayak uydurmaya çalışan insanlar tasarruflarında bundan kaçamamaktadırlar. Bu insanlara, faizle mücadele ederken aynı zamanda kazanç elde etmeleri için alternatifler sunmak İslam İktisatçılarının başlıca görevi olmalıdır.

Faizle çalışan kurumların başında bankalar gelmektedir. Bankalardaki faiz, servet yoğunlaşmasının başlıca nedeni olmaktadır. Bir bankanın halkın topladığı mevduatlardan elde ettiği karlar, işlerini bankalardan ödünç alınan paralarla yürüten büyük kapitalist şirket ve şahıslara gitmektedir. Nihayetinde çok az bir miktar halka ulaşmaktadır. İslami toplum yapısında bu sistem yeniden düzenlenmeli ve işlem yürütmek yerine ortaklık ve mudarebe

esasları üzerine bir finansal sistem kurulmalıdır. Mevduat sahipleri, sunulan bu yeni sistemde, elde edilen karı paylaşmalıdır. Bu sistem, piyasa hâkimiyetinin birkaç kişi tarafından ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanıp, fiyatların düşmesine neden olacaktır. Kurumdaki karlardan istifade eden birçok ortak hissedar olacak ve dolayısıyla ulusal servet daha geniş bir şekilde dolaşıma girecektir.

Mudarebe, birçok İslam ülkesinde ve finans kuruluşunda kullanılan bir yöntemdir. Osmanlı Devletinde, Para Vakıflarında uygulama alanı bulan mudarebe, günümüzde de katılım bankalarının katılma hesaplarında kullanılmaktadır. Ancak mudarebe bu iki kurumda da diğer işlemlere göre az tercih edilmiştir. Dünyada büyük fonlara sahip olan risk sermayesi şirketleri de bu yöntemle büyük benzerlik göstermektedir.

Bu iş modelini daha aktif hale getirmek için bağımsız bir şekilde kurumsallaşması gerekmektedir. Ancak işletmenin ve iş ortaklarının bu tür bir ortaklık yapısını yerine getirme konusunda İslami finans kurallarına ve yasal gerekliliklere uygun olması gerekmektedir. Kurumları ortaklık ve mudarebe esaslarına göre çalıştırmanın pratik yönleri tartışılmalıdır. İşletmenin amacını, iş modelini ve kar paylaşımı anlaşmasını belirlemek için bir iş planı ve ortaklık anlaşması hazırlanması gerekmektedir. Bu anlaşma, işletmeci ve sermayedarın haklarını ve sorumluluklarını tanımlamalıdır. Ortaklar arasındaki işlemler ve finansal veriler şeffaf bir şekilde tutulmalı ve hesap verilebilirlik sağlanmalıdır. İslam finansı konularında uzman bir danışmanın hizmetlerinden faydalanmak, iş modelinin uygunluğunu ve işletmenin İslam finansı kurallarına uygunluğunu sağlamak açısından önem taşımaktadır. İFK, mudarebe ortaklığına uygun finansman ve diğer hizmetler sağlayabilirler. İslam finansı ile uyumlu bir şekilde, işlemlerin izlenmesi ve denetlenmesi gerekebilir. Bu, finansal işlemlerin İslam finans kurallarına uygunluğunu sağlamayı amaçlamaktadır.

Bir finans modeli oluştururken, vakıf, şirket, banka kurumları arasında seçim yapmak, bir dizi faktöre ve hedeflere dayalı bir karar gerektirmektedir. Hangi kurumsallaşma türünün mudarebe ortaklığının dinamiklerine en uygun olduğunu belirlemek için bazı faktörlerin göz önünde bulundurulması önem taşımaktadır.

Vakıflar genellikle sosyal veya hayır amaçlı faaliyetler yürütmek için kurulmaktadır, yani toplum yararına işlev görmektedirler. Eğitim, yardım, bilimsel araştırma gibi topluma fayda sağlamak amacıyla faaliyet göstermek isteyen kişiler çeşitli vakıflar kurmaktadır. Şirketler ise kar amacı güderek kurulmaktadır. Kar elde etmek ve ticari faaliyetlerde bulunmak isteyen

kişiler ise şirket kurmaktadır. Şirketler, genellikle kar etmeyi ve hissedarlarına gelir dağıtmayı amaçlamaktadır.

Vergilendirme bakımından vakıflar, çoğu ülkede vergi muafiyeti veya düşük vergi avantajlarına sahip olabilmektedir. Şirketler ise karlarını vergilendirilmekle yükümlüdürler. Çizakça'nın belirttiği gibi mudarebe ortaklığından elde edilen karın, barındırdığı riskle ters orantılı bir şekilde vergilendirmesi, sermayedarlar için teşvik edici bir etken oluşturabilir. Şirketler, hissedarlarının kontrolünde olabilirken, vakıflar genellikle bağımsız yönetim kurullarına veya yöneticilere sahip olmaktadır. İşletme sürdürülebilirliği açısından şirketler, kar odaklı oldukları için finansal sürdürülebilirliğe odaklanmaktadır. Vakıflar ise toplum yararına çalışırken sürdürülebilirliği sağlamaya odaklanmaktadır.

Banka, kurulumu itibari ile finans sektöründe faaliyet göstermek, mevduat kabul etmek, kredi vermek gibi işlemleri gerçekleştirmek için çalışmaktadır. Bankalar diğer kurumlara göre düzenlemeler ve lisanslar gerektiren karmaşık bir yapıya sahiptir. Bankalara başvuran müşterilerin yüksek risk barındıran finansal araçları az tercih ettiği gözlenmektedir.

Sonuç olarak, mudarebe finans modelini kurumsallaştırırken, amacı, kaynakları ve toplum veya kar amacını dikkate almak gerekmektedir. Katılım Bankasında mudarebe uygulamaları ile ilgili yapılan çalışmalar, bu yöntemden banka kurumunda çok fazla verim alınamadığını ortaya koymaktadır. Mudarebe için yeterli hukuki alt yapının bulunmaması, yüksek risk barındırması, bu konuda yeterli donanımına sahip personelin bulunmaması, Türkiye'de girişim yapma potansiyelinin gerekli düzeyde olmaması, uzun vadeli ve diğer işlemlere göre karmaşık bir yapısı olması, bu finansal işlemin uygulanmasının önünde engel oluşturmaktadır.

Katılım bankaları, Para vakıfları ve risk sermayesi şirketleri incelendiğinde mudarebe yönteminin vakıf modelinde uygulanmasının uzun vadeli yatırımlar için ve mudarebe aracının etkin kullanımı açısından daha uygun olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Mudarebe ortaklığı merkeze alınarak oluşturulacak model, sermaye sahibi ve emek sahibinin imkânlarını birleştirmesi gibi bir özelliğe sahip olduğu için girişimciler ve yatırımcıları bir araya getirerek ülkenin kalkınmasına katkı sağlayacaktır. Sermaye sahiplerinin atıl durumda bulunan paraları, girişimcilerin projeleri sayesinde dönüşüme girecek ve ekonomiyi canlandırarak istihdamı arttıracak, rekabet ortamının gelişmesine neden olacaktır. Bu çalışmada da mudarebenin uygulanma potansiyeli üzerine, kurumsallaşmasına yönelik bir araştırma yapılmıştır. Her görüşten iktisatçının, hukukçunun buna katkıda bulunması,

Çalışmada ortaya konan planın önemli ve cesaret verici yönünü oluşturmaktadır. Müslüman âlimler arasında fikir birliği olmadığı kanısından dolayı İslami bir sosyoekonomik düzen diye bir şeyin mümkün olmadığına inanılmaktaydı. Meselenin özüne inildiği zaman âlimler arasındaki bu farklılıkların kolektif değerleri ilgilendirmeyen, böyle bir düzene engel oluşturmayan meselelerden ibaret olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AAOIFI (2012). *Finans Kuruluşları İçin Faizsiz Bankacılık Standartları*. (M. Odabaşı ve İ. E. Aktepe, Çev.) İstanbul: TKBB.
- Affane, H. (2007). *Fıkhî ve Ahlâkî Yönleriyle İslâm'da Ticaret*. (S. Bayındır, Çev.) İstanbul: Polen.
- Akgüç, Ö. (2007). Türkiye'de Yabancı Bankalar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* 36, 6-17.
- Akgündüz, A. (1994). Ebüssuûd Efendi. *TDV İslâm Ansiklopedisi (10)* içinde (ss. 365-371) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Akgündüz, A. (1996). *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. İstanbul: OSAV.
- Akgündüz, A. (2013). *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*. İstanbul: OSAV.
- Akgündüz, A. (2019). Nakid Para Vakfı İle İlgili Çivi-zâde'nin Ebüssu'ûd'a Yazdığı Reddiye Risalesi. *Vakıflar Dergisi*, 80, 83-103.
- Altınay, A. R. (19351). *6. Asırda İstanbul Hayatı(1553- 1591)*. İstanbul: Maarif Vekâleti.
- Armağan, S. (2005). *İslâm Ekonomisi*. İstanbul: Gündönümü.
- Atar, A. (2016). Osmanlı'da Kredi Kaynağı Olarak Para Vakıfları ve Türk Katılım Bankalarının Çalışma Sistemi. *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmi Mecmuası*, 26, 143-168.
- Bardakoğlu, A. (2000). İcâre. *TDV İslâm Ansiklopedisi (21)* içinde,(ss. 379- 388). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Barkan, , Ö. L., Ayverdi, E. H. (1970). *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953/ 1546 Tarihli*. İstanbul: Fetih Cemiyeti.
- Bedir, M. (2013). Züfer b. Hüzeyl. *TDV İslâm Ansiklopedisi (44)* içinde (ss. 527-530) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Berki, A. H. (ty.). *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah ve Tabirler*. Ankara: İkbal.

Bilmen, Ö. N. (2016). *İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Nizamiye Akademi.

Bozkurt Çetinkaya Ö., Kalkan A., Koyuncu O., Alparslan A. M. (2012). Türkiye’de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimler Üzerinde Nitel Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15.

Canbaz M. F., Erden A. S. (2020). Katılım Bankalarında Mudarebe Finansmanını Engelleyen Faktörler. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(9).

Cebeci, İ. (2010). *Modern İslam İktisadı Literatüründe Murabaha Tartışmaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Cebeci, İ. (2019). Sukuk. TDV İslâm Ansiklopedisi (2) içinde,(ss. 523-527). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Cebeci, İ. (2019). Teverruk. TDV İslâm Ansiklopedisi (2) içinde, (ss. 594-595). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Cevherli, F. (2023). *İslam Hukukunda Mudarebe Ortaklığı Ve Katılım Bankacılığındaki Yeri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Ceylan, A. (2002): *Finansal Teknikler*. Bursa: Ekin Kitapevi.

Çelik, İ. (2017). Meşru’ Bir Yatırım Aracı Olarak Mudarebe ve Günümüzde Kullanımı. *Al- Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (1)3. 7 Ocak 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/370669> sayfasından erişilmiştir.

Çizakça, M. (1993). *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları Ve Para Vakıfları*. İstanbul: İlmi Neşriyat.

Çizakça, M. Layıkel, Ş. (1999). *İslam Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Darçın, A. C. (2007). *Özel Finans Kurumlarının Katılım Bankalarına Dönüşümünün Sebepleri ve Sonuçları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Domaniç, H. (1998). *Adi, Kollektif ve Komandit Şirketler*. İstanbul: Temel Yayın Dağıtım.

Döndüren, H. (2008). Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17:8. 10 Mart 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/143753> sayfasından erişilmiştir.

Döndüren, H. (2016). *İslam Hukukuna Göre Günümüz Vakıf Meseleleri*. İstanbul: Erkam.

Dumlu, E. (2015). XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal- Çivizâde, Birgivi). *İLTED* 44, 303-337. 10 Mart 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/296838> sayfasından erişilmiştir.

Düzdağ, M. E. (1972). *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16 Asır Türk Hayatı*. İstanbul: Enderun.

Ebu Hanîfe, (2015). *Fıkıh-ı Ekber* (M. Kasadar, Çev.). İstanbul: Bayrak.

Eğri, T. Sağlam M. S. (2020). Mudarebe Finansmanının Katılım Bankalarında Uygulanmasının Ahlaki Risk Yönünden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 2: 197-226. 7 Ocak 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1254980> sayfasından erişilmiştir.

Elitaş, C., Güngören, M., & Çetin, A. C. (2012, Mayıs- Eylül). Katılım Bankalarında Seküritizasyon Açısından Sukuk. 1. Uluslararası Muhasebe ve Finans Sempozyumu. Gaziantep

Ellek, H. (2006). *İslam Hukukunda Emek- Sermaye Ortaklığı(Mudarabe)*. İzmir: Çağlayan.

Erdoğan, M. (2019). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar.

Erol, S. I. (2022). *İslâm Ticaret Hukukunda Emek- Sermaye Şirketi: Mudâraba (İslami Bankacılık Perspektifinden)*. Ankara: İKSAD.

Ersoy, A., Karagülle, H., Fındıklı, R., Tekir, S., Yavuzer, S., Tekelioğlu, M. S., Erişen, A., Akdemir, S., Karagülle, S., Sayı, A., Kılıç, S. (1987). *Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli (Faizsiz Kredileşme Sistemi)*. İstanbul: İlmi Neşriyat.

Eskicioğlu, O. (2019). İmam Birgivi'nin Para Vakıfları Hakkındaki Bazı Görüşleri. 10 Mayıs 2021 tarihinde <http://www.enfal.de/oe84.htm> sayfasından erişilmiştir.

Galfy, A., Khiyar, K. H. (2012). Islamic Banking And Economic Growth: A Review. *The Journal of Applied Business Research*, 28(5): 943-955.

Gedikli, F. (1998). *Osmanlı Şirket Kültürü, XVI.-XVII. Yüzyıllarda Mudarebe Uygulaması*. İstanbul: İz.

Genç, M. (2002). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul:Ötüken.

Gökbilgin, M. T. (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Görmüş, Ş., Yabancı, A., Albayrak, R. A. (Ed.) (2019). *Yaşayan Ve Gelişen Katılım Bankacılığı*. İstanbul: TKBB.

Gözübenli, B. (2003). Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Mallarının Faizli İşletilmesi Hakkında Tahlili Bir Değerlendirme. 51-72. 10 Nisan 2023 tarihinde <https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/1080/G%C3%B6z%C3%BCbenli.pdf?sequence=1> sayfasından erişilmiştir.

Gözübenli, B. (2010). Şirket. *TDV İslam Ansiklopedisi (39)* içinde (ss. 198- 201). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 2 Nisan 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/sirket> sayfasından erişilmiştir.

Günay, H. M. (2012). Vakıf. *TDV İslâm Ansiklopedisi (42)* içinde (ss. 479- 486). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 19 Nisan 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakif#1> sayfasından erişilmiştir.

Gündoğdu, A. (2021). *Katılım Bankacılığında Kar Dağıtımı*. İstanbul: TKBB.

Gürler, G. Taş A., Ersoy, A. Y., (2019). Sakarya Üniversitesi. Yayın No: 199 ISBN : 978-605-2238-15-8

Gürsoy, Ç. (2015). *Osmanlı'da Para Vakıflarının İşleyişi Ve Muhasebe Uygulamaları: Davud Paşa Mahkemesi Para Vakıfları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

IIFA, (1988). Muqāraḍah and Investment Certificates.

İpşirli, M. (1993). Çivizade Muhyiddin Mehmet Efendi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (8) içinde (ss. 348-349) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Kallek, C. (2015). *Sosyal Servet: İslamda Yönetim-Piyasa İlişkisi*. İstanbul: Klasik.

Kara, F. Z., Yıldız F. N., (2023). Öztürk, R. H. (Ed.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyoekonomik Süreçler* içinde (ss. 71-89). Ankara: Nobel Bilimsel.

Kâsânî, (2003). *Bedaius Senai Fi Tertibiş Şerai* (8). Beyrut: Darul el-Kütübil el-İlmiyye.

Kaya, S. (2010). XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi Temin Yöntemleri, İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri. *Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı*, 9-56.

Kaya, S., Durmuş, M. E., Bektaş, İ. ve Akkaya A. (2017). Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 3 (3), 50-62. 23 Ekim 2023 tarihinde file:///C:/Users/Hp/Desktop/acarindex-78f694ff-82dc%20(1).pdf sayfasından erişilmiştir.

Kazıcı, Z. (1988). Ahîlik. *TDV İslam Ansiklopedisi* (1) içinde (ss. 540- 542) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Keleş, Y. (2020). Katılım Bankacılığı: Yapı, Uygulama ve Yasa Bağlamında Temel Sorunlar. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, (3), 357-388. 7 Ocak 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1015985> sayfasından erişilmiştir.

Kısacık, H. (2021). *Katılım Finans Ürünleri ve Muhasebe Süreçleri*. İstanbul: TKBB.

Kudûrî, M. (2018). *Muhtasar*. İstanbul: Beka.

Kumaş, S. M. (2007). Faizsiz Bir Finans Yöntemi Olarak Venture Capital Sistemi ve İslam Bankacılığı İle Mukayesesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 279-298.

Kunt, M., Akşin, S., Ödekan, A., Toprak, Z. ve Yurdaydın H. G. (1998). *Osmanlı Devleti 1600- 1908*. Ankara: Cem.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Baskı, 2011.

Kuran, T. (1986). The Economic System in Contemporary Islamic Thought: Interpretation and Assessment. *International Journal of Middle East Studies*, XVIII(2): 135-64.

Kurt, İ. (2015). *Para Vakıfları, Nazariyat Ve Tatbikat*. İstanbul: Ensar.

Kurt, İ. (2015). *Para, Faiz Ve İslam*. İstanbul: Ensar.

Küçük, A. H. (2017). *Dürerü'l- Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* (Çev. R. Gündoğdu & O. Erdem). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Mevsîlî, (2013). *El İhtiyar Li Talilil Muhtar (3)*. Beyrut: Darul el-Kütübil el-İlmiyye.

Mücahitoglu, N. (2015). *Türkiye'de Katılım Bankalarının Finansal Kiralamadaki Yeri, Diğer Finansal Kiralama Şirketleriyle Karşılaştırılması ve Sektörde Sukuk Uygulaması Beklentileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Orman, S. (2014). *İslami İktisat, Değerler ve Modernleşme Üzerine*. İstanbul: İnsan.

Özaşar, M. E., Ünal, İ. H., Ünal, Y., Erul, B., Martı, H. & Demir, M. (2013). *Hadislerle İslâm 1*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Özcan, S., Elitaş, C. (2015). Finansman Aracı Olarak Sukuk ve Muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17(3), 559-586.

Özcan, T., (2003). *Osmanlı Para Vakıfları "Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özdemir, M., Lila, N. (2020). Katılım Bankacılığında Kullanılan Yatırım Vekaleti Hesaplarının Fıkhi ve İktisadi Tahlili. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(42), 343-372. 28 Aralık 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1203184> sayfasından erişilmiştir.

Öztürk, N. (1994). Batılılaşma Döneminde Vakıfların Çözülmesine Yol Açan Uygulamalar. *Vakıflar Dergisi* 23, 297-309.

Öztürk, N. (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Pakdil, Doğan, Z.B. (2023). *Adi Şirketin Tasfiyesi Ve Sona Ermesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pamuk, Ş. (2005) *Osmanlı- Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim.
- Saban, M., Çoban, M. (2006). Türkiye’de Risk Sermayesi Uygulaması ve Sorunları. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (31), 131-140. 20 Mayıs 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/426045> sayfasından erişilmiştir.
- Sahillioğlu, H. (1975). *Bursa Kadı Sicillerinde İç ve Dış Ödemeler Aracı Olarak Kitabü'l- Kadı ve Süfteceler*. Ankara: Mars.
- Samar, M. (2021). Türkiye’de Katılım Sigortacılığı (Tekafül) Literatürü. *İlahiyat Akademi Dergisi*, 13, 97-122. 2 Ocak 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1741591> sayfasından erişilmiştir.
- Serahsî. (2008). *el-Mebsût (18)*. (M. C Akşit,Çev.). İstanbul: Gümüşev.
- Serahsî. (2008). *el-Mebsût (22)*. (M. C Akşit,Çev.). İstanbul: Gümüşev.
- Sürücü, Ş. (2018). İslami Finans: Malezya ve Türkiye Karşılaştırması. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Şekerci, O. (1981). *İslam Şirketler Hukuku, Emek-Sermaye Şirketi*. İstanbul: Marifet.
- Tabakoğlu, A. (2002). *Yenileşme Dönemi Osmanlı Ekonomisi*. Ankara: Yeni Türkiye.
- Tabakoğlu, A. (2005). *İktisat Tarihi*. İstanbul: Kitapevi.
- Tabakoğlu, A. (2010). Bir İlim Olarak İslam İktisadı. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 16:11-34.
- TKBB (2006). *Dünya ’da ve Türkiye ’de Faizsiz Bankacılık Dergisi*, 24-27.
- Turan, Ş. (2022). Kemalpaşazâde. *TDV İslâm Ansiklopedisi (25)* içinde (ss.245-247) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Warde, I. (2000). *Islamic Finance in the Global Economy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Yaşaroğlu, M. K. (2020). Muhammed b. Abdullah el-Ensârî. *TDV İslâm Ansiklopedisi (30)* içinde (ss.486) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Yazır, H. (1330). *İrşadü'l- Ahlaf fi Ahkami'l- Evkaf*. İstanbul: Ahmet Kamil.

Yeniçeri, C. (1993). Cehbez. TDV İslâm Ansiklopedisi (7) içinde, (ss. 222-223). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Yılmaz, C. (Ed.). (2019). *İstanbul Kadı Sicilleri*. İstanbul: Kültür A.Ş.

Zaher, F. (2023). *تأثير المنتجات المالية المصرفية الإسلامية على استثمار الأوقاف وإدارتها(البنك)*. *التشاركي الوقفي التركي نموذجاً*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

EK 1. Tez Değerlendirme Formu

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı: Feyza Nur Üstün		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	X
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	X
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	X
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	X
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	X
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	X
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	X
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	X
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	X
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	X
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	X
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	X
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	X
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	X
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	X
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	X
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	X
Atıf Yöntemi APA 6 ☒ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	X
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	X
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	X
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	X
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	X
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	X
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	X
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	X

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin imzası